תנ״ך · ראשונים · רש״י · כתובים

רש"י על דניאל

רש״י

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רש"י על דניאל

רש״י

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רשי-על-דניאל/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 8
פסוק א 8
פסוק ב 8
פסוק ג 8
פסוק ד 8
פסוק ה 8
פסוק ז 8
פסוק ח 9
פסוק ט 9
פסוק י 9
פסוק יא 9
פסוק יב 9
פסוק יג 9
פסוק טז 9
פסוק יח 9
פסוק כ 9
פסוק כא 9
פרק ב 10
פסוק א 10
פסוק ד 10
פסוק ה 10
פסוק ו 10
פסוק ז 10
פסוק ח 10
פסוק ט 11
פסוק י 11
פסוק יא 11
פסוק יב 11
פסוק יג 12
פסוק יד 12
פסוק טו 12
פסוק טז 12
פסוק יט 12
פסוק כא 12
פסוק כב 12
פסוק כג 12
פסוק כד 13
פסוק כה 13
פסוק כו 13
פסוק כז 13
פסוק כח 13
פסוק כט 13
פסוק ל 13
פסוק לא 14
פסוק לב 14
פסוק לג 14
פסוק לד 14
פסוק לה 14
פסוק לו 14
פסוק לז 15
פסוק לח 15
פסוק לט 15
פסוק מ 15
פסוק מא 15
פסוק מג 16
פסוק מד 16
פסוק מה 16
פסוק מו 16
פסוק מז 16
פסוק מח 16
פסוק מט 16
פרק ג 17

פסוק א 17
פסוק ב 17
פסוק ד 17
פסוק ה 17
פסוק ו 17
פסוק ז 17
פסוק ח 17
פסוק ט 18
פסוק י 18
פסוק יב 18
פסוק יג 18
פסוק יד 18
פסוק טו 18
פסוק טז 18
פסוק יז 19
פסוק יח 19
פסוק יט 19
פסוק כ 19
פסוק כא 19
פסוק כב 19
פסוק כג 20
פסוק כד 20
פסוק כה 20
פסוק כו 20
פסוק כז 20
פסוק כח 21
פסוק כט 21
פסוק ל 21
פסוק לא 21
פסוק לב 21
פרק ד 21
פסוק א 21
פסוק ב 21
פסוק ה 22
פסוק ו 22
פסוק ח 22
פסוק ט 22
פסוק י 22
פסוק יא 22
פסוק יב 22
פסוק יג 23
פסוק יד 23
פסוק טו 23
פסוק טז 23
פסוק כא 23
פסוק כב 23
פסוק כג 24
פסוק כד 24
פסוק כה 24
פסוק כו 24
פסוק כז 24
פסוק כח 24
פסוק כט 24
פסוק ל 24
פסוק לא 25
פסוק לב 25
פסוק לג 25
פסוק לד 25
פרק ה 25
פסוק א 25
פסוק ב 26
פסוק ג 26
פסוק ה 26
פסוק ו 26

פסוק ז 26
פסוק ח 27
פסוק ט 27
פסוק י 27
פסוק יא 27
פסוק יב 27
פסוק טז 27
פסוק יז 27
פסוק יט 27
פסוק כ 27
פסוק כא 28
פסוק כב 28
פסוק כד 28
פסוק כו 28
פסוק כז 28
פסוק כח 28
פרק ו 28
פסוק א 28
פסוק ג 28
פסוק ד 29
פסוק ה 29
פסוק ו 29
פסוק ז 29
פסוק ח 29
פסוק ט 29
פסוק יא 29
פסוק יב 30
פסוק יג 30
פסוק יד 30
פסוק טו 30
פסוק טז 30
פסוק יח 30
פסוק יט 31
פסוק כ 31
פסוק כג 31
פסוק כד 31
פסוק כה 31
פסוק כו 31
פסוק כט 31
פרק ז 32
פסוק א 32
פסוק ב 32
פסוק ג 32
פסוק ד 32
פסוק ה 32
פסוק ו 33
פסוק ז 33
פסוק ח 33
פסוק ט 33
פסוק י 33
פסוק יא 34
פסוק יב 34
פסוק יג 34
פסוק יד 34
פסוק טו 34
פסוק טז 34
פסוק יז 34
פסוק יח 35
פסוק יט 35
פסוק כ 35
פסוק כא 35
פסוק כב 35
פסוק כג 35
פסוק כד 35

פסוק כה 35
פסוק כו 36
פסוק כז 36
פסוק כח 36
פרק ח 36
פסוק א 36
פסוק ב 36
פסוק ג 36
פסוק ה 36
פסוק ז 37
פסוק ח 37
פסוק ט 37
פסוק י 37
פסוק יא 37
פסוק יב 37
פסוק יג 37
פסוק יד 38
פסוק טו 39
פסוק טז 39
פסוק יז 40
פסוק יח 40
פסוק יט 40
פסוק כ 40
פסוק כא 40
פסוק כב 40
פסוק כג 40
פסוק כד 40
פסוק כה 41
פסוק כו 41
פסוק כז 41
פרק ט 41
פסוק א 41
פסוק ב 41
פסוק ד 42
פסוק ה 42
פסוק ז 42
פסוק ט 42
פסוק יא 42
פסוק יב 43
פסוק יג 43
פסוק יד 43
פסוק טו 43
פסוק טז 43
פסוק יז 43
פסוק יח 43
פסוק יט 43
פסוק כ 43
פסוק כא 44
פסוק כב 44
פסוק כג 44
פסוק כד 44
פסוק כה 44
פסוק כו 45
פסוק כז 45
פרק י 46
פסוק א 46
פסוק ב 46
פסוק ג 46
פסוק ה 46
פסוק ו 46
פסוק ז 47
פסוק ח 47
פסוק ט 47
פסוק י 47

פסוק יא 47
פסוק יב 47
פסוק יג 47
פסוק יד 47
פסוק טז 47
פסוק יז 48
פסוק כ 48
פסוק כא 48
פרק יא 48
פסוק א 48
פסוק ב 48
פסוק ג 48
פסוק ד 48
פסוק ה 49
פסוק ו 49
פסוק ז 49
פסוק ח 49
פסוק ט 50
פסוק י 50
פסוק יא 50
פסוק יב 50
פסוק יד 50
פסוק טו 50
פסוק טז 50
פסוק יז 50
פסוק יח 51
פסוק יט 51
פסוק כ 51
פסוק כא 51
פסוק כב 51
פסוק כג 52
פסוק כד 52
פסוק כה 52
פסוק כו 52
פסוק כז 52
פסוק כח 52
פסוק כט 53
פסוק ל 53
פסוק לא 53
פסוק לב 53
פסוק לג 53
פסוק לד 53
פסוק לה 54
פסוק לו 54
פסוק לז 54
פסוק לח 54
פסוק לט 54
פסוק מ 54
פרק יב 54
פסוק א 54
פסוק ב 55
פסוק ג 55
פסוק ז 55
פסוק ח 55
פסוק ט 55
פסוק י 55
פסוק יא 55
פסוק יב 56
פסוק יג 56

פרק א

פסוק א

בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְמַלְכוּת יְהוֹיָקִים. וְכִי אֶפְשָׁר לוֹמַר כֵּן? וַהֲלֹא הוּא מָלַךְ בִּשְׁנַת אַרְבַּע לִיהוֹיָקִים, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו כה:א) "בַּשָּׁנָה הָרְבִעִית לִיהוֹיָקִים בֶּן יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הִיא הַשָּׁנָה הָרִאשׁוֹנָה לִנְבוּכַדְרֶאצַּר". וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר **בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ**? **בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ** לְמִרְדּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב כד:א) "וַיְהִי לוֹ יְהוֹיָקִים עֶבֶד שָׁלֹשׁ שָׁנִים וַיָּשָׁב וַיִּמְרֹד בּוֹ". שָׁלֹשׁ שָׁנִים וּבִשְׁנַת שָׁלֹשׁ עָלָה עָלָיו. וְהֵיא שְׁנַת שְׁמוֹנֶה לִנְבוּכַדְנֶצַּר, דְּאָמַר מַר: שָׁנָה רִאשׁוֹנָה כָּבַשׁ נִינְוֵה, שְׁנִיָּה עָלָה וְכָבַשׁ יְהוֹיָקִים, וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים עָבְדוּ וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים מָרַד בּוֹ, וְהֵיא הָיְתָה שְׁנַת אַחַת עֶשְׂרֵה לְמַלְכוּת יְהוֹיָקִים: חָמֵשׁ שָׁנִים קֹדֶם שֶׁכְּבָשׁוֹ וְשָׁלֹשׁ שֶׁעָבְדוּ וְשָׁלֹשָׁה שֶׁמָּרַד בּוֹ, וְאָז מֵת יְהוֹיָקִים תַּחַת יָדוֹ וְהִמְלִיךְ נְבוּכַדְנֶצַּר תַּחְתָּיו יְהוֹיָכִין בְּנוֹ:

פסוק ב

וּמִקְצָת כְּלֵי בֵּית הָאֱלֹהִים. לְקַח וּמִקְצָתָם נִשְׁאֲרוּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו כז:יט): "כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת אֶל הָעַמּוּדִים וְעַל הַיָּם וְעַל הַמְּכֹנוֹת וְעַל יֶתֶר הַכֵּלִים הַנּוֹתָרִים בָּעִיר הַזֹּאת":
וַיְבִיאֵם אֶרֶץ שִׁנְעָר בֵּית אֱלֹהָיו. לְקַלֵּס לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁלּוֹ הֵבִיא שָׁם אֶת הַשִּׁבְיָה כֻּלָּהּ, אַף אֶת הָאֲנָשִׁים, **וְאֶת הַכֵּלִים הֵבִיא** אַחַר כָּךְ בֵּית הָאוֹצָר:

פסוק ג

הַסָּפְרְתְּמִים. דּוֹכְסִים:

פסוק ד

וַאֲשֶׁר כֹּחַ בָּהֶם. פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁיִּהְיוּ אוֹנְסִין עַצְמָן מִן הַשְּׂחוֹק וּמִן הַשִּׂיחָה וּמִן הַשֵּׁנָה מִפְּנֵי אֵימַת מַלְכוּת וְשֶׁמַּעֲמִידִים עַצְמָן כְּשֶׁנִּצְרָכִים לִנְקֵבֵיהֶם (סנהדרין צג:):
וּלְלַמְּדָם סֵפֶר. מוֹסֶב עַל **אֲשֶׁר כֹּחַ בָּהֶם**:

פסוק ה

וַיְמַן. לְשׁוֹן הַזְמָנָה:
מִפַּת בַּג. הוּא שֶׁם מַאֲכַל הַמֶּלֶךְ בִּלְשׁוֹן כַּשְׂדִּים. וְיֵשׁ פּוֹתְרִים **פַּת בַּג** לֶחֶם, וְאֵין נִרְאֶה כֵּן, שֶׁהֲרֵי כְּתִיב "וַיְהִי הַמֶּלְצַר נֹשֵׂא אֶת פַּת בָּגָם וְנֹתֵן לָהֶם זֵרְעוֹנִים" (דניאל א:טז), וְאֵין זֵרְעוֹנִים חֲלִיפֵי לֶחֶם אֶלָּא חֲלִיפֵי תַּבְשִׁיל:

פסוק ז

בֵּלְטְשַׁאצַּר. עַל שֵׁם עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁל בָּבֶל שֶׁקִּרְוִיָּה בֵּל, שֶׁנֶּאֱמַר "דִּי שְׁמֵהּ בֵּלְטְשַׁאצַּר כְּשׁוּם אֱלָהִי" (דניאל ד:ה). בֵּלְטְשַׁאצַּר שֵׁם לְשׁוֹן חָכְמָה בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּי:

פסוק ח
יִתְגָּאַל. לְשׁוֹן לְכְלוּךְ:

פסוק ט
שַׂר הַסָּרִיסִים. שֶׁהָיָה שַׂר עַל מִשְׁרְתֵי הַמֶּלֶךְ:

פסוק י
אֲשֶׁר מָנָה. אֶשֶׁר הִזְמִין וְסִפֵּק:
כְּגִילְכֶם. דּוּגְמַתְכֶם, וּלְשׁוֹן מִשְׁנָה הוּא: בֶּן גִּילוֹ (סנהדרין לז:):
וְחִיַּבְתֶּם אֶת רֹאשִׁי לַמֶּלֶךְ. תְּגָרְמוּ לִי לְהִתְחַיֵּב לְהַתִּיז רֹאשִׁי:

פסוק יא
הַמֶּלְצַר. הַסּוֹדֵר אֶת הַמָּנוֹת וְאֶת הַקְּעָרוֹת שֶׁקּוֹרִין מאישטרי"ב אל"ה:

פסוק יב
נַס. לְשׁוֹן נְסָיוֹן:
מִן הַזֵּרֹעִים. מִין קְטָנִיּוֹת, תַּחַת פַּת בַּג (לעיל ח):

פסוק יג
וְכַאֲשֶׁר תִּרְאֶה. לְפִי מַה שֶׁתִּרְאֶה עֲשֵׂה:

פסוק טז
נוֹשֵׂא אֶת פַּת בָּגָם. נוֹטְלוֹ לְעַצְמוֹ:

פסוק יח
אֲשֶׁר אָמַר הַמֶּלֶךְ לַהֲבִיאָם. שֶׁיְּבִיאוּ לְפָנָיו:

פסוק כ
הַחַרְטֻמִּים. אֵלּוּ שֶׁשּׁוֹאֲלִים בְּטִימֵי מֵתִים, בְּעַצְמוֹת מֵתִים, כְּמָה דְאַתְּ אָמַר: שְׁחִיק עַצְמוֹת, שְׁחִיק טַמְיָא:
הָאַשָּׁפִים. אֵלּוּ שֶׁדּוֹחֲקִים בַּמַּזָּל, כָּךְ מְפֹרָשׁ בְּתַנְחוּמָא (תנחומא מקץ ב):

פסוק כא
וַיְהִי דָנִיֵּאל. בִּגְדֻלָּה בְּבָבֶל **עַד שְׁנַת אַחַת לְכוֹרֶשׁ הַמֶּלֶךְ**. לְדִבְרֵי הָאוֹמֵר הֲתָךְ זֶה דָּנִיֵּאל (מגילה טו.), וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ הֲתָךְ שֶׁחָתְכוּהוּ מִגְּדֻלָּתוֹ, צָרִיכִין אָנוּ לוֹמַר שֶׁזֶּהוּ כּוֹרֶשׁ הָרִאשׁוֹן שֶׁלִּפְנֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ. וּלְדִבְרֵי הָאוֹמֵר שֶׁכָּל דִּבְרֵי מַלְכוּת נֶחְתָּכִין עַל פִּיו, נֹאמַר כּוֹרֶשׁ זֶה הוּא דָּרְיָוֶשׁ הַשֵּׁנִי אַחַר אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ, וּבִימֵי דָּרְיָוֶשׁ הַמָּדִי שֶׁהִשְׁלִיכוּ לְגוֹב אֲרָיוֹת לֹא יָרַד מִגְּדֻלָּתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (דניאל ו:כט) "וְדָנִיֵּאל דְּנָה הַצְלַח בְּמַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ וּבְמַלְכוּת כּוֹרֶשׁ פָּרְסָאָה", לָמַדְנוּ שֶׁבִּימֵי כּוֹרֶשׁ הָרִאשׁוֹן הָיָה בִּגְדֻלָּה:

פרק ב

פסוק א

וּבִשְׁנַת שְׁתַּיִם לְמַלְכוּת נְבוּכַדְנֶצַּר. אִי אֶפְשָׁר לוֹמַר כֵּן, אֶלָּא **בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם** לְחָרְבַּן הַבַּיִת; כְּךָ שְׁנוּיָה בְּסֵדֶר עוֹלָם (פרק כח). וּקְרָאוֹ **לְמַלְכוּת נְבוּכַדְנֶצַּר**, עַל שֶׁהֶרְאָה זְדוֹנוֹ לְכָנֵס לְתוֹךְ דְּבִיר מַלְכוּ שֶׁל עוֹלָם:

וַתִּתְפָּעֶם רוּחוֹ. בְּפַרְעֹה נֶאֱמַר "וַתִּפָּעֶם רוּחוֹ" (בראשית מא:ח) שֶׁלֹּא נֶעְלַם מִמֶּנּוּ אֶלָּא פִּתְרוֹן הַחֲלוֹם, וְכָאן שֶׁנֶּעְלַם מִמֶּנּוּ גַּם הַחֲלוֹם נִכְפְּלָה הַלָּשׁוֹן **וַתִּתְפָּעֶם**. לְשׁוֹן פְּעִימָה וַהֲלִימָה, (וּבַחוּמָּשׁ פֵּרֵשׁ רַשְׁ"י זַ"ל לְשׁוֹן נְקִיפָה):

נִהְיְתָה עָלָיו. לְשׁוֹן שִׁבָּרוֹן, כְּמוֹ "הוֹוָה עַל הוֹוָה" (יחזקאל ו:יא):

פסוק ד

לְעָלְמִין חֱיִי. לְעוֹלָם יִחְיֶה:

אֱמַר חֶלְמָא לְעַבְדָּךְ. אֱמוֹר הַחֲלוֹם לְעַבְדֶּךָ:

פסוק ה

מִלְּתָא מִנִּי אַזְדָּא. הַדָּבָר מִמֶּנִּי הָלַךְ:

הֵן לָא תְהוֹדְעוּנַנִי חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ. אִם לֹא תוֹדִיעוּנִי הַחֲלוֹם וּפִתְרוֹנוֹ:

הַדְּמִין תִּתְעַבְדוּן. לְאֵבָרִים תִּתְחַתְּכוּ, וְהַרְבֵּה יֵשׁ בַּגְּמָרָא הַדּוֹמֵי הַדְּמוּהָ בְּמַסֶּכֶת גִּטִּין (גיטין סז:):

נְוָלִי. אַשְׁפָּה:

יִתְשָׂמוּן. לְשׁוֹן "וַיָּשֶׂם" (דניאל א:ב), יְהוֹן שׂוּמוֹת לְאַשְׁפּוֹת:

פסוק ו

וְהֵן. וְאִם:

וּנְבִזְבָּה. דּוֹרְנוֹת:

לָהֵן. אַף:

הַחֲוֹנִי. תַּגִּידוּ לִי:

פסוק ז

תִּנְיָנוּת. שֵׁנִית:

נְהַחֲוֵה. נַגִּיד:

פסוק ח

מִן יַצִּיב יָדַע אֲנָה. בֶּאֱמֶת יוֹדֵעַ אֲנִי:

יַצִּיב. דָּבָר אֱמֶת וְיַצִּיב:

דִּי עִדָּנָא אַנְתּוּן זָבְנִין. אֲשֶׁר זוֹ הַשָּׁעָה אַתֶּם מְסוּרִים לַמָּוֶת:
כָּל קֳבֵל דִּי חֲזַיתוֹן. כָּל כְּנֶגֶד שֶׁאַתֶּם רוֹאִים שֶׁהָלַךְ מִמֶּנִּי הַדָּבָר וְאַתֶּם כּוֹפְלִים לִי לְהַגִּיד לָכֶם:

פסוק ט

דִּי הֵן חֶלְמָא לָא תְהוֹדְעַנַּנִי. שֶׁאִם הַחֲלוֹם וּפִתְרוֹנוֹ לֹא תוֹדִיעוּנִי, אַחַת הִיא דָּתְכֶם לָמוּת:
וּמִלָּה כִדְבָה וּשְׁחִיתָה הְזַדְמַנְתּוּן. אוֹ אִם דָּבָר כָּזָב וְנִשְׁחָת תְּכִינוּ עַצְמְכֶם לוֹמַר לְפָנַי:
עַד דִּי עִדָּנָא יִשְׁתַּנֵּא. עַד אֲשֶׁר יִשְׁתַּנֶּה הָעֵת, כְּלוֹמַר: קֹדֶם נְטוֹת צִלְלֵי עֶרֶב (ירמיה ו:ד), שֶׁיִּשְׁתַּנֶּה מוֹעֵד הַבֹּקֶר:
עַד דִּי עִדָּנָא יִשְׁתַּנֵּא. לְשׁוֹן גְּעָרָה וְגִזּוּם הוּא. כְּךָ יֵעָנֵשׁ, וְהֶעְנֵשׁ כְּבָר פֵּרֵשׁ לְמַעְלָה. וְדוּגְמָתוֹ "לָכֵן כָּל הָרֵג קַיִן" (בראשית ד:טו):
לָהֵן. אַךְ הַחֲלוֹם אִמְרוּ לִי מַה חָלַמְתִּי, וְאֵדַע כָּל שֶׁכֵּן שֶׁהַפִּתְרוֹן תַּגִּידוּ:

פסוק י

דִּי מִלַּת מַלְכָּא. אֲשֶׁר דְּבַר הַמֶּלֶךְ יוּכַל לְהַגִּיד:
כָּל קֳבֵל. כָּל כְּנֶגֶד, כְּלוֹמַר: תְּשׁוּבָתֵנוּ זוֹ אֱמֶת הִיא, לְעֻמַּת שֶׁלֹּא הָיָה מֶלֶךְ מֵעוֹלָם שֶׁשָּׁאַל דָּבָר כָּזֶה:
מִלָּה כְּדָנָה. דָּבָר כָּזֶה:
וְאָשַׁף. הַדּוֹחֵק בַּמַּזָּל:

פסוק יא

יַקִּירָה. כְּבֵדָה, וּמַשְׂאָה כָּבֵד:
וְאָחֳרָן לָא אִיתַי דִּי יְחַוְּיֵנַּהּ. וְאַחֵר אֵין אֲשֶׁר יַגִּידֶהָ:
לָהֵן אֱלָהִין. אַךְ הַמַּלְאָכִים אֲשֶׁר מְדוֹרָם עִם בָּשָׂר וָדָם אֵינָנוּ:
מְדָרֵהוֹן. מְגוּרֵיהוֹן. וּמִדְרַשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא **וְאָחֳרָן לָא אִיתַי** וְאַהֲרֹן **לָא אִיתַי** כֹּהֵן הַלּוֹבֵשׁ אוּרִים וְתֻמִּים אֵינוֹ כָאן שֶׁיַּגִּיד לְךָ. אָמַר לָהֶם: כָּל כָּךְ הָיָה כֹּחַ בְּאוֹתוֹ בַּיִת וּנְתַתֶּם לִי עֵצָה לְהַחֲרִיבוֹ?! מִיָּד כָּעַס וְצִוָּה לְהָרְגָן:

פסוק יב

כָּל קֳבֵל דְּנָה. לְעֻמַּת הַתְּשׁוּבָה הַזֹּאת:
מַלְכָּא בְּנַס וּקְצַף שַׂגִּיא. הָיָה הַמֶּלֶךְ בְּזַעַף וְקֶצֶף גָּדוֹל:
בְּנַס. בְּזַעַף, "וְהִנָּם זֹעֲפִים" (בראשית מ:ו) תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס: "וְהָא אִינּוּן נְסִיסִין":
וַאֲמַר לְהוֹבָדָה. וַיֹּאמֶר לְהַאֲבִיד, וְי"ו שֶׁל **וַאֲמַר** נִתְעַצְּמוּ בּוֹ מְנַחֵם וְדוּנָ"שׁ, מְנַחֵם דָּחַק עַצְמוֹ לָתֵת בֵּי"ת שֶׁל **בְּנַס** בִּיסוֹד הַתֵּיבָה וְלֹא פָּתַר **בְּנַס וּקְצַף** לְשׁוֹן שְׁמוֹת דְּבָרִים אֶלָּא

לְשׁוֹן פֹּעַל רָגֵז וְקָצַף הַרְבֵּה, וְאָמַר לְהַאֲבִיד וַי"ו שֶׁבְּוַאֲמַר דְּחָקוֹ לִפְתֹּר כֵּן, וְדוּנָשׁ אָמַר אִי אֶפְשָׁר לִהְיוֹת בֵּי"ת **בְּנַס** יְסוֹד בַּתֵּיבָה אֶלָּא שֵׁם דָּבָר הוּא, וְכֵן פָּתְרוֹ בְּזַעַף וְקֶצֶף גָּדוֹל אָמַר לְהַאֲבִיד, וְשָׁם הַוי"ו טְפֵלָה וְיִתֵּרָה כְּמוֹ וַי"ו שֶׁל "וְרֶכֶב וָסוּס" (תהלים עו:ז). וַאֲנִי אוֹמֵר אֵין הַוי"ו דְּחוּקָה לִהְיוֹת טְפֵלָה וְיִתֵּרָה כִּי כֵּן פִּתְרוֹנוֹ **מַלְכָּא בְּנַס וּקְצַף שַׂגִּיא** הַמֶּלֶךְ נִהְיָה בְּזַעַף וְקֶצֶף גָּדוֹל וְאָמַר בְּזַעְפּוֹ לְהַאֲבִידָם וּמִן הַמִּקְרָאוֹת קְצָרֵי לָשׁוֹן הִיא:

פסוק יג

וְדָתָא נָפְקַת. דַּת הַמֶּלֶךְ וּגְזֵרָתוֹ יָצְאָ בַּמְּדִינָה:

וּבָעוֹ דָנִיֵּאל וְחַבְרוֹהִי לְהִתְקְטָלָה. וְנִתְבַּקְּשׁוּ דָנִיֵּאל וַחֲבֵרָיו לֵיהָרֵג:

פסוק יד

בֵּאדַיִן. תַּרְגּוּם שֶׁל אָז:

הֲתִיב עֲטָא וּטְעֵם לְאַרְיוֹךְ. הֵשִׁיב עֵצָה וְטַעַם לְאַרְיוֹךְ שֵׁם הָאִישׁ:

רַב טַבָּחַיָּא. שַׂר הַהוֹרְגִים הַמְּחַיְּבִים הֲרִיגָה:

פסוק טו

עַל מָה דָּתָא מְהַחְצְפָה. מָה זֶּה שְׁדַת הַמֶּלֶךְ חֲצוּפָה לַהֲרוֹג?

אֱדַיִן מִלְתָא הוֹדַע אֲרְיוֹךְ לְדָנִיֵּאל. שְׁקְצַף הַמֶּלֶךְ עַל שֶׁאֵין מַגִּיד חֲלוֹמוֹ:

פסוק טז

עַל וּבָעָא. נִכְנַס וּבִקֵּשׁ:

יִנְתִּן לֵיהּ. יִתֵּן לוֹ:

פסוק יט

רָזָא גְלִי. בְּסֵתֶר נִגְלָה:

פסוק כא

מְהַשְׁנֵא. מְחַלִּיף:

מְהַעְדֵּה. מֵסִיר מַלְכִין. עַל שֶׁהֵבִין מִתּוֹךְ הַחֲלוֹם שֶׁמַּלְכוּת נְבוּכַדְנֶצַּר פּוֹסֶקֶת וּמַלְכוּת אַחֶרֶת עוֹמֶדֶת:

פסוק כב

הוּא גָּלֵא עַמִּיקָתָא. גּוֹלֶה עֲמוּקוֹת:

וּמְסַתְּרָתָא. עַל שֶׁגִּלָּה לוֹ עֹמֶק זֶה:

פסוק כג

הוֹדַעְתָּנָא. הוֹדַעְתַּנִי:

פסוק כד

כָּל קֳבֵל דְּנָה. כָּל עוּמַּת זֶה שֶׁנִּגְלָה לוֹ הַסּוֹד:

דָּנִיֵּאל עַל עַל אַרְיוֹךְ. נִכְנַס אֵצֶל אַרְיוֹךְ:

דִּי מַנִּי. שֶׁהִפְקִיד:

אַל תְּהוֹבֵד. אַל תְּאַבֵּד:

הַעֲלֵנִי. הַכְנִיסֵנִי:

פסוק כה

אֱדַיִן. אָז:

בְּהִתְבְּהָלָה. בְּבֶהָלָה, כְּלוֹמַר: בְּמְהִירוּת:

הַנָּעֵל. הִכְנִיס אֶת דָּנִיֵּאל:

דִּי הַשְׁכַּחַת גְּבַר. אֲשֶׁר מָצָאתִי אִישׁ:

גָּלוּתָא דִּי יְהוּד. גָּלוּת יְהוּדָה:

פסוק כו

הַאִיתָךְ כֹּהֵל. הֲיֶשְׁךָ יָכוֹל?

דִּי חֲזַית. אֲשֶׁר רָאִיתִי:

פסוק כז

גָּזְרִין. שֵׁם מִין בַּעַל כִּשּׁוּף:

פסוק כח

בְּרַם אִיתַי וְגוֹ': **וְהוֹדַע לְמַלְכָּא וְגוֹ'**. הוּא גִּלָּה לִי רָז זֶה, וְעַל יָדוֹ הוֹדִיעַ לַמֶּלֶךְ עִקַּר חֲלוֹמוֹ בָּעֲתִידוֹת:

חֶלְמָךְ וְחָזְוֵי רֵאשָׁךְ עַל מִשְׁכְּבָךְ. אֲשֶׁר עַל מִשְׁכָּבְךָ זֶהוּ:

פסוק כט

רַעְיוֹנָךְ. הִרְהוּרְךָ:

עַל מִשְׁכְּבָךְ סְלִיקוּ. מָה שֶׁהָיִיתָ מְהַרְהֵר בַּיּוֹם מָה יִהְיֶה אַחֲרֶיךָ, עַל מִשְׁכָּבְךָ עָלוּ:

וְגָלֵא רָזַיָּא הוֹדְעָךְ. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְגַלֶּה רָזִים הוֹדִיעֲךָ אֶת אֲשֶׁר יִהְיֶה:

פסוק ל

וַאֲנָה לָא בְחָכְמָה. וַאֲנִי לֹא מֵרוֹב הַחָכְמָה שֶׁיֵּשׁ בִּי מִשְּׁאָר הַבְּרִיּוֹת יוֹתֵר נִגְלָה לִי הַסּוֹד הַזֶּה:

לָהֵן עַל דִּבְרַת דִּי פִּשְׁרָא לְמַלְכָּא יְהוֹדְעוּן. יוֹדִיעוּךָ מִן הַשָּׁמַיִם:

וְרַעְיוֹנֵי לִבָּךְ תִּנְדַּע. וְהִרְהוּרֵי לִבְּךָ שֶׁאַתָּה מְהַרְהֵר תָּמִיד לָדַעַת מִי יָקוּם אַחֲרֶיךָ:

תִּנְדַּע. תֵּדַע:

פסוק לא

חָזֵה הֲוַיְתָ. רוֹאֶה הָיִיתָ:

וַאֲלוּ. לְשׁוֹן וְהִנֵּה:

צַלְמָא דְּכֵן רַב. צֶלֶם אֲשֶׁר הָיָה לוֹ כֵּן גָּדוֹל:

וְזִיוֵהּ יַתִּיר קָאֵם לְקָבְלָךְ. הָיָה עוֹמֵד לְנֶגְדְּךָ:

וְרֵוַהּ דְּחִיל. וְתָאֳרוֹ נוֹרָא:

פסוק לב

דִּי דְהַב טָב. שֶׁל זָהָב טוֹב:

חֲדוֹהִי. חָזֶה שֶׁלּוֹ:

וּדְרָעוֹהִי. וּזְרוֹעוֹתָיו:

מְעוֹהִי וְיַרְכָתֵהּ. בִּטְנוֹ וִירֵכוֹתָיו:

פסוק לג

שָׁקוֹהִי דִּי פַרְזֶל. שׁוֹקָיו שֶׁל בַּרְזֶל:

מִנְהֵין דִּי פַרְזֶל וּמִנְהֵן דִּי חֲסַף. מֵהֶם שֶׁל בַּרְזֶל וּמֵהֶם שֶׁל חֶרֶס:

פסוק לד

דִּי הִתְגְּזָרַת אָבֶן. אֲשֶׁר נֶחְתְּכָה וְנִבְדְּלָה אֶבֶן אַחַת:

דִּי לָא בִידַיִן. אֲשֶׁר לֹא בְיָדַיִם, כִּי אִם מֵאֵילֶיהָ:

וּמְחָת לְצַלְמָא. וְהִכִּיתָ אֶת הַצֶּלֶם:

וַהֲדַקֶת הַמּוֹן. וְהִדִּיקָה אוֹתָם:

פסוק לה

בֵּאדַיִן דְּקוּ כַחֲדָה. אָז הוּדְקוּ יַחַד כָּל מִינֵי מַתָּכוֹת וְחֶרֶס שֶׁהָיָה בּוֹ:

וַהֲווֹ כְּעוּר מִן אִדְרֵי קַיִט. וְהָיוּ כְּמוֹץ מִגָּרְנוֹת הַקַּיִץ:

וּנְשָׂא הֲמוֹן רוּחָא. וְתִשָּׂא אוֹתָם הָרוּחַ:

וְכָל אֲתַר לָא הִשְׁתְּכַח לְהוֹן. כְּלוֹמַר: לֹא נוֹדַע מְקוֹמָהּ הָרִאשׁוֹן, וְלֹא נִכָּר שֶׁהָיוּ שָׁם מֵעוֹלָם:

הַוָת לְטוּר רַב. נַעֲשֵׂית הַר גָּדוֹל:

פסוק לו

דְּנָה חֶלְמָא. הֲרֵי זֶה הַחֲלוֹם שֶׁחָלַמְתָּ:

וּפִשְׁרֵיהּ נַאמַר וְגוֹ'. וּפִתְרוֹנוֹ נֹאמַר לְךָ:

פסוק לז

מָלֶךְ מַלְכַיָּא. פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: כָּל מֶלֶךְ מַלְכַיָּא דְּדָנִיֵּאל מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם, חוּץ מִזֶּה, שֶׁכְּנֶגֶד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר (שבועות לה:). וְכֵן פִּתְרוֹנוֹ: מֶלֶךְ הַמְּלָכִים שֶׁהוּא אֱלֹקֵי הַשָּׁמַיִם:

מַלְכוּתָא חִסְנָא. מַלְכוּת חָזָק וְכָבֵד נָתַן לְךָ:

פסוק לח

וְהַשְׁלְטָךְ בְּכָלְהוֹן. וְהִשְׁלִיטְךָ עַל כֻּלָּם, שֶׁאֲפִלּוּ גּוֹזֵר עַל הַסּוּס לֹא יֵהֵא צוֹנֵף, וְעַל הָעוֹף לֹא יִפְרַח, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "וְאֶת חַיַּת הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לְעָבְדוֹ" (ירמיה כז:ו):

אַנְתְּ הוּא רֵאשָׁה דִּי דַהֲבָא. רֹאשׁ הַזָּהָב שֶׁל הַצִּוּרָה שֶׁרָאִיתָ אַתָּה הוּא, שֶׁמַּלְכוּתְךָ חֲזָקָה וְעַתָּה קַיֶּמֶת, וְהִיא חֲשׁוּבָה מְאֹד:

פסוק לט

וּבָתְרָךְ תְּקוּם מַלְכוּ אָחֳרִי אַרַע מִנָּךְ. וְאַחֲרֶיךָ, אַחַר מַלְכוּת בֶּלְשַׁצַּר בִּנְךָ, תָּקוּם מַלְכוּת שֶׁתִּטֹּל הַשְׁוָרָה מִזַּרְעֲךָ, נְמוּכָה וּשְׁפֵלָה מִמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ:

אַרַע. תַּחְתּוֹנָה וּנְמוּכָה, כְּמוֹ שֶׁהַכֶּסֶף נָמוּךְ וְשָׁפָל מֵהַזָּהָב, וְרָאִיתָ שֶׁהֶחָזֶה שֶׁהִיא אַחַר הָרֹאשׁ הִיא שֶׁל כֶּסֶף, כָּךְ תִּהֵא מַלְכוּת מָדַי וּפָרַס אַחַר מַלְכוּת בָּבֶל שְׁפָלָה מִמַּלְכוּת נְבוּכַדְנֶצַּר:

וּמַלְכוּ תְּלִיתָאָה אָחֳרִי. אַחֶרֶת:

דִּי נְחָשָׁא. חֲסִינָא כִּנְחֹשֶׁת, וְהִיא מַלְכוּת יָוָן מַלְכוּת אֶלֶכְסַנְדְּרוֹס מוֹקְדָן:

פסוק מ

וּמַלְכוּ רְבִיעָאָה. הִיא קָשָׁה **כְּפַרְזְלָא**, כַּאֲשֶׁר רָאִיתָ הַשּׁוֹקַיִם שֶׁהֵם רְבִיעִים לְרֹאשׁ וְלֶחָזֶה וְלַמֵּעַיִם וְהֵם שֶׁל בַּרְזֶל:

מְהַדֵּק וְחַשֵּׁל כֹּלָּא. מְרַדֵּד וּמְהַדֵּק כָּל מִינֵי מַתָּכוֹת שֶׁמְּרַדְּדִין אוֹתָם בְּקוּרְנָס:

וְחַשֵּׁל. וּמְרַדֵּד, וְהָרְבֵּה יֵשׁ בַּגְּמָרָא: חַשְׁלֵי דּוּדֵי (כתובות עז.), בֵּיעֵי חֲשִׁילְתָּא (חולין צב.):

כָּל אִלֵּין. כָּל מִינֵי מַתָּכוֹת הַלָּלוּ שֶׁרָאִיתָ בַּצֶּלֶם:

תַּדִּיק וְתֵרַע. תַּדִּיק וּתְרוֹצֵץ:

פסוק מא

חֲסַף דִּי פָּחָר. חֶרֶס שֶׁל יוֹצֵר, וְהָרְבֵּה יֵשׁ בַּגְּמָרָא מָאנֵי דְּפַחְרָא (תענית ז.):

מַלְכוּ פְּלִיגָה תֶּהֱוֵה. מַלְכוּת חֲלוּקָה תִּהְיֶה, שְׁנֵי מְלָכִים יִהְיוּ מִמֶּנָּה כְּאֶחָד, חָזָק וְחַלָּשׁ, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ לְמַטָּה **מִן קְצָת מַלְכוּתָא תֶּהֱוֵה תַּקִּיפָא**:

וּמִן נִצְבְּתָא דִּי פַרְזְלָא לֶהֱוָא בַהּ. אַף הַחֹלֶשׁ יִהְיֶה חָזָק עַל אֲחֵרִים עַל יְדֵי חוֹזֶק חֲבֵרוֹ, שֶׁיִּירְאוּ מִפָּנָיו. וְזֶה **מִן נִצְבְּתָא דִּי פַרְזְלָא לֶהֱוָא בַהּ**, מִן חוֹזֶק מַצַּב הַבַּרְזֶל, יִהְיֶה בַּמֶּלֶךְ הַחֹלֶשׁ:

כָּל קֳבֵל דִּי חֲזַיְתָה. כָּל־עוּמַּת שֶׁרָאִיתָ בַּרְזֶל מְעֹרָב בַּחֲרָסִית הַטִּיט:

פסוק מג

מִתְעָרְבִין לֶהֱוֹן בִּזְרַע אֲנָשָׁא וְגוֹ'. מִתְחַתְּנִים יִהְיוּ עִם שְׁאָר הָאֻמּוֹת, וְלֹא יִהְיוּ שְׁלֵמִים וְנִדְבָּקִים עִמָּם בֶּאֱמֶת וְלֵב שָׁלֵם, וְדָתֵיהֶם שׁוֹנוֹת מִדָּתֵי שְׁאָר הָאֻמּוֹת:

הָא כְּדִי פַרְזְלָא לָא מִתְעָרֵב. הֲלֹא הוּא כְּמוֹ שֶׁאֵין הַבַּרְזֶל נִדְבָּק יָפֶה עִם הַחֶרֶס:

פסוק מד

וּבְיוֹמֵיהוֹן דִּי מַלְכַיָּא אִנּוּן. בְּיוֹמֵיהוֹן שֶׁל מְלָכִים הַלָּלוּ, בְּעוֹד מַלְכוּתָם שֶׁל רוֹמִיִּים קַיֶּמֶת:

יְקִים אֱלָהּ שְׁמַיָּא. מַלְכוּת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁלְּעוֹלָם **לֹא תִתְחַבַּל מַלְכוּ**, וְהִיא מַלְכוּת מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ:

תַּדִּק וְתָסֵף. תַּדִּק וּתְכַלֶּה כָּל אֵלּוּ הַמַּלְכֻיּוֹת:

פסוק מה

כָּל קֳבֵל דִּי חֲזַיְתָ. כָּל עוּמַּת שֶׁרָאִיתָ שֶׁנִּתְפָּרְקָה אֶבֶן מִן הָהָר שֶׁהִדִּיקָה כָּל הַצֶּלֶם, זֶה פִּתְרוֹן שֶׁהַמַּלְכוּת הַחֲמִישִׁית תְּכַלֶּה וּתְרוֹצֵץ אֶת כֻּלָּם:

מָה דִּי לֶהֱוֵא אַחֲרֵי דְנָה. מַה שֶּׁיִּהְיֶה אַחַר זֹאת, אַחַר מַלְכוּת זוֹ שֶׁלְּךָ:

וְיַצִּיב חֶלְמָא. אֱמֶת הוּא הַחֲלוֹם:

פסוק מו

אֲמַר לְנַסָּכָה. רָצָה לַעֲשׂוֹתוֹ אֱלוֹהַּ:

פסוק מז

מִן קְשׁוֹט. בֶּאֱמֶת:

וּמָרֵא מַלְכִין. אֲדוֹנֵי הָאֲדוֹנִים:

רָזָא דְנָה. סֵתֶר זֶה:

פסוק מח

לְדָנִיֵּאל רַבִּי. לְדָנִיֵּאל גָּדַל עַל כָּל הַשָּׂרִים:

פסוק מט

וּמַנִּי עַל עֲבִידְתָא דִּי מְדִינַת בָּבֶל. וַיַּפְקֵד עַל כָּל צָרְכֵי הַמַּמְלָכוֹת אֶת חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה:

פרק ג

פסוק א

עֲבַד וְגוֹ'. מָלְאָה לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת צֶלֶם שֶׁל זָהָב:

פְּתֵיהּ אַמִּין שִׁת אַקִּימַהּ וְגוֹ'. אִם אֵין עָבְיוֹ אֶלָּא שֵׁשׁ, הֵיאַךְ יָכוֹל לַעֲמֹד בְּגֹבַהּ **אַמִּין שִׁתִּין**? אָמַר רַב בִּיבִי: מַעֲמִידִין אוֹתוֹ וְנוֹפֵל, עַד שֶׁהֵבִיאוּ כָּל זָהָב שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם וְשָׁפְכוּ דִּימוֹס עַל רַגְלָיו, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר (יחזקאל ז:יט) "וְזָהָבָם לְנִדָּה יִהְיֶה":

בְּבִקְעַת דּוּרָא. שֵׁם מָקוֹם:

פסוק ב

לַאֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא. דּוּכְסִין:

פַּחֲוָתָא. שָׁלְטוֹנִין:

אֲדַרְגָּזַרָיָא גְּדָבְרַיָּא וְגוֹ'. כֻּלָּם שֵׁם עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת הֵם:

לַחֲנַכַּת צַלְמָא. תְּחִלַּת עֲבוֹדָתָיו:

פסוק ד

וְכָרוֹזָא קָרֵא בְחָיִל. הַכְּרוֹז יוֹצֵא בְּכֹחַ גָּדוֹל:

לְכוֹן אָמְרִין עַמְמַיָּא. לָכֶם כָּל הָעַמִּים וְהַלְּשׁוֹנוֹת אוֹמְרִים מִכְּרוּז מִצְוַת הַמֶּלֶךְ בְּמִשְׁלַחַת הַמֶּלֶךְ:

פסוק ה

בְּעִדָּנָא דִּתְשְׁמְעוּן קָל קַרְנָא מַשְׂרוֹקִיתָא. קוֹל הַקֶּרֶן שׁוֹרֶקֶת, כְּמוֹ "אֶשְׁרְקָה לָהֶם וַאֲקַבְּצֵם" (זכריה י:ח):

קַתְרוֹס סַבְּכָא וְגוֹ'. כֻּלָּם כְּלֵי זֶמֶר הֵם:

זְנֵי זְמָרָא. מִינֵי זֶמֶר. "לְמִינוֹ" (בראשית א:יא) תַּרְגּוּם אוּנְקְלוֹס: לְזְנוֹהִי:

פסוק ו

אַתּוּן נוּרָא. גּוּמָא שֶׁעוֹשִׂין לִשְׂרוֹף בָּהּ אֲבָנִים לְסִיד, וְהוּא כִּבְשָׁן שֶׁבְּכָל הַמְּקֹרָא:

פסוק ז

כָּל קֳבֵל דְּנָה. כָּל עוּמַּת זוֹ שֶׁנִּזְהֲרוּ בְּמִצְוֹת הַמֶּלֶךְ עַל כָּךְ:

בֵּהּ זִמְנָא. בּוֹ בַּזְּמַן שֶׁיִּשְׁמְעוּ קוֹל הַזֶּמֶר, שֶׁהוּא לְסִימָן שֶׁיָּבוֹאוּ הַמִּשְׁתַּחֲוִים לְהִשְׁתַּחֲווֹת, **נָפְלִין כָּל עַמְמַיָּא וְגוֹ'**:

פסוק ח

כָּל קֳבֵל דְּנָה. כָּל עוּמַּת זוֹ שֶׁרָאוּ שׂוֹנְאֵי הַיְּהוּדִים שֶׁיֵּשׁ שָׁעָה לְהַלְשִׁין עֲלֵיהֶם:

קְרִיבוּ גֶּבְרִין כַּשְׂדָּאִין וַאֲכָלוּ קַרְצֵיהוֹן. הִלְשִׁינוּ עֲלֵיהֶם, "לֹא תֵלֵךְ רָכִיל" (ויקרא יט:טז) מְתַרְגְּמִינָן "וְלָא תֵיכוּל קוּרְצִין", וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁכֵּן הָיְתָה דַּת שֶׁל הוֹלְכֵי רָכִיל לֶאֱכֹל לְגִימָה בַּמָּקוֹם שֶׁמַּלְשִׁינִין שָׁם, וְהוּא סִימָן קִיּוּם דְּבָרִים, שֶׁמֵּאוֹתָהּ שָׁעָה יֵשׁ עֲלֵיהֶם לְבָרֵר דִּבְרֵיהֶם וּלְאַמֵּת לָשׁוֹן הָרַע שֶׁאָמְרוּ. וְאוֹתָהּ סְעוּדָה נִקְרֵאת אֲכִילַת קוּרְצִין, לְשׁוֹן "קוֹרֵץ בְּעֵינָיו" (משלי ו:יג), שֶׁהוּא לְסִימָן לָשׁוֹן הָרַע:

פסוק ט

עָנוֹ וְאָמְרִין. צָוְחוּ. כָּל עֲנִיָּה שֶׁבַּמִּקְרָא לְשׁוֹן קוֹל רָם הוּא:

פסוק י

שַׂמְתְּ טְעֵם. גָּזַרְתְּ דָּבָר:

פסוק יב

אִיתַי. יֵשׁ:

יְהוּדָאִין. מִשֵּׁבֶט יְהוּדָה:

אִלָּהּ. אֱלֹהָה:

לֹא שָׂמוּ עָלָךְ מַלְכָּא טְעֵם. לֹא חָשׁוּ לְתֵת עֵצָה לְעַצְמָן לְחוּשׁ עַל גְּזֵרוֹתֶיךָ:

פסוק יג

אֲמַר לְהַיְתָיָה. צִוָּה לְהָבִיא:

הֵיתָיוּ. הוּבָאוּ:

פסוק יד

הַצְדָא. שֶׁמָּא גְּזֵרוֹתַי צָדוּ וְשִׁמָּה וְדָבָר רֵיק הִיא בְּעֵינֵיכֶם, אַתֶּם **שַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ** אֲשֶׁר לֵאלֹהַי אֵינְכֶם עוֹבְדִים? ה"א שֶׁל **הַצְדָא** מְשֻׁמֶּשֶׁת בִּלְשׁוֹן תְּמִיהָה:

דִּי הַקֵימָת. שֶׁהֲקִימוֹתִי:

פסוק טו

כְּעַן הֵן אִיתֵיכוֹן עָתִידִין. עַתָּה הִנְּכֶם עֲתִידִים עַל כָּרְחֲכֶם לְקַבֵּל זוֹ עֲלֵיכֶם:

וְהֵן לָא תִסְגְּדוּן. וְאִם לֹא תִשְׁתַּחֲווּ תִּהְיוּ מֻשְׁלָכִים:

לְנוֹ. לְתוֹכוֹ:

וּמַן הוּא אֱלָהּ. וּמִי הוּא שׁוּם אֱלוֹהַּ שֶׁיַּצִּיל אֶתְכֶם מִיָּדִי?

פסוק טז

לְמַלְכָּא נְבוּכַדְנֶצַּר. לָמָּה הוּזְכַּר שְׁמוֹ? אֶלָּא כָּךְ אָמְרוּ לוֹ: אִם לְקַבֵּל עָלֵינוּ גְּזֵרָתְךָ לָתֵת מִסִּין וְאַרְנוֹנִיּוֹת וְגֻלְגָּלִיּוֹת, אַתָּה מֶלֶךְ עָלֵינוּ, אִם לִכְפּוֹר בְּהַקְּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, נְבוּכַדְנֶצַּר שְׁפַל אֲנָשִׁים בְּעֵינֵינוּ וּבָזוּי עִם אַתָּה:

לֹא חַשְׁחִין אֲנַחְנָא. לֹא חוֹשְׁשִׁין אָנוּ עַל זֹאת לְטוֹל עֵצָה מַה לְהָשִׁיבְךָ, כִּי הַמַּעֲנֶה מוּכָן וְשָׁגוּר בְּפִינוּ:

פסוק יז

יָכִיל לְשֵׁיזָבוּתַנָא. יָכוֹל לְהַצִּילֵנוּ מִכָּל צָרָה:

מִן אַתּוּן נוּרָא. וּמִן יָדְךָ מַלְכָּא יְשֵׁיזִיב מִן הַכִּבְשָׁן וּמִן יָדְךָ יַצִּיל:

פסוק יח

וְהַן לָא. וְאִם לֹא יַחְפֹּץ לְהַצִּיל גּוּפֵינוּ **יְדִיעַ לָהֱוֵי לָךְ**:

פסוק יט

הִתְמְלִי חֱמָא. נִתְמַלֵּא חֵמָה:

וּצְלֵם אַנְפּוֹהִי אֶשְׁתַּנִּי. וּפַרְצוּף פָּנָיו נִשְׁתַּנּוּ:

לְמֵזָא לְאַתּוּנָא. לְהַצִּית לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ וּלְחַמְּמוֹ:

חַד שִׁבְעָה עַל דִּי חֲזֵה לְמֵזְיֵהּ. עַל אַחַת שֶׁבַע פְּעָמִים שֶׁשִּׁעֲרוּהוּ עַד כְּדֵי הֶסֵּקוֹ, וּכְאִלּוּ יַבְּעִירוּהוּ שִׁבְעָה שִׁעוּרִין כָּמוֹהוּ:

לְמֵזְיֵהּ. לְהַסִּיקוֹ:

פסוק כ

וּלְגֻבְרִין גִּבָּרֵי חַיִל דִּי בְחַיְלֵהּ. וְלָאֲנָשִׁים גִּבּוֹרֵי כֹחַ אֲשֶׁר בְּחֵילוֹ:

אֲמַר לְכַפָּתָה. צִוָּה לֶאֱסוֹר אוֹתָם, שֶׁרָאָה מִתְחַזְּקִים לַעֲנוֹתוֹ קָשׁוֹת, וְאָמַר: גִּבּוֹרִים הֵם אֵלּוּ, וְצִוָּה לַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר בְּחֵילוֹ לֶאֱסוֹר אוֹתָם:

פסוק כא

גוּבְרַיָּא אִלֵּךְ. אֲנָשִׁים אֵלּוּ:

כְּפִיתוּ בְּסַרְבָּלֵיהוֹן. נִתְקַשְּׁרוּ בְּבִגְדֵי מַעֲטָפוֹתָן:

פַּטְשֵׁיהוֹן וְכַרְבְּלָתְהוֹן מִינֵי מַלְבּוּשׁ מַלְכוּת שֶׁהָיָה לָהֶם, וְאַף עַל פִּי שֶׁהָיוּ יוֹצְאִין לִידוֹן לִפְנֵי נְבוּכַדְנֶצַּר דִּינֵי מִיתָה, לֹא שִׁנּוּ בִּגְדֵיהֶם לְהַשְׁפִּיל אֶת גְּדֻלָּתָם. מִכָּאן לָמְדוּ חֲכָמִים, שֶׁאֶפְלּוּ בְּשָׁעַת הַסַּכָּנָה לֹא יְשַׁנֶּה אָדָם מִן הַשְּׁרָרָה שֶׁהֶחְזַק בָּהּ:

וְכַרְבְּלָתְהוֹן. יֵשׁ לוֹ דֶּגְמָא: "וְדָוִד מְכֻרְבָּל" (דברי הימים א טו:כז):

וּרְמִיו לְגוֹא אַתּוּן נוּרָא. וְהִשְׁלִכוּ לְתוֹךְ כִּבְשָׁן בּוֹעֵרָה:

פסוק כב

כָּל קֳבֵל דְּנָה. כָּל עוּמַּת זֹאת אֲשֶׁר מִצְוַת הַמֶּלֶךְ הָיְתָה עַזָּה:

וְאַתּוּנָא אֲזֵה יַתִּירָא. וְהַכִּבְשָׁן הוּסַק מְאֹד:

גּוּבְרַיָּא אִלֵּךְ. אֵלּוּ הָאֲנָשִׁים הַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר קָשְׁרוּ אֶת חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה וְהִשְׁלִיכוּם לַכִּבְשָׁן:

קַטֵּל הַמּוֹן שְׁבִיבָא דִּי נוּרָא. שָׂרַף אוֹתָם כֹּחַ שְׁבִיב הָאֵשׁ:

פסוק כג

מְכַפְּתִין. קְשׁוּרִין:

פסוק כד

תְּוַהּ. תָּמַהּ:

וְקָם בְּהִתְבַּהֲלָה. וְעָמַד בְּבֶהָלָה:

עָנַיִן וְאָמְרִין. עוֹנִין וְאוֹמְרִים לַמֶּלֶךְ:

יַצִּיבָא מַלְכָּא. אֱמֶת דְּבַר הַמֶּלֶךְ:

פסוק כה

שְׁרַיִן מַהְלְכִין בְּגוֹא נוּרָא. מוּתָּרִין מֵאֲסוּרֵיהֶן וְהוֹלְכִים בְּתוֹךְ הָאֵשׁ:

וַחֲבָל לָא אִיתַי בְּהוֹן. וַחֲבָלָה לֹא יֵשׁ בָּהֶם:

וְרֵוֵהּ דִּי. רְבִיעָאָה וְתוֹאֲרוֹ שֶׁל רְבִיעִי:

דְּמֵה לְבַר אֱלָהִין. דּוֹמֶה לְמַלְאָךְ שֶׁרָאִיתִי בַּהֲיוֹתִי עִם סַנְחֵרִיב כְּשֶׁנִּשְׁרְפוּ אוּכְלוּסָיו, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיַּךְ בְּמַחֲנֵה אַשּׁוּר" (מלכים ב יט:לה), וּנְבוּכַדְנֶצַּר הָיָה שָׁם וְנִמְלַט בְּתוֹךְ עֲשָׂרָה שֶׁנִּמְלְטוּ מֵהֶם:

פסוק כו

קְרֵב לְתַרַע אַתּוּן נוּרָא נִגַּשׁ לְשַׁעַר הֶחָצֵר שֶׁהַכִּבְשָׁן בְּתוֹכָהּ, לְדַבֵּר עִמָּהֶם; וּמִתְּחִלָּה הָיָה רוֹאֶה אוֹתָם מֵרָחוֹק:

פּוּקוּ וֱאֵתוֹ. צְאוּ וּבֹאוּ, וְלֹא אָמַר לָהֶם עֲלוּ וּבֹאוּ. מִכָּאן לָמַדְנוּ שֶׁצָּף קַרְקָעִית הַכִּבְשָׁן וְהִשְׁוָה לָאָרֶץ, שֶׁלֹּא יִטָּרְחוּ לַעֲלוֹת:

בֵּאדַיִן נָפָקוּן. אַף עַל פִּי שֶׁבִּטּוּחִין בַּנֵּס הֶעָשׂוּי לָהֶם, לֹא מָלְאָה לִבָּם לְזַלְזֵל בַּמַּלְכוּת לָצֵאת שֶׁלֹּא בִּרְשׁוּת:

פסוק כז

וּמִתְכַּנְּשִׁין אֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא. אַרְבַּע אֻמּוֹת נִמְנוּ לְמַעְלָה בָּאֲסִיפָה הָרִאשׁוֹנָה שֶׁלֹּא נִמְנוּ כָּאן: אֲדַרְגָּזַרְיָא דְּתָבְרַיָּא גְּדָבְרַיָּא תִּפְתָּיָא, הֵם גִּבּוֹרֵי הַחַיִל אֲשֶׁר הֶרְגָּם שְׁבִיב הָאֵשׁ בְּהַשְׁלִיכָם אֶת חֲנַנְיָה וַחֲבֵרָיו לָאוּר:

חָזַיִן לְגַבְרַיָּא אִלֵּךְ. רוֹאִין אֶת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה, חֲנַנְיָה וַחֲבֵרָיו:

דִּי לָא שְׁלֵט נוּרָא בְּגֶשְׁמְהוֹן. אֲשֶׁר לֹא שָׁלְטָה הָאֵשׁ בְּגוּפָם:

גִּשְׁמְהוֹן. גּוּפָן בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּי, וְיֵשׁ רַבִּים בְּזֶה הַסֵּפֶר:
וּשְׂעַר רֵאשֵׁהוֹן לָא הִתְחָרַךְ. שְׂעַר רֵאשֵׁיהוֹן לְא נֶחֱרַךְ:
לֹא שָׁנוּ. לֹא נִשְׁתַּנּוּ מִמַּרְאֵיתָן:
לֹא עֲדַת בְּהוֹן. לֹא סָרָה לְתוֹכָם:

פסוק כח

עָנֵה נְבוּכַדְנֶצַּר. צָוַח נְבוּכַדְנֶצַּר:
דִּי הִתְרְחִיצוּ עֲלוֹהִי. אֲשֶׁר בָּטְחוּ עָלָיו:
וּמִלַּת מַלְכָּא שַׁנִּיו. וּמִלַּת הַמֶּלֶךְ שִׁנּוּ שֶׁלֹּא לְקַיְמוֹ:
וְיהַבוּ גֶּשְׁמְהוֹן. וּמָסְרוּ גּוּפָם:
לַאלָהֲהוֹן. זוּלָתִי לֵאלֹהֵיהֶם:

פסוק כט

שִׂים טְעֵם. כְּלוֹמַר: יוּשַׂם חֹק:
דִּי יֵאמַר שָׁלוּ. אֲשֶׁר יֹאמַר מִשְׁגֶּה, כְּלוֹמַר: שׁוּם דָּבָר שֶׁל גְּנַאי:
הַדָּמִין. אֲבָרִים, כְּלוֹמַר: יְנַתְּחוּהוּ לְאֵבָרִים:
נָוְלִי יִשְׁתַּוֵּה. אַשְׁפָּה יוּשָׂם:
דִּי יִכֵּל לְהַצָּלָה כִּדְנָה. אֲשֶׁר יָכוֹל לְהַצִּיל כָּזֹאת:

פסוק ל

הַצְלַח. הִצְלִיחַ וְהִגְדִּיל אוֹתָם:

פסוק לא

נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא לְכָל עַמְמַיָּא. זֶה טֹפֶס כְּתַב הָאִגֶּרֶת: נְבוּכַדְנֶצַּר הַמֶּלֶךְ שׁוֹאֵל לְשָׁלוֹם לְכָל הָעַמִּים:

פסוק לב

שְׁפַר קֳדָמַי לְהַחֲוָיָה. טוֹב לִי לְהַגִּיד:

פרק ד

פסוק א

שְׁלֵה הֲוֵית בְּבֵיתִי. שָׁלֵיו הָיִיתִי:

פסוק ב

וִידַחֲלַנַּנִי. וְאֵימֵם עָלַי וְהִפְחִידַנִי:

פסוק ה
וְעַד אָחֳרִין. וְעַד אֲשֶׁר בָּאַחֲרוֹנָה הוּבָא לִפְנֵי דָּנִיֵּאל:
כְּשׁוּם אֱלָהִי. עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁל בָּבֶל בֵּל שְׁמָהּ, טְשַׁצַּר שֵׁם לְשׁוֹן חָכְמָה הוּא בָּאוּמּוֹת:

פסוק ו
וְכָל רָז לָא אָנֵס לָךְ. וְכָל סָתוּם לֹא נֶאֱנַס וְלֹא נִכְחַד מִמְּךָ:

פסוק ח
רְבָה אִילָנָא וּתְקִיף. גָּדַל הָאִילָן וְהוּחְזַק וְעָצַם:
יְמְטֵא לִשְׁמַיָּא. הִגִּיעַ הַשָּׁמַיִם:

פסוק ט
עְפְיֵהּ שַׁפִּיר. עַנְפּוֹ נָאֶה:
וְאִנְבֵּהּ שַׂגִּיא. פִּרְיוֹ רַב:
וּמָזוֹן לְכֹלָּא בֵּהּ. וּכְדֵי מָזוֹן לְכָל בְּרִיָּה הָיָה בּוֹ:
תַּטְלֵל. לְשׁוֹן צֵל:
יְדוֹרָן. לְשׁוֹן מָדוֹר וְלִינָה:
יִתְזִין. לְשׁוֹן מָזוֹן:

פסוק י
חָזֵה הֲוֵית. רוֹאֶה הָיִיתִי:
וַאֲלוּ עִיר וְקַדִּישׁ. וְהִנֵּה מַלְאָךְ שֶׁהוּא עֵר לְעוֹלָם וְקָדוֹשׁ:

פסוק יא
קָרֵא בְחַיִל. צוֹעֵק בְּכֹחַ:
גּוֹדּוּ אִילָנָא. קוֹצוּ הָאִילָן:
אַתַּרוּ עָפְיֵהּ. הַשִּׁירוּ וְהַפִּילוּ עֲנָפָיו:
וּבַדְּרוּ אִנְבֵּהּ. הֵפִיצוּ פִּרְיוֹ:
תְּנוּד חֵיוְתָא מִן תַּחְתּוֹהִי. יְנוּדוּ הַחַיּוֹת מִתַּחְתָּיו:

פסוק יב
בְּרַם עִקַּר שָׁרְשׁוֹהִי בְּאַרְעָא שְׁבוּקוּ. אַךְ עִקַּר שָׁרְשָׁיו הַנִּיחוּ:
וּבְאֶסּוּר דִּי פַרְזֶל וּנְחָשׁ. כְּלוֹמַר: תְּנוּ רַגְלָיו בְּכַבְלֵי בַרְזֶל, כְּשֵׁם שֶׁעוֹשִׂין לְסוּס שֶׁמַּנִּיחִין אוֹתוֹ בָּאָפֵר כָּךְ כַּבְלוּהִי בְּכַבָּלִים:
בְּדִרְתָּא. בָּעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה, כְּלוֹמַר: בָּאָחוּ, שֶׁלֹּא יָזוּז מִשָּׁם:
יִצְטַבַּע. יְהֵא שָׁרוּי תָּמִיד, לְשׁוֹן טְבִילָה:

חֲלָקֵהּ. חֶלְקוֹ:

פסוק יג

וְשִׁבְעָה עִדָּנִין. שֶׁבַע שָׁנִים:

יַחְלְפוּן עֲלוֹהִי. יַעַבְרוּ עָלָיו בְּגְזֵרָה זוֹ:

פסוק יד

שְׁאֵלְתָא. גְּזֵרָה. וְעַל יְדֵי שֶׁנִּמְלְכִין בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קוֹדֶם שֶׁיְּגְזְרוּ הַגְּזֵרָה, קוֹרֵא אוֹתָהּ שְׁאֵלְתָא:

עַד דִּבְרַת. כְּמוֹ לְמַעַן:

דִּי יְנְדְּעוּן חַיָּיָא. שֶׁיֵּדְעוּ כָּל הַחַיִּים:

וּלְמַן דִּי יְצִבֵּא. לְמִי שֶׁיִּרְצֶה:

פסוק טו

פְּשָׁרָא. פִּתְרוֹנוֹ:

וְאַנְתְּ כָּהֵל. וְאַתָּה יָכוֹל:

פסוק טז

אֱדַיִן דָּנִיֵּאל. אֶשְׁתּוֹמַם שָׁתַק:

וְרַעְיוֹנוֹהִי. וּמַחְשְׁבוֹתָיו:

יְבַהֲלוּנֵיהּ. שֶׁהָיָה יָרֵא לִפְתּוֹר לוֹ חֲלוֹם:

מָרַאי. אֲדוֹנִי, אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (שבועות לה:): **מָרֵי חֶלְמָא לְשָׂנְאָךְ** קוֹדֶשׁ הוּא. תְּלָה עֵינָיו לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְאָמַר: חֲלוֹם זֶה יִתְקַיֵּם עַל שׂוֹנְאָךְ זֶה. וְאִם תֹּאמַר לִנְבוּכַדְנֶצַּר אָמַר, וַהֲלֹא יִשְׂרָאֵל שׂוֹנְאוֹ, אֶפְשָׁר שֶׁיְּקַלְלֵם?

לְעָרָךְ. לְשׂוֹנְאָךְ, כְּמוֹ "וַיְהִי עָרֵךְ" (שמואל א כה):

פסוק כא

דִּי מְטַת עַל מָרַאי מַלְכָּא. אֲשֶׁר הִגִּיעַ עַל אֲדוֹנִי הַמֶּלֶךְ:

פסוק כב

וְלָךְ טָרְדִין מִן אֲנָשָׁא. וְאוֹתְךָ יִטְרְדוּ מִבְּנֵי אָדָם:

לָךְ מְצַבְּעִין. אוֹתְךָ יִטְבְּלוּ:

וְשִׁבְעָה עִדָּנִין יַחְלְפוּן עָלָךְ. יֵשׁ לוֹמַר: גְּמוּל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁהֶחֱרִיב, שֶׁנִּבְנְתָה בְּשֶׁבַע שָׁנִים (מלכים א ו:לח):

פסוק כג
וְדִי אֲמַרוּ וְגוֹ'. אֲשֶׁר אָמְרוּ לְהַנִּיחַ שָׁרְשׁוֹהִי שֶׁל אִילָן, וְהוּא הַפִּתְרוֹן: **מַלְכוּתָא לָךְ קַיָּמֶת.** הַמַּלְכוּת עוֹמֶדֶת לָךְ, סוֹפְךָ שֶׁתָּשׁוּב לְךָ מַלְכוּתְךָ:
מִן דִּי תְנַדַּע דִּי שַׁלִּיטִין שְׁמַיָּא. מֵאַחַר שֶׁתֵּדַע שֶׁהָעֶלְיוֹנִים מוֹשְׁלִים בָּעוֹלָם:

פסוק כד
לָהֵן מַלְכָּא. בֶּאֱמֶת אַתָּה מֶלֶךְ, שְׁמַע לַעֲצָתִי:
מַלְכִּי. עֲצָתִי, כְּמוֹ "אִיעָצְךָ" (במדבר כד:יד) "אֲמַלְכִינָךְ" (תרגום אונקלוס):
יִשְׁפַּר עָלָךְ. עֲצָתִי תִּיטַב בְּעֵינֶיךָ לִשְׁמֹעַ מִלַּי:
וַחֲטָאָךְ בְּצִדְקָה פְּרָק. וַחֲטָאְךָ בִּצְדָקָה פְּרֹק מֵעַל צַוָּארֶךָ:
וַעֲוָיָתָךְ בְּמִחַן עֲנָיִן. וַעֲוֹנוֹתֶיךָ פְּרוֹק בַּחֲנִינַת עֲנִיִּים:
הֵן תֶּהֱוֵא אַרְכָא לִשְׁלְוָתָךְ. אוּלַי תְּהֵא שָׁהוּת לִשְׁלוֹמְךָ, שֶׁלֹּא תְּמַהֵר הָרָעָה לָבוֹא. וּמָה רָאָה דָּנִיֵּאל לְהַשִּׂיא עֵצָה טוֹבָה לִנְבוּכַדְנֶצַּר? רָאָה יִשְׂרָאֵל עֲנִיִּים שִׁפְלֵי גוֹלָה מַחֲזִירִין עַל הַפִּתָּחִים, וְהִשִּׂיאוֹ עֵצָה לְחָנְנָם. אָמַר לוֹ: עֲנִיִּים אֵלּוּ שֶׁהִגְלִיתָם רְעֵבִים הֵם, פַּרְנְסֵם! וְכֵן עָשָׂה, פָּתַח אוֹצְרוֹתָיו וְהָיָה מְפַרְנְסָם כָּל שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ:

פסוק כה
כֹּלָּא מְטָא. כָּל הַפִּתְרוֹן הִגִּיעַ עַל נְבוּכַדְנֶצַּר:

פסוק כו
מְהַלֵּךְ הֲוָה. הוֹלֵךְ הָיָה:

פסוק כז
הֲלָא דָא הִיא. שָׁמַע עֲנִיִּים בָּאִים עַל הַפֶּתַח וְצוֹעֲקִים, אָמַר: מָה קוֹל הֲמוֹן הַזֶּה בְּאָזְנָי? אָמְרוּ לוֹ עֲבָדָיו: אֵלּוּ הָעֲנִיִּים שֶׁקִּבַּעְתָּ לָהֶם עֵת פַּרְנָסָתָם. אָמַר: **הֲלָא דָא הִיא בָּבֶל רַבְּתָא וְגוֹמֵר**, וְאֵלְמָלֵא בְּזִבְזְתִּי אוֹצְרוֹתַי לְפַרְנָסַת עֲנִיִּים, מֵהֵיכָן הָיִיתִי בּוֹנֶה כָּל הַפַּלְטְרִין הַלָּלוּ? מַעֲתָּה אֵינִי מְפַרְנְסָם. כָּךְ דָּרַשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא:
וְלִיקָר הַדְרִי. וּלְכָבוֹד תִּפְאַרְתִּי:

פסוק כח
עוֹד מִלְּתָא בְּפֻם מַלְכָּא, עֲדַת מִנָּךְ. סָרָה מִנְּךָ:

פסוק כט
טָרְדִין. לְשׁוֹן גֵּרוּשִׁין:

פסוק ל
סָפַת. הַגְּזֵרָה כָּלְתָה עָלָיו:

גִּשְׁמֵהּ. גּוּפֵיהּ:
שַׁעֲרֵהּ כִּנְשָׁרִין רְבָה. שַׂעֲרוֹתָיו כְּכַנְפֵּי נְשָׁרִים גָּדְלוּ עַל כָּל גּוּפוֹ:
וְטִפְרוֹהִי כְּצִפְּרִין. וְצִפָּרְנָיו כְּצִפּוֹר:

פסוק לא

וְלִקְצָת יוֹמַיָּא. לְקֵץ הַיָּמִים שֶׁקָּבְעוּ לוֹ, לְסוֹף שֶׁבַע הַשָּׁנִים:
נְטָלֵת. נָשָׂאתִי:
וּמַנְדְּעִי עֲלַי יְתוּב. וְדַעְתִּי עָלַי חָזְרָה:
וּלְעִלָּאָה בָּרְכֵת. וְאֶת הָעֶלְיוֹן בֵּרַכְתִּי:

פסוק לב

כֻּלְּה חֲשִׁיבִין. רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ: הַאי חִירְגָּא דְּיוֹמָא לָא שְׁמֵיהּ אָבָק הַנִּרְאֶה בַּשֶּׁמֶשׁ (יומא כ:):
וּכְמִצְבְּיֵהּ עָבֵד בְּחֵיל שְׁמַיָּא. וְכִרְצוֹנוֹ עוֹשֶׂה בְּצִבְא הַשָּׁמַיִם:
וְלָא אִיתַי דִּי יְמַחֵא בִּידֵהּ. וְלֹא יֵשׁ שֶׁיִּמְחֶה בְּיָדוֹ:

פסוק לג

בֵּהּ זִמְנָא. בְּאוֹתוֹ זְמָן:
וְלִיקַר מַלְכוּתִי הַדְרִי. וּלְכָבוֹד מַלְכוּתִי חָזַרְתִּי:
וְזִיוִי. וְתֹאַר פָּנַי:
וְלִי הַדָּבְרֵי וְרַבְרְבָנֵי יְבַעוֹן. וְאוֹתִי יוֹעֲצֵי וְשָׂרֵי הָיוּ מְבַקְּשִׁים וַחֲפֵצִים שֶׁאָשׁוּב:
הָתְקְנַת. הוּכַנְתִּי:
וּרְבוּ יַתִּירָה הוֹסְפַת לִי. וּגְדֻלָּה יְתֵרָה מִן הָרִאשׁוֹנָה נִתּוֹסְפַת לִי, אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (שבת קנ.) שֶׁרָכַב עַל אֲרִי וְקִשֵּׁר תַּנִּין בְּרֹאשׁוֹ:

פסוק לד

וְאַרְחֲתֵהּ דִּין. וּדְרָכָיו מִשְׁפָּט:
וְדִי מְהַלְכִין בְּגַאֲוָה. וַאֲשֶׁר מְהַלְּכִין בְּגַאֲוָה יְכוֹל לְהַשְׁפִּיל:

פרק ה

פסוק א

בֵּלְשַׁאצַּר מַלְכָּא. בְּנוֹ הָיָה, וּמָלַךְ לְאַחַר אֱוִיל מְרֹדַךְ שֶׁמָּלַךְ תַּחַת נְבוּכַדְנֶצַּר, וְגַם (הוּא) הָיָה בְּנוֹ שֶׁל נְבוּכַדְנֶצַּר:
עֲבַד לְחֶם רַב. עָשָׂה סְעוּדָה גְּדוֹלָה. מָצִינוּ בְּסֵפֶר יוֹסִיפוֹן שֶׁנִּלְחַם בַּיּוֹם עִם דָּרְיָוֶשׁ הַמָּדִי וְכוֹרֶשׁ וְנִצַּח הַמִּלְחָמָה, וְלָעֶרֶב עָשָׂה מִשְׁתֶּה, כְּמוֹ שֶׁנִּבָּא עָלָיו יְשַׁעְיָה "עֲרוֹךְ הַשֻּׁלְחָן

צָפֹה הַצָּפִית אָכוֹל שְׁתֹה קוּמוּ הַשָּׂרִים וְגוֹ''' (ישעיה כא:ה) שֶׁבְּתוֹךְ הַמִּשְׁתֶּה חָזְרוּ אוֹיְבָיו וְנִלְחֲמוּ עַל הָעִיר וּלְכָדוּהָ:

וְלָקֳבֵל אַלְפָּא חַמְרָא. כְּנֶגֶד אֶלֶף אִישׁ הָיָה שׁוֹתֶה יַיִן:

פסוק ב

אָמַר בְּטָעֵם חַמְרָא. אָמַר בַּעֲצַת הַיַּיִן שֶׁנִּשְׁתַּכֵּר:

לְהַיְתָיָה. לְהָבִיא:

דִּי הַנָּפֵק. שֶׁהוֹצִיא:

שִׁגְלָתֵהּ. לְשׁוֹן מַלְכָּא בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּי, כְּמוֹ "וְהַשֵּׁגַל יוֹשֶׁבֶת אֶצְלוֹ" (נחמיה ב:ו):

פסוק ג

הַיְתִיו. הוּבָאוּ:

דִּי הַנָּפְקוּ. שֶׁהוֹצִיאוּ:

פסוק ה

נָפְקוּ: **אֶצְבְּעָן**. יָצְאוּ אֶצְבְּעוֹת יַד אָדָם מִן הַשָּׁמַיִם:

לָקֳבֵל נֶבְרַשְׁתָּא. לְמוּל הַמְּנוֹרָה אֲשֶׁר לִפְנֵי הַשֻּׁלְחָן, וְדֶגְמָתוֹ בְּמַסֶּכֶת יוֹמָא: עֲשָׂתָהּ נִבְרֶשֶׁת שֶׁל זָהָב (יומא לז.):

עַל גִּירָא. עַל סִיד טִיחַ כּוֹתֶל הַבַּיִת, כְּמוֹ (ישעיהו כז:ט) "כְּאַבְנֵי גִר מְנֻפָּצוֹת", וְהוּא דּוֹמֶה לְסִיד:

פסוק ו

זִיוֹהִי שְׁנוֹהִי. תָּאֳרָיו נִשְׁתַּנּוּ עָלָיו:

וְרַעְיוֹנוֹהִי. מַחְשְׁבוֹתָיו:

וְקִטְרֵי חַרְצֵהּ מְשָׁתָּרִין. אֵזוֹר חֲלָצָיו נִפְתָּח, שֶׁהָיוּ מָתְנָיו מִתְרוֹקְנִין מֵחֲמַת הַיִּרְאָה וַחֲגוֹרוֹ נִפְתָּח:

וְקִטְרֵי חַרְצֵהּ מְשָׁתָּרִין. נִתָּרִין:

וְאַרְכֻּבָתֵהּ. וּבִרְכָּיו:

דָּא לְדָא נָקְשָׁן. מַקִּישׁוֹת וְדוֹפְקוֹת:

פסוק ז

בְּחַיִל. בְּכֹחַ:

לְהֶעְלָה. לְהַכְנִיס:

כְּתָבָה דְנָה. מִכְתָּב זֶה:

אַרְנְוָנָא יִלְבַּשׁ. כְּמִשְׁפַּט הַפַּרְתְּמִים:

וְהַמְנִיכָא. רְבִיד עֲנָק:
וְתַלְתִּי בְמַלְכוּתָא יִשְׁלַט. בִּשְׁלִישׁ הַמַּלְכוּת יִמְשׁוֹל:

פסוק ח
עָלִין. נִכְנָסִין:

פסוק ט
שַׂגִּיא מְתְבָּהַל. הַרְבֵּה מִתְפַּחֵד:
מִשְׁתַּבְּשִׁין. נָחְפָּזִין:

פסוק י
מַלְכְּתָא לָקֳבֵל מִלֵּי מַלְכָּא. הַמַּלְכָּה כְּלַפֵּי שֶׁשָּׁמְעָה אֶת דִּבְרֵי הַמֶּלֶךְ וְשָׂרָיו לְבֵית הַמִּשְׁתֶּה בָּאָה:

פסוק יא
אִיתַי גְּבַר. יֵשׁ אָדָם בְּמַלְכוּתְךָ אֲשֶׁר רוּחַ קְדוֹשִׁים בּוֹ:
כְּחָכְמַת אֱלָהִין. מַלְאָכִים:
הֲקִימֵהּ. מִנָּהוּ שַׂר עַל כֻּלָּם:

פסוק יב
כָּל קֳבֵל וְגוֹ'. כְּלַפֵּי אֲשֶׁר רוּחַ יְתֵירָה וְדַעַת הַשֵּׂכֶל יֵשׁ בּוֹ, וְהַגָּדַת חִידוֹת:
וּמְשָׁרֵא קְטָרִין. סָתוּם כָּל סֵתֶר נִמְצָא בּוֹ בְּדָנִיֵּאל:

פסוק טז
תְּכוּל. אִם תּוּכַל:

פסוק יז
וּנְבָזְבְּיָתָךְ. דּוֹרְנוֹתָךְ:
לְאָחֳרָן הַב. לְאַחֵר תֵּן:

פסוק יט
דִּי הֲוָה צָבֵא. לְמִי שֶׁהָיָה חָפֵץ:
הֲוָה מַחֵא. מְחַיֶּיהּ:

פסוק כ
וּכְדִי רָם לִבְבֵיהּ. וְכַאֲשֶׁר רָם לִבּוֹ:
לְהָזְדָּה. לְהַרְשִׁיעַ:
הָנְחַת. הוֹרִיד:
הֶעְדִּיו מִנֵּהּ. הֵסִירוּ מִמֶּנּוּ:

פסוק כא
טָרִיד. נִגְרָשׁ:

פסוק כב
כָּל קֳבֵל דִּי כָל דְּנָה יְדַעְתָּ. כָּל עוּמַת אֲשֶׁר כָּל זֶה יָדַעְתָּ שֶׁאֵרַע לְאָבִיךָ, וְהָיָה לְךָ לְהִיוֹת יָרֵא מִלִּפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:

פסוק כד
שְׁלִיחַ פַּסָּא דִּי יְדָא. נִשְׁלַח כַּף יָד:
וּכְתָבָא דְנָה רְשִׁים. וְזֶה הַמִּכְתָּב אֲשֶׁר חָקַק:

פסוק כו
מְנֵא מְנָא. מְנָה אֱלֹהָא, כְּלוֹמַר **מְנָא** זֶהוּ פֵּרוּשׁוֹ **מָנָה אֱלָהָא מַלְכוּתָךְ**:
וְהַשְׁלְמַהּ. חָשַׁב קֵץ שֶׁנִּפְסַק מַלְכוּת שֶׁל אָבִיךָ וְזַרְעוֹ וּמָצָא שֶׁכְּבָר הֻשְׁלְמָה:

פסוק כז
תְּקֵל תְּקִילְתָּא בְּמֹאזַנְיָא. תְּקֵל זֶהוּ פֵּרוּשׁוֹ: נִשְׁקַלְתָּ לְפָנָיו בְּמֹאזְנַיִם וְנִמְצֵאתָ חָסֵר מִכָּל צָדָקָה:

פסוק כח
פְּרֵס פְּרִיסַת מַלְכוּתָךְ וְגוֹ'. כְּלוֹמַר: "וּפַרְסִין" מַשְׁמַע שְׁנֵי פְּרָסִין, הָאֶחָד: פְּרִיסַת מַלְכוּתְךָ, נִשְׁתַּבְּרָה מַלְכוּתְךָ, וְהַשֵּׁנִי, שֻׁנְּתְנָה לְמָדַי וּפָרָס:

פרק ו

פסוק א
וְדָרְיָוֶשׁ מָדָאָה קַבֵּל מַלְכוּתָא כְּבַר שְׁנִין שִׁתִּין וְתַרְתֵּין. לָמָּה מָנָה שְׁנוֹתָיו? לוֹמַר לְךָ: בְּיוֹם שֶׁנִּכְנַס נְבוּכַדְנֶצַּר לַהֵיכָל בִּימֵי יְהוֹיָקִים (צריך לומר: יְהוֹיָכִין), נוֹלַד שִׁטְנוֹ דָּרְיָוֶשׁ (סדר עולם כח). מִגְלוּת יְכָנְיָה וְעַד כָּאן שִׁשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה, וְאָמַר מַר: גָּלוּ בִּימֵי יְהוֹיָכִין בְּשֶׁבַע לְכִבּוּשׁ יְהוֹיָקִים, שֶׁהוּא שְׁמוֹנֶה לִנְבוּכַדְנֶצַּר, נִשְׁתַּיְּרוּ לִנְבוּכַדְנֶצַּר שִׁלְשִׁים וְשֶׁבַע, שֶׁהֲרֵי אַרְבָּעִים וְחָמֵשׁ מָלַךְ, וְשָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים דְּאֱוִיל מְרֹדַךְ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת מְגִלָּה (מגילה יא:), שִׁתִּים שֶׁעָבְדוּ לְבֵלְשַׁצַּר, הֲרֵי שִׁשִּׁים וּשְׁתַּיִם:

פסוק ג
וְעִלָּא מִנְּהוֹן. וּלְמַעְלָה מֵהֶן:
דִּי לֶהֱוֹן אַחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא. שֶׁיִּתְּנוּ **הָאֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא** הַלָּלוּ עֵצָה לִשְׁלֹשָׁה הָאֲפַרְכִּים:
וּמַלְכָּא לָא לֶהֱוֵא נָזִיק. וְהַמֶּלֶךְ לֹא יְהֵא נִפְסָד בְּשׁוּם דָּבָר מַלְכוּת הַמּוּטָל עֲלֵיהֶם לַעֲשׂוֹת:

פסוק ד

דָּנִיֵּאל דְּנָה. דְּנִיֵּאל זֶה:

מִתְנַצַּח. מִתְגַּבֵּר:

וּמַלְכָּא עֲשִׁית. הַמֶּלֶךְ הָיָה חוֹשֵׁב בְּלִבּוֹ לַהֲקִימוֹ עַל כֻּלָּם:

פסוק ה

הֲוֹוּ בָעַיִן עִלָּה. הָיוּ מְבַקְּשִׁים עֲלִילָה לְמְצוֹא לְדָנִיֵּאל בִּדְבַר הַמַּלְכוּת, שֶׁיּוּכְלוּ לְהַלְשִׁין עָלָיו:

פסוק ו

דִּי לָא נְהַשְׁכַּח. אָמְרוּ בֵּינֵיהֶם: לֹא נִמְצָא לְדָנִיֵּאל זֶה שׁוּם עֲלִילָה:

לָהֵן הַשְׁכַּחְנָא עֲלוֹהִי. אֲבָל נִמְצָא עָלָיו עֲלִילָה עַל יְדֵי תּוֹרַת אֱלֹהָיו, אִם נוּכַל לְבַקֵּשׁ מֵאֵת פְּנֵי הַמֶּלֶךְ שׁוּם גְּזֵרָה שֶׁיִּגְזֹר לְהַעֲבִירוֹ עַל תּוֹרָתוֹ, וְהוּא לֹא יְקַיֵּם אֶת מִצְוַת הַמֶּלֶךְ, וַהֲרֵי הָעֲלִילָה:

פסוק ז

הַרְגִּישׁוּ. מְשַׁמְּשׁוּ עַל הַמֶּלֶךְ:

פסוק ח

אִתְיַעֲטוּ. נוֹעֲצוּ:

לְקַיָּמָה קְיָם מַלְכָּא. לְהַחֲזִיק בְּדַת הַמֶּלֶךְ בְּכֹחַ, לְפִי שֶׁמֻּחְדָּשׁ בָּאתָ לְמָלוֹךְ וּמִמְּדִינָה אַחֶרֶת אַתָּה, וְצָרִיךְ חִזּוּק:

דִּי יִבְעֵא בָעוּ. אֲשֶׁר יְבַקֵּשׁ שׁוּם בַּקָּשָׁה:

לָהֵן מִנָּךְ מַלְכָּא. זוּלָתִי מִמְּךָ הַמֶּלֶךְ:

לְגוֹב אַרְיָוָתָא. לְבוֹר שֶׁאֲרָיוֹת הַמֶּלֶךְ שָׁם:

פסוק ט

תְּקִים אֱסָרָא. תַּעֲמִיד חֹק זֶה:

דִּי לָא לְהַשְׁנָיָה. שֶׁלֹּא לְשַׁנּוֹת כְּדָת מָדַי וּפָרָס:

דִּי לָא תֶעְדֵּא. שֶׁלֹּא תַעֲבוֹר:

פסוק יא

כְּדִי יְדַע. וְכַאֲשֶׁר יָדַע:

וְכַוִּין פְּתִיחָן לֵהּ בְּעִלִּיתֵהּ. בַּעֲלִיָּתוֹ:

נָגֶד יְרוּשְׁלֶם. לְצַד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וְאַף עַל פִּי שֶׁחָרֵב, עָשָׂה כְּמוֹ שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה "וְהִתְפַּלְלוּ אֵלֶיךָ דֶּרֶךְ אַרְצָם" (מלכים א ח:מח):

וְזִמְנִין תְּלָתָה. עַרְבִית וְשַׁחֲרִית וּמִנְחָה:

בָּרַךְ עַל בִּרְכוֹהִי. כּוֹרֵעַ עַל בִּרְכָּיו:
כָּל קֳבֵל דִּי הוּא עָבֵד וְגוֹ'. כְּכָל אֲשֶׁר הָיָה עוֹשֶׂה לִפְנֵי זֹאת:

פסוק יב

הַרְגִּישׁוּ. מִשְׁמְשׁוּ וְתָפְשׁוּ:

פסוק יג

עַל אֱסָר מַלְכָּא. עַל בִּטּוּל אִסּוּר הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בָּאוּ לְהַלְשִׁין:
יַצִּיבָא מִלְּתָא. אֱמֶת הַדָּבָר:

פסוק יד

לֹא שָׂם עֲלָךְ מַלְכָּא טְעֵם. לֹא נָתַן לֵב וְעָצָה לָחוּשׁ עַל גְּזֵרוֹתֶיךָ:
בָּעֵא בָּעוּתֵהּ. מִתְפַּלֵּל תְּפִלָּתוֹ:

פסוק טו

כְּדֵי מִלְּתָא שְׁמַע. כַּאֲשֶׁר שָׁמַע הַדָּבָר:
שַׁגִּיא בְּאַשׁ עֲלוֹהִי. הַרְבֵּה הֵרַע בְּעֵינָיו, שֶׁהָיָה אוֹהֵב אֶת דָּנִיֵּאל וְקָשֶׁה עָלָיו מִיתָתוֹ:
וְעַל דָּנִיֵּאל שָׂם בְּל לְשֵׁיזָבוּתֵהּ. עַל דָּנִיֵּאל שָׂם דְּחוּי לְדָחוֹת הַדָּבָר לְהַצִּילוֹ וְאָמַר לָהֶם: אֵינִי מַאֲמִין לָכֶם:
בְּל. אֵינִי יוֹדֵעַ דֶּגְמָתוֹ, אַף עִנְיָנוֹ יוֹרֶה פִּתְרוֹנוֹ:
וְעַד מְעָלֵי שִׁמְשָׁא. וְעַד בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ הָיָה מִשְׁתַּדֵּל לְהַצִּילוֹ, אֲבָל כְּשֶׁהִגִּיעַ זְמַן תְּפִלָּתוֹ כָּרַע לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל בִּרְכָּיו וְהִתְפַּלֵּל תְּפִלָּתוֹ, וְשׁוּב לֹא הָיָה לוֹ פִּתְחוֹן פֶּה לְהַצִּילוֹ:

פסוק טז

דִּי מַלְכָּא יְהַקֵּם. אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ יִגְזֹר וְיַעֲמֹד, לֹא לְאָדָם לְשַׁנּוֹתוֹ:

פסוק יח

וְהֵיתָית אָבֶן חֲדָה. וְהוּבְאַת אֶבֶן אַחַת. בְּכָל אֶרֶץ בָּבֶל אֵין אֶבֶן כִּי אִם לְבֵנִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "הָבָה נִלְבְּנָה לְבֵנִים" (בראשית יא:ג). לְמַדְנוּ שֶׁאֵין אֶבֶן בְּבָבֶל, וּלְפִי שָׁעָה הֻבִיאוּהָ מֵלְאָכִים מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. אִם הִתְנָה בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית עַל הַיָּם שֶׁיִּקָּרַע לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל, וְעַל הָאֵשׁ שֶׁיִּצְטַנֵּן לַחֲנַנְיָה וַחֲבֵרָיו, וְעַל הָאֲרָיוֹת מֵהַזִּיק לְדָנִיֵּאל, לֹא הִתְנָה עַל זְרִיקַת אֶבֶן וְזִין שֶׁלֹּא יַזִּיק בָּאָדָם. וְהַמֶּלֶךְ אָמַר: מֵעִם הָאֲרָיוֹת אִי אֶפְשָׁר לְסַלְּקָן, שֶׁכְּבָר נִגְזְרָה גְּזֵרָה, אֲזַדֵּהֵר בּוֹ מֵהֶזֵּקֶת אָדָם, וְהַנֵּס אִם יָבֹא יָבֹא (ספרים אחרים אומרים):
וְשָׂמַת עַל פֻּם גּוּבָא. הוּשְׂמָה עַל פִּי הַגּוּמָּא:
בְּעִזְקְתֵיהּ. בְּטַבַּעְתּוֹ, שֶׁלֹּא יְזִיזוּהָ מִמְּקוֹמוֹ וְיַשְׁלִיכוּ עָלָיו אֲבָנִים לְהָרְגוֹ:

דִּי לָא תִשְׁנֵא צְבוּ בָדָנִיֵּאל. שֶׁלֹּא יִשְׁתַּנֶּה רְצוֹנוֹ, כְּלוֹמַר שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ לוֹ הֶיזֵק שֶׁלֹּא כִּרְצוֹנוֹ (ספרים אחרים כִּרְצוֹנָם):

פסוק יט

וּבָת טָוָת. לָן בְּתַעֲנִית:

וְדַחֲוָן. וְשֻׁלְחָן בַּמִּשְׁנָה (כלים בבא מציעא ה:א); כָּךְ פֵּתַר דּוֹנַשׁ; לֹא הִכְנִיסוּ לְפָנָיו שֻׁלְחָן לֶאֱכֹל:

וְשְׁנָתֵהּ נַדַּת עֲלוֹהִי. נָדְדָה שְׁנָתוֹ:

פסוק כ

בִּשְׁפַרְפָּרָא. בַּעֲלוֹת שַׁחַר, וְהָרְבֵּה יֵשׁ בְּתַרְגּוּם יוֹנָתָן:

יְקוּם בְּנָגְהָא. עָמַד לְאוֹר הַבֹּקֶר, וְלֹא בְּשָׁלֹשׁ שָׁעוֹת כִּשְׁאָר מְלָכִים:

וּבְהִתְבְּהָלָה לְגֻבָּא דִּי אַרְיָוָתָא אֲזַל. וּבִבְהָלָה לַחֲפִירַת הָאֲרָיוֹת אָזַל:

פסוק כג

חֲבוּלָה לָא עַבְדַת. שׁוּם דְּבַר כִּעוּר וְשֶׁקֶר לֹא עָשִׂיתִי:

פסוק כד

שַׁגִּיא טָאֵב עֲלוֹהִי. הָרְבֵּה הוּטַב בְּעֵינָיו:

וּלְדָנִיֵּאל. וְאֶת דָּנִיֵּאל צִוָּה לְהַעֲלוֹת מִן הַבּוֹר:

דִּי הֵימַן בֵּאלָהֵהּ. אֲשֶׁר הֶאֱמִין בֵּאלֹהָיו:

פסוק כה

דִּי אֲכַלוּ קַרְצוֹהִי. אֲשֶׁר הִלְשִׁינוּ עָלָיו:

וְלָא מְטוֹ לְאַרְעִית גֻּבָּא. לֹא הִגִּיעוּ לְתַחְתִּיּוֹת הַבּוֹר עַד שֶׁמָּשְׁלוּ בָּהֶם הָאֲרָיוֹת וְכָל עַצְמוֹתֵיהֶם הַדִּיקוּ:

פסוק כו

בֵּאדַיִן דָּרְיָוֶשׁ מַלְכָּא וְכוּ' דִּי דָאֲרִין בְּכָל אַרְעָא שַׁדְּרִין בְּכָל הָאָרֶץ, **שְׁלָמְכוֹן יִסְגֵּא**:

פסוק כט

וּבְמַלְכוּת כּוֹרֶשׁ. שֶׁמָּלַךְ אַחַר דָּרְיָוֶשׁ, שֶׁלֹּא מָלַךְ דָּרְיָוֶשׁ הַמָּדִי אֶלָּא שָׁנָה אַחַת וְנֶהֱרַג בַּמִּלְחָמָה, כַּאֲשֶׁר כָּתוּב בְּסֵפֶר יוֹסֵף בֶּן גּוּרְיוֹן, וְהִמְלִיכוּ אֶת כּוֹרֶשׁ חֲתָנוֹ עֲלֵיהֶם בְּתוֹךְ הַחַיִל:

פרק ז

פסוק א

בֶּאדַיִן חֶלְמָא כְּתַב. אָז (הַחֲלוֹם כָּתַב) וְרָאשֵׁי הַדְּבָרִים אָמַר:

פסוק ב

וַאֲרוּ. וְהִנֵּה:

אַרְבַּע רוּחֵי שְׁמַיָּא מְגִיחָן וְגוֹ'. אַרְבַּע רוּחוֹת נוֹשְׁבוֹת בָּאוֹת מֵאַרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם וְנִלְחָמוֹת עִם הַיָּם הַגָּדוֹל וְסוֹעֲרוֹת אוֹתוֹ:

פסוק ג

וְאַרְבַּע חֵיוָן. וְאַרְבַּע חַיּוֹת:

שְׁנְיָן דָּא מִן דָּא. מְשֻׁנּוֹת זוֹ מִזּוֹ:

פסוק ד

קַדְמָיְתָא כְּאַרְיֵה וְגַפִּין דִּי נְשַׁר לַהּ. הִיא כְּאַרְיֵה וְלָהּ כַּנְפֵי נָשֶׁר; זוֹ הִיא מַלְכוּת בָּבֶל שֶׁהָיְתָה מוֹשֶׁלֶת בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, וְכָךְ רָאָה אוֹתָהּ יִרְמְיָה, שֶׁנֶּאֱמַר "עָלָה אַרְיֵה מִסֻּבְּכוֹ" (ירמיהו ד:ז), וְאוֹמֵר "הִנֵּה כַנֶּשֶׁר יִדְאֶה וְגוֹ'" (ירמיהו מח:מ):

עַד דִּי מְרִיטוּ גַפַּהּ. נִמְרְטוּ כְּנָפֶיהָ, זוֹ הִיא רֶמֶז לְמַפַּלְתָּהּ:

וְנָטִילַת מִן אַרְעָא. לְשׁוֹן נִסְתַּלֵּק מִן הָאָרֶץ, רֶמֶז שֶׁתִּבָּטֵל הַמַּלְכוּת מִן הָאָרֶץ:

וּלְבַב אֱנָשׁ. לְשׁוֹן חֻלְשׁוּת, כְּמוֹ "יֵדְעוּ גוֹיִם אֱנוֹשׁ הֵמָּה סֶלָה" (תהלים ט:כא):

פסוק ה

אָחֳרִי. אַחֶרֶת:

תִּנְיָנָה. שֶׁעָלְתָה שְׁנִיָּה מִן הַיָּם:

דָּמְיָה לְדֻב. זֶה רֶמֶז לְמַלְכוּת פָּרַס שֶׁתִּמְלֹךְ אַחַר בָּבֶל, שֶׁאוֹכְלִים וְשׁוֹתִים כַּדֹּב וּמְסֹרָבָלִים בְּבָשָׂר כַּדֹּב:

דָּמְיָה לְדֻב. לְדֹב כְּתִיב, כְּמוֹ "דִּיבָא" תַּרְגּוּם שֶׁל זְאֵב, שֶׁאַף זְאֵב נִקְרֵאת מַלְכוּת פָּרַס, שֶׁנֶּאֱמַר: "עַל כֵּן הִכָּם אַרְיֵה מִיַּעַר זְאֵב עֲרָבוֹת יְשָׁדְדֵם" (ירמיהו ה:ו):

וְלִשְׁטַר חַד הֳקִימַת. וּלְצַד אֶחָד עָמְדָה, רֶמֶז לְשֶׁיִּפְסֹק מַלְכוּת בָּבֶל, תַּמְתִּין פָּרַס שָׁנָה אַחַת שֶׁתִּמְלֹךְ מָדַי:

וּתְלָת עִלְעִין בְּפַמַּהּ. שָׁלֹשׁ צְלָעוֹת. רַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ: שָׁלֹשׁ מְדִינוֹת הָיוּ תָּמִיד מוֹרְדוֹת בָּהּ וּמַשְׁלִימוֹת עִמָּהּ, פְּעָמִים בּוֹלַעְתָּן וּפְעָמִים פּוֹלַטְתָּן (קידושין עב.); זֶהוּ **בְּפַמַּהּ** בֵּין שִׁנֶּיהָ פְּעָמִים חוּץ לְשִׁנֶּיהָ פְּעָמִים לְתוֹכָן. וַאֲנִי אוֹמֵר: **תְּלָת עִלְעִין** שְׁלֹשָׁה מְלָכִים שֶׁיַּעַמְדוּ לְפָרַס: כּוֹרֶשׁ וַאֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וְדָרְיָוֶשׁ שֶׁבָּנָה הַבַּיִת:

בָּשָׂר שַׂגִּיא. בָּשָׂר הַרְבֵּה:

פסוק ו

גַּפִּין אַרְבַּע וְגוֹ' וְאַרְבָּעָה רֵאשִׁין. הֵם אַרְבָּעָה מוֹשְׁלִים שֶׁחִלֵּק לָהֶם אֲלֶכְסַנְדְּרוֹס מוּקְדוֹן בְּמוֹתוֹ אֶת מַלְכוּתוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּסֵפֶר יוֹסִף בֶּן גּוּרְיוֹן; שֶׁהַחַיָּה הַזֹּאת הַשְּׁלִישִׁית הִיא מַלְכוּת אַנְטִיוֹכוֹס, וְנִקְרָא **נְמַר** עַל שֵׁם שֶׁהָיְתָה גּוֹזֶרֶת גְּזֵרוֹת עַל יִשְׂרָאֵל מְנֻמָּרוֹת וּמְשֻׁנּוֹת זוֹ מִזּוֹ:

וְשָׁלְטָן יְהִב לַהּ. וּמֶמְשָׁלָה נִתְּנָה לָהּ:

פסוק ז

בְּחֶזְוֵי לֵילְיָא. בְּלַיְלָה אַחֶרֶת. הַשָּׁלֹשׁ הָרִאשׁוֹנוֹת רָאָה בְּלַיְלָה אַחַת, וְזוֹ בְּלַיְלָה אַחֶרֶת, עַל שֵׁם שֶׁהִיא שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד שִׁלְשְׁתָּן בְּוַיִּקְרָא רַבָּה:

וְשִׁנַּיִן דִּי פַרְזֶל לַהּ. שִׁנֵּי בַרְזֶל לָהּ:

וּמַדֶּקָה. מְדִיקָה וְשׁוֹחֶקֶת הַדַּק:

וּשְׁאָרָא. מוֹתֵר אֲכִילָתָהּ:

וְקַרְנַיִן עֲשַׂר. עֶשֶׂר קַרְנוֹת. זוֹ פֵּרֵשׁ לוֹ הַמַּלְאָךְ (דניאל ז:כד), שֶׁהֵם עֲשָׂרָה מְלָכִים שֶׁיַּעַמְדוּ לְרוֹמִי קֹדֶם לְאַסְפַּסְיָנוּס שֶׁחָרַב אֶת הַבַּיִת:

פסוק ח

וַאֲלוּ. כְּמוֹ "וַאֲרוּ" (דניאל ב:לא), לְשׁוֹן הִנֵּה:

מְמַלֵּל רַבְרְבָן. דִּבְרֵי גַּאֲוָה, הוּא טִיטוּס שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (גיטין נו:) שֶׁחֵרֵף וְגִדֵּף וְנִכְנַס לַהֵיכָל בְּעַזּוּת פָּנִים:

פסוק ט

דִּי כָרְסָוָן רָמִיו. כִּסְאוֹת הוּטְלוּ וְנִתְקְנוּ לֵישֵׁב בְּמִשְׁפָּט, אֶחָד לְדִין וְאֶחָד לִצְדָקָה לְיִשְׂרָאֵל:

וְעַתִּיק יוֹמִין יְתִב. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹשֵׁב לְמִשְׁפָּט עַל הַמַּלְכוּת הַזּוֹ וְעַל שֶׁלְּפָנֶיהָ, שֶׁהִכְעִיסוּ לְפָנָיו וְהֵצִיקוּ לְבָנָיו:

כִּתְלַג חִוַּר. לְלֵבֶן עֲוֹנוֹת עַמּוֹ:

וּשְׂעַר רֵאשֵׁהּ כַּעֲמַר נְקֵא. מְנֻקֶּה עַצְמוֹ מִזְּכֻיּוֹת שֶׁיֵּשׁ לְעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת לְפָנָיו, וּמְשַׁלֵּם לָהֶם כָּל שְׂכָרָם בָּעוֹלָם הַזֶּה (ויקרא רבה):

פסוק י

דִּי נוּר. שֶׁל אֵשׁ:

נוּר דְּלַק. אֵשׁ בּוֹעֶרֶת:

נֶגֶד וְנָפֵק. מוֹשֵׁךְ וְיָצָא:

יְשַׁמְּשׁוּנֵּהּ. לְעַתִּיק יוֹמִין:
דִּינָא יְתֵב. הַמִּשְׁפָּט נִתְיַשֵּׁב לְפָנָיו:
וְסִפְרִין פְּתִיחוּ. הַסְּפָרִים נִפְתְּחוּ, סִפְרֵי הָעֲבֵירוֹת וְהָרָעוֹת שֶׁעָשׂוּ:

פסוק יא

מִן קָל מַלְיָא. מִקּוֹל הַדְּבָרִים הַגְּבוֹהִים שֶׁהַקֶּרֶן מְדַבֶּרֶת עָלְתָה חֲמָתוֹ שֶׁל עַתִּיק יוֹמִין:
עַד דְּקְטִילַת חֵיוְתָא וְהוּבַד גִּשְׁמַהּ. אֲבַד גּוּפָהּ:
לִיקֵדַת אֶשָּׁא. לְלַבַּת אֵשׁ, הוּא אִשּׁוֹ שֶׁל יַעֲקֹב: "וְהָיָה בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ וְגוֹ'" (עובדיה א:יח):

פסוק יב

וּשְׁאָר חַיְוָתָא הֶעְדִּיו שָׁלְטָנְהוֹן. וּלְשְׁאָר הַמַּלְכֻיּוֹת הֵסִירוּ מִן הַשָּׁמַיִם מֶמְשַׁלְתְּהוֹן:
וְאַרְכָה בְחַיִּין יְהִיבַת לְהוֹן. וּזְמַן נִתַּן לָהֶם בַּחַיִּים עַד יוֹם מוֹעֵד לֶעָתִיד לָבֹא מִלְחֲמוֹת גּוֹג וּמָגוֹג (יחזקאל לח:א-ג):
אַרְכָה. הַמְתָּנָה:

פסוק יג

כְּבַר אֱנָשׁ אָתֵה. הוּא מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ:
וְעַד עַתִּיק יוֹמַיָּא. שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב בַּמִּשְׁפָּט וְדָן אֶת הָאוּמּוֹת:
מַטָּה. הִגִּיעַ:

פסוק יד

וְלֵהּ יְהִיב שָׁלְטָן. וּלְאוֹתוֹ בֶּן אָדָם נָתַן מֶמְשֶׁלֶת הָאוּמּוֹת. דִּימָה כַּחַיּוֹת, וְיִשְׂרָאֵל דִּימָה כְּבֶן אָדָם עַל שֶׁהֵם עֲנָוְתָנִים וּתְמִימִים:
דִּי לָא יֶעְדֵּה. לֹא יָסוּר:

פסוק טו

אֶתְכְּרִית רוּחִי. לְשׁוֹן "כִּי יִכָּרֵה" (שמות כב:לג), וְלָשׁוֹן אֲרַמִּי וְעִבְרִי שָׁוִין בּוֹ. כְּלוֹמַר: נִסְחָה מִתּוֹךְ עֹמֶק כְּרִיָּתָהּ:
בְּגוֹ נִדְנָהּ. בְּתוֹךְ תִּיקָהּ, נַרְתֵּק שֶׁלּוֹ, כְּלוֹמַר: נִבְהֲלָה רוּחִי בְּתוֹךְ הַגּוּף מִן הַחֲלוֹם הַזֶּה:

פסוק טז

קְרֵבַת עַל חַד מִן קָאֲמַיָּא. קָרַבְתִּי אֵצֶל אֶחָד מִן הָעוֹמְדִים שָׁם לִפְנֵי עַתִּיק הַיָּמִים. הַמַּלְאָכִים נִקְרָאוּ עוֹמְדִים, שֶׁנֶּאֱמַר (זכריה ג:ז) "בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה", מִפְּנֵי שֶׁאֵין לָהֶם קְפָצִים:
וַיַּצִּיבָא אֲבֵעָא מִנֵּהּ. וְהֶאֱמֶת שְׁאַלְתִּי מִמֶּנּוּ:

פסוק יז

אַרְבְּעָה מַלְכִין. אַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת:

פסוק יח
וְיִקַּבְּלוּן מַלְכוּתָא קַדִּישֵׁי עֶלְיוֹנִין. אִלּוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁיִּטְּלוּ הַמַּלְכוּת מֵהָרְבִיעִית:

פסוק יט
אֱדַיִן צְבִית לְיַצָּבָא. אָז חָפַצְתִּי לַעֲמֹד עַל הָאֱמֶת מִן הַחַיָּה הָרְבִיעִית:
דִּי הֲוַת שָׁנְיָה מִן כָּלְהֵין דְּחִילָה יַתִּירָה. אֲשֶׁר הָיְתָה מְשֻׁנָּה מִכֻּלָּן בְּאֵימָה יְתֵרָה:

פסוק כ
וּנְפַלָה מִן קֳדָמַהּ תְּלָת. וְנָפְלוּ מִפָּנֶיהָ שָׁלֹשׁ מִן הָרִאשׁוֹנוֹת:
וְקַרְנָא דִכֵן וְעַיְנִין לַהּ. וְהַקֶּרֶן אֲשֶׁר כָּזֹאת וְעֵינַיִם לָהּ, כְּכָתוּב לְמַעְלָה (דניאל ז:ח):

פסוק כא
חָזֵה הֲוֵית. בַּחֲלוֹמִי הָרִאשׁוֹן שֶׁסִּפַּרְתִּי לְמַעְלָה (דניאל ז:א-ח):
עִם קַדִּישִׁין. עַם יִשְׂרָאֵל:

פסוק כב
וְדִינָא יְהַב לְקַדִּישֵׁי עֶלְיוֹנִין. וּנְקֻמָּה נָתַן לָהֶם מִמֶּנָּה:

פסוק כג
כֵּן אָמַר. כֹּה עָנָנִי הַמַּלְאָךְ הַפּוֹתֵר לִי אֶת הַחֲלוֹם:

פסוק כד
וְקַרְנַיָּא עֲשַׂר. וְקַרְנַיִם עֶשֶׂר אֲשֶׁר רָאִיתִי לָהּ, זֶה פִּתְרוֹנוֹ:
מִנַּהּ מַלְכוּתָא. מֵאוֹתָהּ הַמַּלְכוּת:
וְאָחֳרָן יְקוּם אַחֲרֵיהוֹן. וְהָאַחֲרוֹן יָקוּם אַחֲרֵיהֶן, הוּא טִיטוּס:

פסוק כה
לְצַד עִלָּאָה. כְּלַפֵּי מַעְלָה:
וּלְקַדִּישֵׁי עֶלְיוֹנִין יְבַלֵּא. וּלְיִשְׂרָאֵל יַטְרִיחַ וְיָצִיק:
וְיִסְבַּר לְהַשְׁנָיָא זִמְנִין וְדָת. יְדִמֶּה בְּלִבּוֹ לְהַעֲבִירָם עַל כָּל מוֹעֲדֵיהֶם וְדָתֵיהֶם:
עַד עִדָּן וְעִדָּנִין וּפְלַג עִדָּן. קֵץ סָתוּם הוּא זֶה, כַּאֲשֶׁר נֶאֱמַר לְדָנִיֵּאל "סְתֹם הַדְּבָרִים וַחֲתֹם" (דניאל יב:ד), וּדְרָשׁוּהוּ הָרִאשׁוֹנִים אִישׁ לְפִי דַּעְתּוֹ, וְכֻלּוּ הַקִּצִּים. וְיֵשׁ לָנוּ לְפוֹתְרוֹ עוֹד כַּאֲשֶׁר רָאִיתִי כָּתוּב בְּשֵׁם רַב סְעַדְיָה: הֵם אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ שָׁנִים הָאָמוּר בְּסוֹף הַסֵּפֶר "אַשְׁרֵי הַמְחַכֶּה וְגוֹ'" (דניאל יב:יב); וּפֵרֵשׁ הַמּוֹעֵד עַד עֵת שְׁנֵי עִתִּים וַחֲצִי עֵת, וְאָמַר שֶׁהָעִתִּים הֵם אַרְבַּע מֵאוֹת וּשְׁמוֹנִים שֶׁמִּיּוֹם צֵאתָם מִמִּצְרַיִם עַד שֶׁנִּבְנָה הַבַּיִת, וְאַרְבַּע מֵאוֹת וְעֶשֶׂר יְמֵי מִקְדָּשׁ רִאשׁוֹן הֲרֵי שְׁמוֹנָה מֵאוֹת וְתִשְׁעִים, וְעוֹד חֲצִי הָעֵת הַזֶּה אַרְבַּע מֵאוֹת אַרְבָּעִים וְחָמֵשׁ הֲרֵי אֶלֶף שְׁלוֹשׁ מֵאוֹת שְׁלוֹשִׁים וְחָמֵשׁ. אֶת אֵלֶּה חֲשׁוֹב מֵעֵת

הוּסַר הַתָּמִיד עַד שׁוּב זֶבַח הַתָּמִיד אֶל מְקוֹמוֹ, וְהוּא הוּסַר שֵׁשׁ שָׁנִים לִפְנֵי הַחֻרְבָּן; וְיֵשׁ קְצָת רְאָיָה בְּסֵפֶר זֶה. וְעוֹד יֵשׁ מְבִיאִין רְאָיָה לְחֶשְׁבּוֹן זֶה "הַסְתֵּר אַסְתִּיר פָּנַי" (דברים לא:יח) "הַסְתֵּר אַסְתִּיר" בְּגִימַטְרִיָּא אֶלֶף וּשְׁלוֹשׁ מֵאוֹת שְׁלוֹשִׁים וְחָמֵשׁ:

פסוק כו

וְדִינָא יִתֵּב. וְהַדִּין נִתְיַשֵּׁב לִפְנֵי הַמָּקוֹם:

וְשָׁלְטָנֵהּ יְהַעְדּוֹן. וְשׁוּלְטָנוּ וּמֶמְשֶׁלֶת שֶׁל אוֹתוֹ הַמַּלְכוּת יָסִירוּ מִן הַשָּׁמַיִם:

פסוק כז

וְיִשְׁתַּמְּעוּן. יִהְיוּ נִשְׁמָעִים לְמִצְוָתוֹ לַעֲשׂוֹתוֹ:

פסוק כח

עַד כֹּה. עַד כָּאן:

שַׁגִּיא רַעְיוֹנַי יְבַהֲלוּנַנִי. הַרְבֵּה הָיוּ מַחְשְׁבוֹתַי מְבַהֲלוֹת אוֹתִי:

וְזִיוִי יִשְׁתַּנּוֹן. מַרְאִית יוֹפִי וְתֹאַרִי נִשְׁתַּנּוּ:

בְּלִבִּי נְטָרַת. בְּלִבִּי צָפַנְתִּי:

פרק ח

פסוק א

בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ. אַחֲרֵי הַמַּרְאֶה הָרִאשׁוֹן, אַחַר שֶׁנִּרְאָה אֵלַי בַּתְּחִלָּה הַחֲלוֹם הָאָמוּר לְמַעְלָה, שֶׁנִּרְאָה לוֹ בִּשְׁנַת אַחַת לְבֵלְשַׁצַּר (לעיל ז:א):

פסוק ב

עַל אוּבַל אוּלָי. עַל הַנָּהָר שֶׁשְּׁמוֹ אוּלָי:

פסוק ג

וְלוֹ קַרְנָיִם. רֶמֶז לְמַלְכוּת פָּרַס וּמָדַי:

וְהָאַחַת גְּבוֹהָה מִן הַשֵּׁנִית. רֶמֶז לְמַלְכוּת פָּרַס שֶׁגְּדוֹלָה מִמַּלְכוּת מָדַי, שֶׁמַּלְכוּת מָדַי לֹא הָיְתָה אֶלָּא שָׁנָה אַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר (לקמן ט:א) "בִּשְׁנַת אַחַת לְדָרְיָוֶשׁ בֶּן אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מִזֶּרַע מָדָי", וְשָׁנִינוּ בְּסֵדֶר עוֹלָם: לֹא מָצִינוּ שָׁנָה לְמָדַי בַּכְּתוּבִים אֶלָּא זוֹ בִּלְבַד:

וְהַגְּבֹהָה עוֹלָה בָּאַחֲרוֹנָה. רֶמֶז הוּא שֶׁתַּקְדִּים מַלְכוּת מָדַי לְמַלְכוּת פָּרַס:

פסוק ה

הָיִיתִי מֵבִין. הָיִיתִי מִסְתַּכֵּל בּוֹ:

צְפִיר. שָׂעִיר:

וְאֵין נוֹגֵעַ בָּאָרֶץ. דּוֹמֶה הָיָה כִּמְדַלֵּג בָּאֲוִיר:

קֶרֶן חָזוּת. קֶרֶן גָּדוֹל לְמַרְאֵה הָעַיִן:

פסוק ז
וַיִּתְמַרְמַר אֵלָיו. וַיִּלָּחֵם אֵלָיו, הוּא לְשׁוֹן כַּעַס מַר:

פסוק ח
חָזוּת אַרְבַּע. מַרְאֵה אַרְבַּע קְרָנַיִם:

פסוק ט
וּמִן הָאַחַת מֵהֶם. וּמֵאַחַת מֵאֵלּוּ הַמַּלְכֻיּוֹת:
יָצָא קֶרֶן אַחַת. מַלְכוּת טִיטוּס יוֹצֵאת מִמֶּנּוּ:
מִצְּעִירָה. מַלְכוּת מוּצָעֶרֶת וְנִבְזֵית, כְּמוֹ שֶׁקָּרְאוּ לְמַעְלָה קֶרֶן אַחַת מִצְּעִירָה. וְהוּא עַל עִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "בְּזוּי אַתָּה מְאֹד" (עובדיה א:ב):
וַתִּגְדַּל יָתֶר. וַתִּגְדַּל מְאֹד:
אֶל הַנֶּגֶב. הוּא מִצְרַיִם שֶׁהִיא בִּדְרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל:
וְאֶל הַצֶּבִי. אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרֵאת אֶרֶץ צְבִי, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "נַחֲלַת צְבִי צְבָאוֹת גּוֹיִם" (ירמיהו ג:יט):

פסוק י
עַד צְבָא הַשָּׁמָיִם. הֵם יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּמְשְׁלוּ לַכּוֹכָבִים (בראשית כב:יז):

פסוק יא
וְעַד שַׂר הַצָּבָא. הוּא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁהוּא בֵּיתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. **שַׂר הַצָּבָא** כְּלַפֵּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חֵרֵף.
וּמִמֶּנּוּ הוּרַם הַתָּמִיד. וְעַל יְדֵי גְּדוּדָיו וְחֵילוֹתָיו שֶׁשָּׁלַח לִירוּשָׁלַיִם בָּטֵל הַתָּמִיד שֶׁשָּׁלַח שָׁם נִירוֹן קֵיסָר שַׂר צְבָאוֹ; כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת גִּטִּין וּבְגוֹרְיוֹן:

פסוק יב
וְצָבָא תִּנָּתֵן עַל הַתָּמִיד בְּפָשַׁע. וּזְמַן מוֹעֵד נִתַּן לִהְיוֹת הַתָּמִיד מְסֻלָּק בִּשְׁבִיל פֶּשַׁע שׁוֹמֵם הִיא עֲבוֹדָה זָרָה. כְּלוֹמַר שֶׁתְּהֵא עֲבוֹדָה זָרָה נִתָּנָת בִּירוּשָׁלַיִם תְּמוּרַת הַתָּמִיד. וְכֵן הִיא קְרוּיָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר "עַד מָתַי הֶחָזוֹן הַתָּמִיד וְהַפֶּשַׁע שֹׁמֵם" (דניאל ח:יג), וְאוֹמֵר "מֵעֵת הוּסַר הַתָּמִיד וְלָתֵת שִׁקּוּץ שֹׁמֵם" (דניאל יב:יא):
וְצָבָא. זְמַן, כְּמוֹ "הֲלֹא צָבָא לֶאֱנוֹשׁ עֲלֵי אָרֶץ" (אִיּוֹב ז:א):
וַתַּשְׁלֵךְ אֱמֶת אַרְצָה. תּוֹרַת אֱמֶת הִשְׁפִּילָה:

פסוק יג
אֶחָד קָדוֹשׁ. אֶחָד מִן הַמַּלְאָכִים:

וַיֹּאמֶר. אוֹתוֹ הַמַּלְאָךְ:
לַפַּלְמוֹנִי. הֲרֵי תֵּיבָה זוֹ כִּשְׁתַּיִם: לְפָלוֹנִי אַלְמוֹנִי. וְתִרְגֵּם יוֹנָתָן בֶּן עֻזִּיאֵל בְּסֵפֶר שְׁמוּאֵל (שמואל א כא:ג): "כְּפִי וְטָמִיר", כְּמוֹ "כִּי יִפָּלֵא מִמְּךָ דָּבָר" (דברים יז:ח). אַלְמוֹנִי, אַלְמוֹן מִבְּלִי שֵׁם, שֶׁלֹּא פֵּירֵשׁ לוֹ מַהוּ וּמַה שְׁמוֹ:
לַפַּלְמוֹנִי הַמְדַבֵּר. לַמַּלְאָךְ שֶׁהָיָה מְדַבֵּר וְגוֹזֵר גְּזֵרוֹת, **וְצָבָא** הַמּוֹעֵד תִּנָּתֵן עַל הַתָּמִיד בְּפֶשַׁע:
עַד מָתַי הֶחָזוֹן. הַזֶּה אֲשֶׁר עַל **הַתָּמִיד** לִהְיוֹת מְסֻלָּק **וְהַפֶּשַׁע שֹׁמֵם** יִהְיֶה נָתוּן תַּחְתָּיו. פֶּשַׁע שֹׁמֵם עֲבוֹדָה זָרָה מֵעוֹבְדֵי כוֹכָבִים שֶׁהִיא כְּאֶבֶן דּוֹמֶם, וְכֵן הִיא קְרוּיָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר **עַד מָתַי הֶחָזוֹן הַתָּמִיד וְהַפֶּשַׁע שֹׁמֵם**, וְאוֹמֵר (דניאל יב:יא) "מֵעֵת הוּסַר הַתָּמִיד וְלֻתֶת שִׁקּוּץ שֹׁמֵם":
שׁוֹמֵם. לְשׁוֹן אִלֵּם וּמְשֻׁתָּק, כְּמוֹ "אֶשְׁתּוֹמַם כְּשָׁעָה חֲדָא" (דניאל ד:טז), "וְאֵשֵׁב שָׁם שִׁבְעַת יָמִים מַשְׁמִים בְּתוֹכָם" (יחזקאל ג:טו) כְּמוֹ אִלְּמִים:
תֵּת וְקֹדֶשׁ וְצָבָא מִרְמָס. לָתֵת אֶת מְכוֹן הַמִּקְדָּשׁ וְאֶת צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר הִפִּיל לָאָרֶץ מִרְמָס לְרַגְלָיו, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב לְמַעְלָה "וַתַּפֵּל אַרְצָה מִן הַצָּבָא וּמִן הַכּוֹכָבִים" (דניאל ח:י):
וְקֹדֶשׁ וְצָבָא. וְ"ו יְתֵרָה, וְהַרְבֵּה כָּאֵלֶּה בַּמִּקְרָא: "נִרְדְּם וְרֶכֶב וְסוּס" (תהילים עו:ז), וְאַף בִּלְשׁוֹן בְּנֵי אָדָם יֵשׁ מְדַבְּרִים כֵּן:

פסוק יד

עַד עֶרֶב בֹּקֶר אַלְפַּיִם וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת. רָאִיתִי פֻּתַר בְּשֵׁם רַבֵּינוּ סְעַדְיָה לְדָבָר, וּכְבָר עָבַר וּפֻתַּר עוֹד: **עַד עֶרֶב בֹּקֶר** עַד שֶׁיָּבוֹא אוֹתוֹ **הָעֶרֶב** שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ "וְהָיָה לְעֵת עֶרֶב יִהְיֶה אוֹר" (זכריה יד:ז); וּבְטוּחִים אָנוּ כִּי "דְּבַר אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם" (ישעיהו מ:ח), לֹא יוּפַר. וַאֲנִי אוֹמֵר, כִּי **הָעֶרֶב וְהַבֹּקֶר** הָאֲמוּר כָּאן גִּימַטְרִיָּא הוּא, וְיֵשׁ סָמָךְ לַדָּבָר מִשְּׁנֵי טְעָמִים: הָאֶחָד, שֶׁיִּהְיֶה חֶשְׁבּוֹן זֶה מְכֻוָּן עִם חֶשְׁבּוֹן אַחֵר שֶׁבְּסוֹף הַסֵּפֶר; וְהַשֵּׁנִי, שֶׁאָמַר גַּבְרִיאֵל לְדָנִיֵּאל לְמַטָּה בָּעִנְיָן: "וּמַרְאֵה הָעֶרֶב וְהַבֹּקֶר אֲשֶׁר נֶאֱמַר אֱמֶת הוּא" (דניאל ח:כו), וְאִם לֹא רָמַז הַחֶשְׁבּוֹן הוּא תְּלוּי, לָמָּה חָזַר וְכָפַל אוֹתוֹ לוֹמַר "אֱמֶת הוּא". וְהַחוֹזֶה נִצְטַוָּה לְסָתְּמוֹ וְלַחְתּוֹם הַדָּבָר (דניאל ט:כד; יב:ד), וְאַף הוּא לֹא נִגְלָה בְּלָשׁוֹן סָתוּם וְחָתוּם. וְאָנוּ נוֹחִיל לְהַבְטָחַת מַלְכֵּנוּ קֵץ אַחַר קֵץ; וּבַעֲבוּר קֵץ הַדּוֹרֵשׁ, נוֹדַע כִּי טָעָה בְּמִדְרָשָׁיו, וְהַבָּא אַחֲרָיו יָתוּר וְיִדְרֹשׁ דֶּרֶךְ אַחֶרֶת. יֵשׁ לִפְתֹּר **עֶרֶב וָבֹקֶר** בְּגִימַטְרִיָּא: חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְשִׁבְעִים וְאַרְבַּע, וְעוֹד **אַלְפַּיִם וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת** הֲרֵי אַלְפַּיִם וּשְׁמוֹנָה מֵאוֹת וְשִׁבְעִים וְאַרְבַּע:
וְנִצְדַּק קֹדֶשׁ. יְכֻפַּר עָוֹן יִשְׂרָאֵל, לְבַטֵּל גְּזֵרוֹת מִדְרָשָׁן וּמְרַפְּסָן מֵאָז גָּלוּ גָּלוּת רִאשׁוֹנָה לְמִצְרַיִם עַד יִגָּאֲלוּ וְיִוָּשְׁעוּ תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים בְּמֶלֶךְ מְשִׁיחֵנוּ. וְחֶשְׁבּוֹן זֶה כְּלֶה לְסוֹף אֶלֶף וּמָאתַיִם וְתִשְׁעִים מִיּוֹם הוּסַר הַתָּמִיד, וְהוּא שֶׁנֶּאֱמַר בְּסוֹף הַסֵּפֶר "וּמֵעֵת הוּסַר הַתָּמִיד לָתֵת שִׁקּוּץ

שֹׁמֵם יָמִים אֶלֶף מָאתַיִם וְתִשְׁעִים" (דניאל יב:יא) יִהְיֶה וְלֹא יוֹתֵר, שֶׁיָּבֹא הַמֶּלֶךְ מְשִׁיחֵנוּ וְיָסִיר שִׁקּוּץ הַשּׁוֹמֵם. וְהַתָּמִיד הוּסַר שֵׁשׁ שָׁנִים לִפְנֵי הַחָרְבָּן בַּיִת שֵׁנִי וְהֶעֱמִיד צֶלֶם בַּהֵיכָל, וְיוֹם שִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז הָיָה שֶׁשָּׁרַף אַפּוֹסְטֹמוֹס אֶת הַתּוֹרָה וּבִטֵּל אֶת הַתָּמִיד וְהֶעֱמִיד צֶלֶם בַּהֵיכָל, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ בְּמַסֶּכֶת תַּעֲנִית (תענית כו:). וְשֵׁשׁ שָׁנִים שֶׁכָּתַבְתִּי אֵין בְּיָדִי רְאָיָה מִפֹּרֶשֶׁת, אַךְ יֵשׁ רְאָיָה שֶׁשָּׁבוּעַ שֶׁלֹּם לֹא בָּטַל הַתָּמִיד לִפְנֵי הַחָרְבָּן, שֶׁכֵּן נִבָּא דָּנִיֵּאל עַל טִיטוּס "וְחָצִי הַשָּׁבוּעַ יַשְׁבִּית זֶבַח וּמִנְחָה" (דניאל ט:כז), כְּלוֹמַר: מִקְצָת הַשָּׁבוּעַ שֶׁלִּפְנֵי הַחָרְבָּן יְבַטְּלוּ הַקָּרְבָּנוֹת; כָּךְ מְפֹרָשׁ לְמַטָּה בְּעִנְיָן (שם). נַחֲזוֹר עַל הָרִאשׁוֹנוֹת, כֵּיצַד מְכֻוָּן חֶשְׁבּוֹן **עֶרֶב בֹּקֶר אַלְפַּיִם וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת** מִיּוֹם רֶדֶת יִשְׂרָאֵל לְמִצְרַיִם לִהְיוֹת כָּלֶה לְסוֹף אֶלֶף וּמָאתַיִם וַחֲמִשִּׁים לְיוֹם שֶׁהוּסַר הַתָּמִיד: מָאתַיִם וְעֶשֶׂר הָיוּ בְּמִצְרַיִם, אַרְבַּע מֵאוֹת וּשְׁמוֹנִים מִיּוֹם צֵאתָם עַד "וַיִּבֶן הַבַּיִת" (מלכים א ו:א); אַרְבַּע מֵאוֹת וְעֶשֶׂר הָיָה הַבַּיִת, וְשִׁבְעִים שָׁנָה גָּלוּת בָּבֶל, וְאַרְבַּע מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים בַּיִת שֵׁנִי, תֵּן עֲלֵיהֶם אֶלֶף וּמָאתַיִם וְתִשְׁעִים שֶׁל קֵץ הַיָּמִים, הֲרֵי אַלְפַּיִם וּשְׁמוֹנָה מֵאוֹת. צֵא מֵהֶן שֵׁשׁ שָׁנִים שֶׁהוּסַר הַתָּמִיד לִפְנֵי הַחָרְבָּן, שֶׁלֹּא מָנָה הַכָּתוּב אֶלֶף וּמָאתַיִם וְתִשְׁעִים אֶלָּא לְמַעֵת הוּסַר הַתָּמִיד, הֲרֵי לְךָ חֶשְׁבּוֹן עֶרֶב וָבֹקֶר וְאַלְפַּיִם וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת. עוֹד נוֹסָף בַּחֶשְׁבּוֹן "אֲשֶׁרֵי הַמְחַכֶּה וְיַגִּיעַ לְיָמִים" (דניאל יב:יב) אַרְבָּעִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יְתֵרִים עַל אֶלֶף וּמָאתַיִם וְתִשְׁעִים יֵשׁ לוֹמַר עַל חֶשְׁבּוֹן הָרִאשׁוֹן, יֵצֵא הַמֶּלֶךְ הַמָּשִׁיחַ וְיִחֲזֹר וְיִתְכַּסֶּה מֵהֶם אוֹתָם אַרְבָּעִים וְחָמֵשׁ שָׁנִים. וְרַבִּי אֶלְעָזָר הַקַּלִּיר יְסֹד בְּיסוֹד שִׁירוֹ (בְּסִלּוּק יוֹצֵר שֶׁל פָּרָשַׁת הַחֹדֶשׁ): שְׁבוּעִים שִׁשָּׁה הֲרֵי אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם; וְיֵשׁ לוֹמַר: הַשָּׁלֹשׁ שָׁנִים שֶׁלֹּא בָּאוּ לְחֶשְׁבּוֹן שָׁבוּעַ לֹא מָנָה. וַאֲנִי מָצָאתִי כָּךְ בְּמִדְרַשׁ רוּת, שֶׁעָתִיד מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ לְהִתְכַּסּוֹת אַרְבָּעִים וְחָמֵשׁ שָׁנִים לְאַחַר שֶׁיִּגָּלֶה, וּמֵבִיא רְאָיָה מִן הַמִּקְרָאוֹת הַלָּלוּ:

פסוק טו

וָאֲבַקְשָׁה בִינָה. הָיִיתִי מִתְאַוֶּה שֶׁיָּבִינוּ לִי מִן הַשָּׁמַיִם:

פסוק טז

בֵּין אוּלָי. בְּתוֹךְ הַנָּהָר:

וַיִּקְרָא. הָאָדָם:

וַיֹּאמַר. לַמַּלְאָךְ אַתָּה גַּבְרִיאֵל:

הָבֶן לְהַלָּז אֶת הַמַּרְאֶה. פָּרֵשׁ לָזֶה אֶת הֶחָזוֹן:

לְהַלָּז. לְשׁוֹן חֶשִׁיבוּת, כְּמוֹ שֶׁקָּרְאוּ חֲמוּדוֹת (דניאל ט:כג). כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר 'הַלָּז' בַּעַל צוּרָה הוּא, וּמִכָּאן לָמְדוּ בָּאגָּדָה: יִצְחָק נִדְמָה לְאָבִיו בְּצֶלֶם וּבִדְמוּת, שֶׁנִּקְרָא "הָאִישׁ הַלָּז"

בְּפָרָשַׁת 'וַיְהִי כִּי זָקֵן יִצְחָק' (בראשית כז:א). "וַיְהִי יוֹסֵף יְפֵה תֹאַר" (בראשית לט:ו) זֶהוּ הַנּוֹי, הַמָּנוּי בַּחָמְשָׁה דְּבָרִים שֶׁהָאָב זוֹכֶה לִבְנוֹ (עדויות ב:ט):

פסוק יז

לְעֶת קֵץ. לְיָמִים רַבִּים יִהְיֶה הַחָזוֹן הַזֶּה:

פסוק יח

נִרְדַּמְתִּי. לְשׁוֹן תְּנוּמָה וְשִׁמָּמוֹן:

עַל עָמְדִי. עַל מַעֲמַד רַגְלַי:

פסוק יט

כִּי לְמוֹעֵד קֵץ. כִּי הוּא לִזְמַן קֵץ יָמִים רַבִּים:

פסוק כ

מַלְכֵי מָדַי וּפָרָס. שְׁתֵּי קְרָנַיִם שְׁתֵּי אֻמּוֹת מוֹלְכוֹת, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה (דניאל ח:ג):

פסוק כא

הַמֶּלֶךְ הָרִאשׁוֹן. הוּא אֶלֶכְסַנְדְּרוֹס מוּקְדוֹן שֶׁהָרַג אֶת דָּרְיָוֶשׁ בֶּן אֶסְתֵּר, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ בְּסֵפֶר יוֹסִיפוֹן:

פסוק כב

וְהַנִּשְׁבֶּרֶת. שֶׁרָאִיתָ שֶׁנִּשְׁבְּרָה:

וַתַּעֲמֹדְנָה אַרְבַּע תַּחְתֶּיהָ. כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּסִפּוּר הַחֲלוֹם לְמַעְלָה: אַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת, אֲשֶׁר יַעֲמֹדְנָה מֵאוֹתוֹ גּוֹי שֶׁחָלַק אֶלֶכְסַנְדְּרוֹס מוּקְדָּן מַלְכוּתוֹ בְּמוֹתוֹ לְאַרְבַּע יְלָדִים. וְיוֹסֵף קָרָאם בְּסִפְרוֹ אַרְבַּע רָאשֵׁי נָמֵר, וְלֹא בְּנֵי הַמֶּלֶךְ הָיוּ:

וְלֹא בְכֹחוֹ. וְלֹא יִהְיוּ הָאַחֲרוֹנִים כְּכֹחַ הַמֶּלֶךְ הָרִאשׁוֹן, כִּי חֲלָשִׁים מִמֶּנּוּ יִהְיוּ:

פסוק כג

וּבְאַחֲרִית מַלְכוּתָם כְּהָתֵם הַפּוֹשְׁעִים. כְּשֶׁיַּגִּיעַ זְמַן שֶׁיִּתַּמּוּ רִשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁבְּבֵית שֵׁנִי:

יַעֲמֹד מֶלֶךְ עַז פָּנִים. הוּא טִיטוּס:

פסוק כד

וְעָצַם כֹּחוֹ. וְלֹא בִּגְבוּרָה כִּי אִם בַּחֲלַקְלַקּוֹת, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּסוֹף הַסֵּפֶר (דניאל יא:כא):

וְנִפְלָאוֹת יַשְׁחִית. וּבְהַפְלֵא וָפֶלֶא **יַשְׁחִית** עוֹבְדֵי כוֹכָבִים:

וְהִצְלִיחַ וְעָשָׂה. חֻפְצוֹ:

וְהִשְׁחִית עֲצוּמִים. הִשְׁחִית אֻמּוֹת רַבּוֹת:

וְעַם קְדוֹשִׁים. יִשְׂרָאֵל הַמַּאֲמִינִים בַּתּוֹרָה:

פסוק כה

וְעַל שִׂכְלוֹ וְהִצְלִיחַ מִרְמָה בְּיָדוֹ. וְעַל יְדֵי שֶׁהוּא מַשְׂכִּיל בְּכָל אֲשֶׁר יִפְנֶה וְיַצְלִיחַ, יַחֲזִיק בַּמִּרְמָה שֶׁבְּיָדוֹ:

וּבִלְבָבוֹ יַגְדִּיל. יִתְגָּאֶה:

וּבְשַׁלְוָה יַשְׁחִית רַבִּים. בְּמִרְמָה וּבַחֲלַקְלַקּוֹת יַשְׁחִית רַבִּים הַיּוֹשְׁבִים אִתּוֹ בִּבְרִית וְשָׁלוֹם:

וְעַל שַׂר שָׂרִים יַעֲמֹד. כְּלַפֵּי מַעְלָה יַטִּיחַ דְּבָרִים. זֶהוּ פֵּרוּשׁ הַחֲלוֹם הַכָּתוּב לְמַעְלָה ("וְעַד שַׂר הַצָּבָא הִגְדִּיל"):

וּבְאֶפֶס יָד יִשָּׁבֵר. וּבְאֵין כֹּחַ יִשָּׁבֵר עַל יְדֵי יַתּוּשׁ חֲלָשׁ שֶׁבַּבְּרִיּוֹת שֶׁנִּכְנַס בְּחוֹטְמוֹ, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ בְּמַסֶּכֶת גִּטִּין (גיטין נו:):

פסוק כו

וּמַרְאֵה הָעֶרֶב וְהַבֹּקֶר. אֲשֶׁר נֶאֱמַר לְךָ בַּחֲלוֹם הָעֶלְיוֹן אֱמֶת הוּא:

וְאַתָּה סְתֹם הֶחָזוֹן. אַל תְּפָרְשֵׁהוּ וְסָתְמֵהוּ בְּלִבְּךָ, כִּי לְיָמִים רַבִּים יָבֹא:

פסוק כז

נְהָיֵיתִי. לְשׁוֹן הֹוֶה וְשָׁבָר, כְּלוֹמַר: נִצְטַעֲרְתִּי עַל הַפּוּרְעָנוּת הַזֶּה וְנִדְכֵּיתִי:

אֶת מְלֶאכֶת הַמֶּלֶךְ. שֶׁהָיִיתִי מְמֻנֶּה עַל פְּקֻדַּת עֲבוֹדַת מֶמְשֶׁלֶת מַלְכוּת בֵּלְשַׁצַּר, שֶׁמִּנָּהוּ נְבוּכַדְנֶצַּר אָבִיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בִּתְחִלַּת הַסֵּפֶר "וְהַשְׁלְטֵיהּ עַל כָּל מְדִינַת בָּבֶל" (דניאל ב:מח):

וָאֶשְׁתּוֹמֵם עַל הַמַּרְאֶה. וָאֶתְבַּהֵל עַל הֶחָזוֹן:

וְאֵין מֵבִין. שֶׁאֲנִי מִשְׁתּוֹמֵם, כִּי הָיִיתִי לִפְנֵי הַשָּׂרִים מִתְחַזֵּק:

פרק ט

פסוק א

בִּשְׁנַת אַחַת לְדָרְיָוֶשׁ בֶּן אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ. לֹא זֶהוּ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ שֶׁבִּימֵי הָמָן (אסתר ג:א), כִּי הוּא מֶלֶךְ פָּרַס הָיָה, וְזֶה דָּרְיָוֶשׁ הַמָּדִי אֲשֶׁר הוּמְלַךְ עַל מַלְכוּת כַּשְׂדִּים כְּשֶׁנֶּהֱרַג בֵּלְשַׁצַּר, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב לְמַעְלָה "וְדָרְיָוֶשׁ מָדָאָה קַבֵּל מַלְכוּתָא" (דניאל ו:א):

פסוק ב

בִּינוֹתִי בַסְּפָרִים. נִסְתַּכַּלְתִּי בַּחֻשְׁבּוֹנוֹת:

מִסְפַּר הַשָּׁנִים וְגוֹ'. הָיִיתִי מְחַשֵּׁב חֶשְׁבּוֹן **הַשָּׁנִים** שֶׁהָיִיתִי סָבוּר עַל מַה שֶּׁנִּבָּא "כִּי לְפִי מְלֹאת לְבָבֶל שִׁבְעִים שָׁנָה אֶפְקֹד אֶתְכֶם" (ירמיה כט:י), דִּמִּיתִי שֶׁהַפְּקִידָה הַזֹּאת הִיא בִּנְיַן הַבַּיִת, וְשִׁבְעִים שָׁנָה כָּלִים בִּשְׁנַת אַחַת לְדָרְיָוֶשׁ הַמָּדִי מִשֶּׁפָּשְׁטָה מַלְכוּת בָּבֶל יָד

עַל יִשְׂרָאֵל, שֶׁכְּבַשׁ נְבוּכַדְנֶצַּר יְהוֹיָקִים לִהְיוֹת לוֹ עֶבֶד, וְהֵיא הָיְתָה שָׁנָה שְׁנִיָּה לְמַלְכוּת נְבוּכַדְנֶצַּר; דְּאָמַר מַר: שָׁנָה רִאשׁוֹנָה כָּבַשׁ נִינְוֵה, שָׁנָה שְׁנִיָּה עָלָה וְכָבַשׁ יְהוֹיָקִים. צֵא וַחֲשׁוֹב מֵאוֹתָהּ שָׁנָה וְעַד כָּאן וְתִמְצָאֵם. וְאַף בְּמִשְׁנַת סֵדֶר עוֹלָם נִמְצָא הַחֶשְׁבּוֹן הַזֶּה, וְשָׁנִינוּ שָׁם: בִּשְׁנַת מוֹת בֵּלְשַׁאצַּר הֶרֵי שִׁבְעִים שָׁנָה מִיּוֹם שֶׁמָּלַךְ נְבוּכַדְנֶצַּר: שִׁבְעִים חָסֵר אַחַת מִיּוֹם שֶׁכְּבַשׁ יְהוֹיָקִים וְעוֹד שָׁנָה אַחַת לְבֶבֶל, עָמַד דָּרְיָוֶשׁ וְהִשְׁלִימָהּ. וּבְרַאוֹתִי כִּי עֲדַיִן אֵין הַגְּאֻלָּה מְמַהֶרֶת לָבֹא, הֲבִינוֹתִי וְנָתַתִּי לֵב לִסְפִירַת הַחֶשְׁבּוֹן, וְיָדַעְתִּי שֶׁלֹּא הָיָה לִי לְמְנוֹת לְפִי כִּבּוּשׁ יְהוֹיָקִים, אֶלָּא **לְמַלֹּאוֹת לְחָרְבוֹת יְרוּשָׁלַם** כְּשֶׁיִּמְלְאוּ **שִׁבְעִים שָׁנָה** לָגָלוּת צִדְקִיָּהוּ שֶׁבּוֹ חָרְבָה יְרוּשָׁלַיִם; וְעוֹד יֵשׁ שִׁמְנָה עֶשְׂרֵה לְבֹא, שֶׁהַגָּלוּת הַזֹּאת הָיְתָה בִּשְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְכִבּוּשׁ יְהוֹיָקִים, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ בְּסֵדֶר עוֹלָם: גָּלוּ בְּשֶׁבַע, גָּלוּ בִּשְׁמֹנֶה, גָּלוּ בִּשְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה גָּלוּ בְּתִשְׁעָה עָשָׂרָה; וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת מְגִלָּה (מגילה יא:): גָּלוּ גָּלוּת יְכָנְיָה בְּשֶׁבַע לְכִבּוּשׁ יְהוֹיָקִים, שֶׁהוּא שְׁמֹנֶה לִנְבוּכַדְנֶצַּר; גָּלוּ בַּשְּׁנִיָּה בִּשְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה לְכִבּוּשׁ יְהוֹיָקִים, שֶׁהִיא תְּשַׁע עֶשְׂרֵה לִנְבוּכַדְנֶצַּר:

פסוק ד

וַאֲתְוָדֵה. עַל חַטַּאת עַמִּי:

הָאֵל הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא. וְלֹא אָמַר גִּבּוֹר. אָמַר: עוֹבְדֵי כוֹכָבִים מִשְׁתַּעְבְּדִים בְּבָנָיו וְאֵיזֶה גְּבוּרוֹתָיו?

פסוק ה

וְסוֹר. וְהָלַכְנוּ הָלוֹךְ וְסוֹר מִמִּצְוֹתֶיךָ, טִילְנִ"שׁ בְּלַעַ"ז:

פסוק ז

לְךָ אֲדֹנָי הַצְּדָקָה. כְּלוֹמַר: מִשְׁפָּטֶיךָ וּפוּרְעָנוּת שֶׁהֵבֵאתָ עָלֵינוּ, הַדִּין וְהַצֶּדֶק עִמְּךָ:

וְלָנוּ בֹשֶׁת הַפָּנִים. כְּדַאי אָנוּ לְהִתְבַּיֵּשׁ עַל הַמְּאוֹרָע לָנוּ, כִּי אֲנַחְנוּ גָּרַמְנוּ לְעַצְמֵנוּ:

כַּיּוֹם הַזֶּה. כַּאֲשֶׁר אֲנַחְנוּ רוֹאִים הַיּוֹם:

פסוק ט

לַאדֹנָי אֱלֹהֵינוּ הָרַחֲמִים. שֶׁלֹּא כָלִינוּ בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ כִּי מָרַדְנוּ בוֹ:

פסוק יא

וַתִּתַּךְ עָלֵינוּ. וַתַּגִּיעַ עָלֵינוּ, כְּמוֹ "לֹא נִתַּךְ אָרְצָה" (שמות ט:לג). וְתִרְגֵּם אוּנְקְלוֹס: "לָא מְטָאת לְאַרְעָא":

הָאָלָה וְהַשְּׁבוּעָה. אָלוֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר הִשְׁבַּעְתָּנוּ בְּחוֹרֵב "וְהָיָה אִם לֹא תִשְׁמְעוּ וְגוֹמֵר" (ויקרא כו:יד), כָּל הַקְּלָלוֹת הַכְּתוּבוֹת שָׁם:

פסוק יב
כַּאֲשֶׁר נֶעֶשְׂתָה בִּירוּשָׁלָם. חֶרֶב, הֶרֶג, וּשְׂרֵפַת הָעִיר, וְנָשִׁים עֲנוּ, וְשָׁבוּ בְּקוֹלְרִין:

פסוק יג
כַּאֲשֶׁר כָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה. רֶמֶז שֶׁהֵעִיד בָּנוּ שֶׁאִם נַעֲבֹר עַל הַשְּׁבוּעָה תָּבֹא עָלֵינוּ **כָּל הָרָעָה הַזֹּאת**:

פסוק יד
וַיִּשְׁקֹד. וַיְמַהֵר:
כִּי צַדִּיק. כִּי הַדִּין עִמּוֹ. וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ: צַדִּיק הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וּצְדָקָה הִיא עָלֵינוּ, שֶׁמִּהֵר וְהִקְדִּים שְׁתֵּי שָׁנִים לְמִנְיַן "וְנוֹשַׁנְתֶּם" (דברים ד:כה), כְּדֵי שֶׁלֹּא תִתְקַיֵּם בָּנוּ "כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן" (דברים ד:כו). "וְנוֹשַׁנְתֶּם" בְּגִימַטְרִיָּא: שְׁמוֹנָה מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם, וְהֵם גָּלוּ לְסוֹף שְׁמוֹנָה מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים לְבִיאָתָם לָאָרֶץ:

פסוק טו
וְעַתָּה אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ. מִתְוַדִּים אֲנַחְנוּ כִּי חָטָאנוּ וְרָשַׁעְנוּ:

פסוק טז
לְחֶרְפָּה. לְגִדּוּף:
לְכָל סְבִיבוֹתֵינוּ. לְכָל שְׁכֵנֵינוּ, כֻּלָּם מְחָרְפִים אוֹתָנוּ:

פסוק יז
לְמַעַן ה'. לְמַעַן שֵׁם הַקָּדוֹשׁ הַנִּקְרָא עַל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "מִקְדָּשׁ ה' כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ" (שמות טו:יז):

פסוק יח
וּרְאֵה שִׁמְמוֹתֵינוּ. וְשִׁמְמוֹת הָעִיר אֲשֶׁר נִקְרָא שִׁמְךָ עָלֶיהָ, כִּי לֹא עַל מִשְׁעֲנֹת צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְהֵיטִיב לָנוּ, כִּי עַל רַחֲמֶיךָ בָּאנוּ:

פסוק יט
אֲדֹנָי שְׁמָעָה. אֶל תַּחֲנוּנֵינוּ:
אֲדֹנָי סְלָחָה. לַחֲטָאתֵינוּ:
אֲדֹנָי הַקְשִׁיבָה. אָזְנְךָ לְצַעֲקָתֵינוּ:
וַעֲשֵׂה. אֶת בַּקָּשָׁתֵינוּ **וְאַל תְּאַחַר**:

פסוק כ
עַל הַר קָדְשׁ אֱלֹהָי. בְּעַד הַר בֵּית אֱלֹהִים שֶׁיִּבָּנֶה:

פסוק כא

בַּתְּחִלָּה. בִּימֵי בֶלְשַׁצַּר, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב לְמַעְלָה:

מוּעָף בִּיעָף. הָיָה מוּעָף אֲלַי בִּפְרִיחָה וּבְטִיסָה:

פסוק כב

וַיָּבֶן. וַיְבִינֵנִי:

פסוק כג

בִּתְחִלַּת תַּחֲנוּנֶיךָ יָצָא דָבָר. אֱמֶת מֵאֵת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֲלַי לְהַגִּיד לְךָ:

כִּי חֲמוּדוֹת אָתָּה. דִּבְרֵי חֶמֶד יֵשׁ לְךָ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:

וּבִין בַּדָּבָר. וְתֵן לֵב לְהָבִין בַּדָּבָר:

פסוק כד

שָׁבֻעִים שִׁבְעִים נֶחְתַּךְ. עַל יְרוּשָׁלַיִם מִיּוֹם חֻרְבַּן רִאשׁוֹן בִּימֵי צִדְקִיָּהוּ עַד שֶׁיִּהְיֶה בַּשְּׁנִיָּה:

לְכַלֵּא הַפֶּשַׁע וּלְהָתֵם חַטָּאת. שֶׁיְּקַבְּלוּ יִשְׂרָאֵל אֶת גְּמַר פּוּרְעָנוּתָם בְּגָלוּת טִיטוּס וְשִׁעְבּוּד, וּכְדֵי שֶׁיִּכְלוּ פִּשְׁעֵיהֶם וְיִתַּמּוּ חַטָּאתָם וְיִתְכַּפֵּר עֲוֹנוֹתָם, כְּדֵי **לְהָבִיא** עֲלֵיהֶם צֶדֶק עוֹלָמִים וְלִמְשׁוֹחַ (עֲלֵיהֶם) **קֹדֶשׁ קָדָשִׁים**. הָאָרוֹן וְהַמִּזְבָּחוֹת וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ שֶׁיָּבוֹאוּ לָהֶם עַל יְדֵי מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ. וּמִנַּיִן שָׁבוּעִים אַרְבַּע מֵאוֹת וְתִשְׁעִים שָׁנָה, גָּלוּת בָּבֶל שִׁבְעִים, וּבַיִת שֵׁנִי אַרְבַּע מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים:

פסוק כה

וְתֵדַע וְתַשְׂכֵּל מִן מוֹצָא דָבָר. מִתּוֹךְ מוֹצָא דָבָר זֶה שֶׁיֵּצֵא בִּתְחִלַּת תַּחֲנוּנֶיךָ לְהַגִּיד לְךָ תֵּדַע לְהַשְׂכִּיל לְהָשִׁיב וְלִבְנוֹת יְרוּשָׁלַם:

עַד מָשִׁיחַ נָגִיד. זְמַן תִּנָּתֵן מִיּוֹם הַחֻרְבָּן עַד בֹּא כֹּרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס, שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלָיו שֶׁהוּא יָשׁוּב וְיִבְנֶה עִירוֹ, וּקְרָאוֹ מְשִׁיחוֹ וּנְגִידוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "כֹּה אָמַר ה' לִמְשִׁיחוֹ לְכוֹרֶשׁ וגו' הוּא יִבְנֶה עִירִי וְגָלוּתִי יְשַׁלֵּחַ וגו'" (ישעיה מה:א,יג):

שָׁבֻעִים שִׁבְעָה. שֶׁבַע שְׁמִטּוֹת שְׁלֵמוֹת יִהְיוּ בַּגּוֹלָה קֹדֶם שֶׁיָּבֹא כּוֹרֶשׁ, וְעוֹד הָיוּ יוֹתֵר שָׁלֹשׁ שָׁנִים, אֶלָּא מִתּוֹךְ שֶׁלֹּא שָׁלְמָה הַשָּׁבוּעַ לֹא נִמְנָה. בִּשְׁנַת אַחַת לְדָרְיָוֶשׁ הַמָּדִי שֶׁהָיָה דָנִיֵּאל עוֹמֵד בָּהּ כְּשֶׁנֶּאֱמַר לוֹ הֶחָזוֹן הַזֶּה, כָּלוּ שִׁבְעִים לִכְבוֹשׁ יְהוֹיָקִים. צֵא מֵהֶן שְׁמוֹנָה עֶשְׂרֵה שָׁנָה שֶׁקָּדְמָה כִּבּוּשׁ יְהוֹיָקִים לְחֻרְבַּן יְרוּשָׁלַיִם, נִשְׁאֲרוּ חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה. הֵיא שֶׁשָּׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ: חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה לֹא עָבַר אִישׁ בִּיהוּדָה (יומא נד.), הֵם חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה אֲשֶׁר מִיּוֹם הַחֻרְבָּן עַד שֶׁחָזְרוּ בִּימֵי כוֹרֶשׁ. הֲרֵי שֶׁבַע שְׁמִטּוֹת וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים:

וְשָׁבְעִים שִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם תָּשׁוּב וְנִבְנְתָה. הָעִיר בִּרְחוֹבוֹתֶיהָ וּבַחֲרִיצוֹתֶיהָ:

וְחָרוּץ. הֵם חֲרִיצִים שֶׁעוֹשִׂין סְבִיב הַחוֹמָה לְחִזּוּק הָעִיר, שֶׁקּוֹרִין קאבה בְּלַעַ"ז:

וּבְצוֹק הָעִתִּים. וְאוֹתָן **הָעִתִּים** יִהְיוּ בְּצוֹק וּבְצָרָה, כִּי בְּשִׁעְבּוּד מַלְכֵי פָּרָס וְעוֹבְדֵי כוֹכָבִים יִהְיוּ מַטְרִיחִים עֲלֵיהֶם בְּשִׁעְבּוּד קָשֶׁה, וְאַף עַל פִּי שֶׁהֵם שִׁשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁבֻעִים וְעוֹד אַרְבַּע שָׁנִים שֶׁנּוֹתְרוּ מִן הַשִּׁבּוּעַ הַשְּׁמִינִי, שֶׁהָיְתָה תְּחִלָּתוֹ נִבְלַעַת שָׁלֹשׁ שָׁנִים בְּתוֹךְ חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שֶׁל הֶמְשֵׁךְ הַגּוֹלָה, לֹא נִמְנוּ כָּאן אוֹתָן אַרְבַּע שָׁנִים, לְפִי שֶׁלֹּא מָנָה כָּאן אֶלָּא שָׁבֻעִים. וַהֲרֵי אַתָּה מוֹצֵא שֶׁמִּתְחִלָּה הִתְחִיל לִמְנוֹת שָׁבֻעִים שִׁבְעִים, וּבַסּוֹף כְּשֶׁפֵּרֵשׁ עִתִּיהֶם וּמִשְׁפָּטֵיהֶם, לֹא מָנָה אֶלָּא שִׁשִּׁים וְתֵשַׁע, אֶלָּא שִׁבּוּעַ אֶחָד נֶחְלַק מִקְצָתוֹ לְכָאן וּמִקְצָתוֹ לְכָאן, וְהוּא לֹא הִזְכִּיר אֶלָּא הַשִּׁבּוּעִים הַשְּׁלֵמִים:

וּבְצוֹק הָעִתִּים. בְּצוּקָה יִהְיוּ אוֹתָן הָעִתִּים:

פסוק כו

וְאַחֲרֵי. אוֹתָן **שָׁבוּעִים**:

יִכָּרֵת מָשִׁיחַ. יֵהָרֵג אַגְרִיפַּס מֶלֶךְ יְהוּדָה שֶׁהָיָה מוֹשֵׁל בִּימֵי הַחֻרְבָּן:

וְאֵין לוֹ. כְּמוֹ וְאֵינֶנּוּ:

מָשִׁיחַ. אֵינוֹ אֶלָּא לְשׁוֹן שַׂר וְגָדוֹל:

וְהָעִיר וְהַקֹּדֶשׁ. וְהָעִיר וְהַמִּקְדָּשׁ:

יַשְׁחִית עַם נָגִיד הַבָּא. עֲלֵיהֶם הוּא טִיטוּס וְאוּכְלוֹסָיו:

וְקִצּוֹ בַּשֶּׁטֶף. וְסוֹפוֹ לִקָּלְקֵל וַאֲבַדּוֹן שֶׁיִּשְׁטֹף כֹּחַ מַלְכוּתוֹ עַל יְדֵי מָשִׁיחַ:

וְעַד קֵץ מִלְחָמָה. גּוֹג תְּהֵא הָעִיר:

נֶחֱרֶצֶת שֹׁמֵמוֹת. חָרַץ שֶׁל שׁוֹמֵמוֹת:

פסוק כז

וְהִגְבִּיר בְּרִית לָרַבִּים שָׁבוּעַ אֶחָד. לָרַבִּים לַשָּׂרִים, כְּמוֹ "וְכָל רַבֵּי הַמֶּלֶךְ" בְּסֵפֶר יִרְמְיָה (ירמיהו לט:יג):

וְהִגְבִּיר. טִיטוּס בְּרִית לְשָׂרֵי יִשְׂרָאֵל:

שָׁבוּעַ אֶחָד. יַבְטִיחֵם בְּהַגְבָּרַת בְּרִית וְשַׁלְוָה עַד שֶׁבַע שָׁנִים, וּבְתוֹךְ הַשָּׁבוּעַ יָפֵר אֶת בְּרִיתוֹ: **יַשְׁבִּית זֶבַח וּמִנְחָה**. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר בַּחֲזִיוֹן הָרִאשׁוֹן "וּבְשַׁלְוָה יַשְׁחִית רַבִּים" (דניאל ח:כה), מִתּוֹךְ בְּרִית שַׁלְוָה יַשְׁחִיתֵם:

וְעַל כְּנַף שִׁקּוּצִים מְשֹׁמֵם. כִּנּוּי שֶׁל גְּנַאי עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת הוּא, כְּלוֹמַר: **וְעַל** מוֹשֵׁב גֹּבַהּ בֵּין **שִׁקּוּצִים** וְתִעוּב יַנִּיחַ אֶת **הַשּׁוֹמֵם**, אֶת הָעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת, שֶׁהִיא נֶאֱלֶמֶת כְּאֶבֶן דּוֹמֶם:

כְּנַף. לְשׁוֹן גֹּובַהּ, כְּכָנָף עוֹף הַפּוֹרֵחַ:

וְעַד כְּלָה וְנֶחֱרָצָה תִּתַּךְ עַל שׁוֹמֵם. וְתִתְקַיֵּם מֶמְשֶׁלֶת הַשִּׁקּוּץ **עַד** יוֹם אֲשֶׁר **תִּתַּךְ עָלֶיהָ כָּלָה וְנֶחֱרָצָה** הַנִּגְזוֹר עָלֶיהָ בִּימֵי מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ:

תִּתַּךְ עַל שׁוֹמֵם. תָּגִיחַ וְתֵרֵד כְּלָיוֹן חָרוּץ (ישעיה י:כב) עַל הָעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת וְעַל עוֹבְדֶיהָ:

פרק י

פסוק א

וְצָבָא גָּדוֹל. וּלְזֶמַן אָרוֹךְ יָבֹא:

וּבִין אֶת הַדָּבָר. וּלְהָבִין אֶת הַדָּבָר נִגְלָה לִי אֶת הֶחָזוֹן:

וּבִינָה לוֹ בַּמַּרְאֶה. וּלְהָבִינָהּ לוֹ בַּמַּרְאֶה. וְאֵין הַתֵּיבָה הַזֹּאת שֵׁם דָּבָר כְּמוֹ "אִם יָדַעְתָּ בִינָה" (אִיּוֹב לח:ד), אֶלָּא ה"א יְתֵרָה, וְהוּא כְּמוֹ "בִּינָה הֲגִיגִי" (תְּהִלִּים ה:ב), לְפִיכָךְ הַטַּעַם לְמַעְלָה בַּבֵּי"ת, וּפֵירוּשָׁהּ כְּמוֹ הָבֵן:

פסוק ב

הָיִיתִי מִתְאַבֵּל. כְּשֶׁרָאָה שֶׁבִּטֵּל כּוֹרֶשׁ מְלֶאכֶת הַבַּיִת שֶׁצִּוָּה לְהַתְחִיל וְחָזַר בּוֹ עַל פִּי כְּתַב צָרֵי יְהוּדָה וּבִנְיָמִין רְחוּם בְּעַל טְעֵם וְשִׁמְשַׁי סָפְרָא, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּסֵפֶר עֶזְרָא (עזרא ד:ח):

שְׁלֹשָׁה שָׁבֻעִים יָמִים. עֶשְׂרִים וְאַחַת שָׁנָה הֵם, שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה מִשְׁנַת אַחַת לְדָרְיָוֶשׁ הַמָּדִי אֲשֶׁר שָׂם אֶל לִבּוֹ לַחְשֹׁב שִׁבְעִים שְׁנֵי הַגּוֹלָה כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב, עַד שְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הַפָּרְסִי (עזרא ד:כד) בֶּן אֶסְתֵּר שֶׁבָּנָה הַבַּיִת. וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים הַיִּתֵרִים לֹא יָדַעְתִּי אִם לִפְנֵיהֶם הִתְחִיל לְהִתְעַנּוֹת, אוֹ מֶשֶׁךְ קַבָּלַת נֶדֶר תַּעֲנִיּוֹתָיו שָׁלֹשׁ שָׁנִים לְאַחַר הַבִּנְיָן:

פסוק ג

לֶחֶם חֲמֻדוֹת. פַּת נְקִיָּה, כְּמוֹ שֶׁתִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס אֶת "בִּגְדֵי עֵשָׂו הַחֲמֻדוֹת" (בראשית כז:טו): "דַּכְיָתָא":

פסוק ה

לְבוּשׁ בַּדִּים. בֶּגֶד בּוּץ:

בְּכֶתֶם אוּפָז. בַּחֲגוֹרָה שֶׁל קְבוּצַת מַרְגָּלִיּוֹת. כָּל כֶּתֶם לְשׁוֹן קְבוּצַת זָהָב וְאֶבֶן יְקָרָה:

פסוק ו

וּגְוִיָּתוֹ כְּתַרְשִׁישׁ. פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּשִׁחִיטַת חֻלִּין (צא.): גּוּפוֹ גָּדוֹל שְׁנֵי אֲלָפִים פַּרְסָה כְּמִדַּת יָם שֶׁשְּׁמוֹ תַּרְשִׁישׁ וְהוּא יָמָּהּ שֶׁל אַפְּרִיקָא:

קָלָל. צָרוּף וּמְזֻקָּק וּמַצְהִיב:

כְּקוֹל הָמוֹן. כְּקוֹל קְבוּצַת הָמוֹן רַב, שֶׁקּוֹלָם נִשְׁמָע לְמֶרְחוֹק:

פסוק ז
וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ עִמִּי. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הֵם חַגַּי זְכַרְיָה וּמַלְאָכִי (מגילה ג.):
אֲבָל חֲרָדָה גְדוֹלָה נָפְלָה עֲלֵיהֶם. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ו.): אַף עַל פִּי שֶׁאָדָם אֵינוֹ רוֹאֶה דָּבָר שֶׁהוּא נִבְעָת מִמֶּנּוּ, מַזָּלוֹ שֶׁמְּרַקְּיעַ רוֹאֵהוּ, וּלְכָךְ נִבְעָת:

פסוק ח
נֶהְפַּךְ עָלַי לְמַשְׁחִית. לְהַשְׁחָתָה, וְדֶרֶךְ הַמִּקְרָאוֹת לְדַבֵּר כֵּן, כְּמוֹ (ירמיה ה:ח) "סוּסִים מְזֻיָּנִים מַשְׁכִּים הָיוּ", (מַשְׁכִּים) בְּהַשְׁכָּמַת הַבֹּקֶר:
וְלֹא עָצַרְתִּי כֹּחַ. כְּלוֹמַר: לֹא כָּנַסְתִּי כָּל כֹּחִי (כִּי כֹּחִי) הָלַךְ מִקִּרְבִּי:

פסוק ט
נִרְדָּם. מֵרוֹב פַּחַד:

פסוק י
וַתְּנִיעֵנִי. כְּאָדָם הַמֵּנִיעַ אֶת הַיָּשֵׁן לַהֲקִיצוֹ:

פסוק יא
אִישׁ חֲמֻדוֹת. אִישׁ טָהוֹר:
עַל עָמְדֶךָ. עַל מַעֲמַד רַגְלֶיךָ:
שֻׁלַּחְתִּי אֵלֶיךָ. נִשְׁתַּלַּחְתִּי אֵלֶיךָ מֵאֵת הַמָּקוֹם:
מַרְעִיד. מַרְתִּית:

פסוק יב
וַאֲנִי בָּאתִי בִּדְבָרֶיךָ. בָּאתִי בִּשְׁלִיחוּת זוֹ בִּשְׁבִיל דְּבָרֶיךָ. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ בְּמַסֶּכֶת יוֹמָא: וַאֲנִי בָּאתִי לְתוֹךְ הַפַּרְגּוֹד עַל יָדְךָ, שֶׁהָיִיתִי מְגֹרָשׁ מִתּוֹכוֹ (יומא עז.):

פסוק יג
עוֹמֵד לָנֶגְדִּי. נִלְחָם עִמְּדִי בָּרָקִיעַ, כְּשֶׁשּׂוֹאֵל אֹרֶךְ מְלוּכָה לְפָרַס לְשַׁעְבֵּד אֶתְכֶם. הֲרֵי עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם יוֹם שֶׁהוּא **עוֹמֵד לָנֶגְדִּי**:
הַשָּׂרִים הָרִאשֹׁנִים. כְּלוֹמַר: הַחֲשׁוּבִים, רֹאשׁוֹנָה בַּנְּכָנָסִים:
וַאֲנִי נוֹתַרְתִּי שָׁם. לְשַׁתֵּק אֶת שַׂר פָּרַס שֶׁבַּשָּׁמַיִם:

פסוק יד
כִּי עוֹד חָזוֹן. לְהַגִּיד לְךָ מַה שֶּׁלֹּא הֻגַּד לְךָ, וְיָבֹא עוֹד **לַיָּמִים** הָרַבִּים הַנִּתּוּנִים לַמּוֹעֵד:

פסוק טז
נָהֻפְכוּ צִירַי עָלַי. אֵלּוּ רָאשֵׁי עֲצָמוֹת כָּל אֵבֶר וְאֵבֶר הַתְּקוּעִים בְּחוֹרֵי מוֹשָׁבָם וְסוֹבֵב בְּתוֹכָם כְּדֶלֶת עַל צִירָהּ בְּחוֹר הַמִּפְתָּן. **צִירַי נֶהֱפָכוּ** לְהִשָּׁמֵט מִמְּקוֹמָם מֵרוֹב רֶתֶת וַחֲרָדָה:

פסוק יז
עֶבֶד אֲדֹנִי זֶה. עַל עַצְמוֹ הוּא אוֹמֵר עֶבֶד וְעַל הַמַּלְאָךְ הוּא אוֹמֵר אֲדֹנִי, כְּלוֹמַר וְאֵיךְ יוּכַל עַבְדְּךָ זֶה לְדַבֵּר עִמָּךְ:

פסוק כ
וְעַתָּה אָשׁוּב לְהִלָּחֵם עִם שַׂר פָּרָס. וְיָדַעְתִּי כִּי אוּכַל, אַךְ כְּבֹא עֵת מַלְכוּת אַנְטִיּוֹכוּס יָדַעְתִּי שֶׁאֲנִי אֵצֵא וְהוּא יִכָּנֵס, לְאַחַר שְׁלוֹשִׁים וְאַרְבַּע שָׁנָה לְבִנְיַן הַבַּיִת, וְשֶׁיַּעֲמֹד אֶלֶכְסַנְדְּרוֹס מוּקְדֹן. כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְשֻׁעְבָּדִים לְמַלְכֵי פָּרַס בְּאוֹתָן הַיָּמִים, עֲבוֹדָה נוֹחָה עָבְדוּ בָהֶם וְלֹא הִכְבִּידוּ עֲלֵיהֶם, כִּי נְתָנָם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְרַחֲמִים לָהֶם, אֲבָל מַלְכוּת יָוָן הֵטִילוּ עֲלֵיהֶם עֹל קָשֶׁה:

פסוק כא
אֶת הָרָשׁוּם בִּכְתָב אֱמֶת. שְׁטַר הַגְּזֵרָה וֶאֱמֶת הִיא. וְאֵין אֶחָד בְּכָל הַשָּׂרִים הָעֶלְיוֹנִים מִתְחַזֵּק לְעָזְרֵנִי עַל כָּל **אֵלֶּה כִּי אִם וְגוֹ'**:

פרק יא

פסוק א
וַאֲנִי בִּשְׁנַת אַחַת לְדָרְיָוֶשׁ הַמָּדִי. בִּנְפֹל מַלְכוּת בָּבֶל וְהִתְחִילָה מֶמְשֶׁלֶת מָדַי וּפָרַס, וְהָיוּ מְבַקְּשִׁים שָׂרֵי מָדַי וּפָרַס מֵאֵת הַמָּקוֹם לְהַכְבִּיד עֹל מֶמְשֶׁלֶת אֵימָתָם עֲלֵיכֶם, אֲנִי נַבְרִיאֵל עָמַדְתִּי לְמַחֲזִיק וּלְמָעוֹז לְמִיכָאֵל שַׂרְכֶם:

פסוק ב
הִנֵּה עוֹד שְׁלֹשָׁה מְלָכִים וְגוֹ'. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ בְּסֵדֶר עוֹלָם (פרק כח): זֶה כּוֹרֶשׁ וַאֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וְדָרְיָוֶשׁ שֶׁבָּנָה הַבַּיִת, וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר **רְבִיעִי**? רְבִיעִי לְמָדַי. אֲבָל בְּסֵפֶר יוֹסֵף בֶּן גּוּרְיוֹן כָּתוּב שֶׁהָיָה לוֹ בֵּן לְכוֹרֶשׁ שֶׁמַּלַּךְ תַּחְתָּיו לִפְנֵי מְלוֹךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וּשְׁמוֹ בַּמְבִישָׁה:

וּכְחָזְקָתוֹ. שֶׁל דָּרְיָוֶשׁ:

בְּעָשְׁרוֹ יָעִיר. אֶת כָּל מַלְכוּתוֹ לְהִלָּחֵם עִם מַלְכוּת יָוָן:

פסוק ג
וְעָמַד מֶלֶךְ גִּבּוֹר. בְּיָוָן הוּא אֶלֶכְסַנְדְּרוֹס מוּקְדוֹן:

וְעָשָׂה כִּרְצוֹנוֹ. בְּדָרְיָוֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס וַיַּהַרְגֵהוּ וַיִּקַּבֵּל מַלְכוּתוֹ, וַיִּשְׁתַּעְבְּדוּ פַּרְסִיִּים לַיְוָנִים:

פסוק ד
וּכְעָמְדוֹ תִּשָּׁבֵר מַלְכוּתוֹ. וּכְשֶׁיִּתְחַזֵּק הָרִבֵּה וְיַעֲמֹד עַל חָזְקָתוֹ, תִּשָּׁבֵר מַלְכוּתוֹ, שֶׁיָּמוּת:

וְתֵחָץ לְאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמָיִם. כָּתוּב בְּסֵפֶר בֶּן גּוּרְיוֹן שֶׁחָלַק מַלְכוּתוֹ לְאַרְבָּעָה רָאשִׁים מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ, הֵם אַרְבָּעָה רָאשֵׁי נָמֵר שֶׁרָאָה דָנִיֵּאל "וַאֲרוּ חֵיוָא אָחֳרִי כְּנָמֵר" (דניאל ז:ו) "וְלַהּ גַּפַּיִן אַרְבַּע דִּי עוֹף עַל גַּבַּהּ וְאַרְבְּעָה רֵאשִׁין לְחֵיוְתָא", הִמְשִׁיל זֶה בַּמִּזְרָח וְזֶה בַּמַּעֲרָב זֶה בַּצָּפוֹן וְזֶה בַּדָּרוֹם. וְכֵן בַּחֲזָיוֹן הָרִאשׁוֹן "וַתַּעֲלֶינָה חָזוּת אַרְבַּע תַּחְתֶּיהָ" (דניאל ח:ח) בְּקַרְנוֹ שֶׁל צְפִיר הַשָּׂעִיר:

וְלֹא לְאַחֲרִיתוֹ. וְלֹא תִבֹּא הַמֶּמְשָׁלָה לְבָנָיו, אֶלָּא לִבְנֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ. אַחֲרִיתוֹ אֵינוֹ נוֹפֵל אֶלָּא עַל לְשׁוֹן בָּנִים, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (עמוס ד:ב) "וְנִשָּׂא אֶתְכֶם בְּצִנּוֹת וְאַחֲרִיתְכֶם בְּסִירוֹת דּוּגָה", וְתִרְגֵּם יוֹנָתָן: "וּבְנֵיכוֹן וּבְנָתֵיכוֹן בְּדוּגִית צַיָּדִין":

וְלֹא כְמָשְׁלוֹ אֲשֶׁר מָשָׁל. וְלֹא תִהְיֶה מַלְכוּת שֶׁל אֵלּוּ חֲזָקָה כְּמוֹ שֶׁל אֲלֶכְסַנְדְּרוֹס:

כִּי תִנָּתֵשׁ מַלְכוּתוֹ. לְחַלֵּק לְאַרְבַּע רָאשִׁים הַלָּלוּ וְלָאֲחֵרִים מִלְּבַד אֵלֶּה:

פסוק ה

וְיֶחֱזַק מֶלֶךְ הַנֶּגֶב. הָרֹאשׁ אֲשֶׁר יַמְלִיךְ בַּנֶּגֶב יֶחֱזַק מִן הָרֹאשׁ שֶׁכְּנֶגְדּוֹ הַמּוֹלֵךְ בַּצָּפוֹן וּמִן שָׂרָיו:

פסוק ו

לַעֲשׂוֹת מֵישָׁרִים. פִּשְׁרַת שָׁלוֹם בֵּינוֹ וּבֵין אָבִיהָ:

וְלֹא תַעְצֹר וְגוֹ'. וְיִלְכְּדֶנָּה מֶלֶךְ הַצָּפוֹן וְאֶת מְבִיאֶיהָ וְאֶת אָבִיהָ הַיּוֹלְדָהּ וּמַחֲזִיקָהּ בְּכָל עֵת צָרָתָהּ:

וְלֹא תַעְצֹר. זְרוֹעַ מְבִיאֶיהָ כֹּחַ לַעֲמֹד (וְלֹא יַעֲמֹד אָבִיהָ) לְפָנָיו, לֹא הוּא וְלֹא זְרוֹעוֹ הֵם גִּבּוֹרֵי כֹּחוֹ:

וְתִנָּתֵן. בְּיַד מֶלֶךְ הַצָּפוֹן: **הִיא וּמְבִיאֶיהָ וְהַיִּלְדָהּ**. הוּא אָבִיהָ:

פסוק ז

וְעָמַד מִנֵּצֶר שָׁרָשֶׁיהָ. בֶּן יוֹשֵׁב עַל כַּנּוֹ בְּכִסֵּא הַמְּלוּכָה:

וַיָּבֹא אֶל הַחַיִל. אֶל מֶלֶךְ הַצָּפוֹן:

בְּמָעוֹז מֶלֶךְ הַצָּפוֹן. כְּלוֹמַר: בְּעָרֵי מָעוּזוֹ בְּמִבְצָרָיו:

וְעָשָׂה בָהֶם. וְהִצְלִיחַ בָּהֶם:

וְהֶחֱזִיק. וְיִכְבּוֹשׁ אוֹתָם:

פסוק ח

נְסִיכֵיהֶם. שָׂרֵיהֶם:

פסוק ט
וּבָא בְּמַלְכוּת מֶלֶךְ הַנֶּגֶב. דֶּרֶךְ מַלְכוּת מֶלֶךְ הַנֶּגֶב שֶׁהִיא אֲבִי אֲבִיהָ יָשׁוּב אֶל אַדְמָתוֹ וְהִיא מִצְרַיִם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר לְמַעְלָה "בַּשְּׁבִי יָבִיא מִצְרָיִם" (דניאל יא:ח):

פסוק י
וּבָנָיו. שֶׁל מֶלֶךְ הַצָּפוֹן יִתְגָּרוּ:
וּבָא בוֹא. כְּמוֹ וְהוֹלֵךְ הָלוֹךְ. בְּנוֹ שֶׁל מֶלֶךְ הַצָּפוֹן יָבוֹא בּוֹ וְשָׁטַף וְעָבַר אֶל אֶרֶץ הַנֶּגֶב:
וְיָשֹׁב וְיִתְגָּרָה. בְּמֶלֶךְ הַנֶּגֶב:
עַד מְעֻזּוֹ. עִיר מִבְצָרָיו:

פסוק יא
וְיִתְמַרְמַר. וַיִּלָּחֵם בָּעֶם:
וְנִתַּן הֶהָמוֹן. שֶׁל מֶלֶךְ הַצָּפוֹן בְּיָדוֹ:

פסוק יב
וְנִשָּׂא הֶהָמוֹן. שֶׁל מֶלֶךְ צָפוֹן לְהִתְגָּאוֹת מְאֹד, כִּי יָזְמוּ בְּלִבָּם לְהִתְגַּבֵּר בַּמִּלְחָמָה:
וְהִפִּיל רְבֹאוֹת. רַבִּים בְּחֵיל מֶלֶךְ הַנֶּגֶב:
וְלֹא יָעוֹז. וּבְכָל זֹאת לֹא יִהְיֶה נִצָּחוֹן הַמִּלְחָמָה שֶׁלּוֹ:

פסוק יד
וּבְנֵי פָרִיצֵי עַמְּךָ יִנַּשְּׂאוּ לְהַעֲמִיד חָזוֹן. רָאִיתִי בְּשֵׁם רַב סְעַדְיָה שֶׁזּוֹ פְּרִיצֵי יִשְׂרָאֵל וְסִיעָתָם:

פסוק טו
וְעַם מִבְחָרָיו. יִהְיוּ בַּמִּלְחָמָה:
וְאֵין כֹּחַ לַעֲמֹד. מִפְּנֵי מֶלֶךְ הַצָּפוֹן. וְאַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ כָּאן וְי"ו יִתֵּרָה, דֶּרֶךְ מִקְרָא לְדַבֵּר כֵּן בְּלָשׁוֹן זֶה, כְּמוֹ "חוֹרֶיהָ וְאֵין שָׁם מְלוּכָה יִקָּרְאוּ" (ישעיהו לד:יב):

פסוק טז
וְיַעַשׂ. הַמֶּלֶךְ הַצָּפוֹן הַבָּא אֶל מֶלֶךְ הַנֶּגֶב כִּרְצוֹנוֹ:
בְּאֶרֶץ הַצְּבִי. בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל:
וְכָלָה בְיָדוֹ. וְכֹלֶה אֶת הָאָרֶץ בְּאוּכְלוֹסָיו:

פסוק יז
וְיָשֵׂם פָּנָיו. מֶלֶךְ הַצָּפוֹן לָבוֹא בְּתֹקֶף כָּל מַלְכוּתוֹ שֶׁל מֶלֶךְ הַנֶּגֶב:
וִישָׁרִים עִמּוֹ. עִם מֶלֶךְ הַנֶּגֶב, גַּם עֲלֵיהֶם יִלָּחֵם מֶלֶךְ הַצָּפוֹן בְּאוֹתָן הַיָּמִים:
וְעָשָׂה. וְהִצְלִיחַ:

וּבַת הַנָּשִׁים יִתֶּן לוֹ לְהַשְׁחִיתָהּ. זוֹ כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל "הַיָּפָה בַּנָּשִׁים" (שיר השירים א:ח), יְצָוֶּה מֶלֶךְ הַצָּפוֹן לְשַׁר צְבָאוֹ לְהַשְׁחִיתָהּ. וְאוֹמֵר אֲנִי, שֶׁהוּא אַנְטִיוֹכוּס הָרָשָׁע מֶלֶךְ יָוָן, שֶׁגָּזַר גְּזֵרוֹת עַל יִשְׂרָאֵל וְצִוָּה לְפוֹלִיפוֹס שַׂר צְבָאוֹ לַהֲרֹג אֶת כָּל הַקּוֹרֵא שְׁמוֹ יְהוּדִי, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּסֵפֶר יוֹסִיפוֹן:

וְלֹא תַעֲמֹד. עֲצָתוֹ זֹאת:

וְלֹא לוֹ תִהְיֶה. בַּת הַנָּשִׁים שֶׁעָמַד מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן וּפָרַק עֻלּוֹ מֵעַל יִשְׂרָאֵל:

פסוק יח

וְהִשְׁבִּית קָצִין חָרְפָּתוֹ לוֹ. וְהִשְׁבִּית הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת גְּדוּפוֹ וְאֶת חֶרְפָּתוֹ שֶׁהָיָה מְחָרֵף אֶת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְאֶת יִשְׂרָאֵל, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּסֵפֶר יוֹסִיפוֹן; וְהֵשִׁיבוֹ עָלָיו שֶׁהִכָּהוּ בְּשִׁחִין רַע בְּעוֹדוֹ בַּדֶּרֶךְ שֶׁהָלַךְ לָצוּר עַל יְרוּשָׁלַיִם וְהִסְרִיחַ בְּשָׂרוֹ וְנָשְׁרוּ אֵבָרָיו, וְאָמַר לַעֲבָדָיו לְהָשִׁיבוֹ לְאַנְטוֹכְיָא, וְלֹא הִסְפִּיק לָבוֹא שָׁם עַד שֶׁמֵּת בְּחוֹלָיִים רָעִים:

פסוק יט

לְמָעוּזֵי אַרְצוֹ. לְשׁוּב אֶל עִיר מִבְצָרָיו:

פסוק כ

וְעָמַד עַל כַּנּוֹ מַעֲבִיר נוֹגֵשׂ. וְיִתְחַזֵּק עַל בְּסִיסוֹ בְּהַר הַמּוֹדָעִית מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן הַמַּעֲבִיר נוֹגֵשׂ יָוָן מֵעַל יִשְׂרָאֵל וְגוֹ', וְהוּא **הֲדַר מַלְכוּת** בְּיִשְׂרָאֵל, כִּי שַׂר וְגִבּוֹר יִהְיֶה הוּא וְכָל זַרְעוֹ אַחֲרָיו, בְּנֵי הַחַשְׁמוֹנִים:

וּבְיָמִים אֲחָדִים יִשָּׁבֵר. בְּיָמִים מוּעָטִים תִּשָּׁבֵר מַלְכוּתָם:

וְלֹא בְאַפַּיִם. שֶׁל אֱמָה אַחֶרֶת:

וְלֹא בְמִלְחָמָה. כִּי מֵהֶם וּבָהֶם אֲשֶׁר יְקַנְאוּ אֲרִיסְתּוֹבְּלוֹס וְהוֹרְקָנוֹס עַל דְּבַר הַמְּלוּכָה:

פסוק כא

וְעָמַד עַל כַּנּוֹ נִבְזֶה. וְיִתְחַזֵּק אַז עַל מַעֲמַדַּהּ מַלְכוּת עֵשָׂו, שֶׁנֶּאֱמַר "בָּזוּי אַתָּה מְאֹד" (עובדיה א:ב), וְיַעַמְדוּ רוֹמִים וְיִטְּלוּ מַלְכוּת מְיָוְנִים:

פסוק כב

וּזְרֹעוֹת הַשֶּׁטֶף. וְגִבּוֹרֵי מַלְכוּת יָוָן שֶׁהָיוּ מִלְּפָנֵיהֶם שׁוֹטְפִים וַחֲזָקִים יִשָּׁטְפוּ מִלְּפָנֵי רוֹמִיִּים וְיִשָּׁבְרוּ:

וְגַם נְגִיד בְּרִית. גַּם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שֶׁיִּכְרֹת עִמָּם **בְּרִית** גַּם הוּא סוֹפוֹ שֶׁיִּשָּׁטֵף מִלְּפָנָיו, כִּי יַעַבְרוּ (רוֹמִים) עַל הַבְּרִית וְיִפְשְׁטוּ עָלֵיהֶם. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה ח:): עֶשְׂרִין וּשְׁית שְׁנִין קָמוּ בְּהֶמְנוּתַיְהוּ בַּהֲדֵי יִשְׂרָאֵל, וַהֲדַר אִשְׁתַּעְבְּדוּ בְּהוֹן:

פסוק כג

וּמִן הִתְחַבְּרוּת אֵלָיו יַעֲשֶׂה מִרְמָה. וּמִן הַשּׁוּתָפוּת שֶׁיִּשְׁתַּתֵּף (רומי) עִם יִשְׂרָאֵל יַעֲשֶׂה מִרְמָה, שֶׁלֹּא יְגַלֶּה מַחֲשָׁבָה רָעָה:

וְעָלָה. מִמְּקוֹמוֹ:

וְעָצַם. בְּכָל מְקוֹמוֹת שֶׁסְּבִיבוֹת אֶרֶץ יְהוּדָה, בֶּאֱדוֹם, בְּעַמּוֹן וּמוֹאָב:

בִּמְעַט גּוֹי. לֹא יִצְטָרֵךְ לְחַיִל כָּבֵד, כִּי יַעֲזֹר אוֹתוֹ מֶלֶךְ יְהוּדָה. וְכֵן כָּתוּב בְּסֵפֶר יוֹסִיפוֹן:

פסוק כד

בַּזֵּה וְשָׁלָל וּרְכוּשׁ לָהֶם יִבְזוֹר. יְחַלֵּק לְכָל הַמְקַבְּלִים עָלָיו עֲלֵיהֶם, עַד שֶׁיְּכַבְּשׁוּ אֶת הַכֹּל בַּחֲנֻפָּה וּבַחֲלַקְלַקּוֹת:

יִבְזוֹר. כְּמוֹ יְפַזֵּר, וְכֵן "בִּזַּר עַמִּים" (תהלים סח:לא):

וְעַל מִבְצָרִים. עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת **יַחֲשֹׁב מַחְשְׁבוֹתָיו** לְהוֹשִׁיב בָּהֶם רָאשֵׁי גְּיָסוֹתָיו, **עַד עֵת** שֶׁיִּהְיֶה הַכֹּל כָּבוּשׁ תַּחְתֵּיהֶם:

פסוק כה

וְלֹא יַעֲמֹד. מֶלֶךְ הַנֶּגֶב:

כִּי יַחְשְׁבוּ עָלָיו מַחֲשָׁבוֹת. וְיִתְנַכְּלוּ עָלָיו לְהַפִּילוֹ עַל יְדֵי שׁוֹחַד, שֶׁיַּשְׁחִידוּ אֶת שָׂרָיו לִבְגֹּד בּוֹ, כְּמוֹ שֶׁהוּא מְסַיֵּם וְאוֹמֵר **וְאֹכְלֵי פַּת בָּגוֹ יִשְׁבְּרוּהוּ**:

פסוק כו

פַּת בָּגוֹ. מַאֲכָלוֹ נוֹטֵל פְּרָס מִשֻּׁלְחָנוֹ:

פסוק כז

וּשְׁנֵיהֶם הַמְּלָכִים. שֹׁר רוֹמִים וְנָגִיד הַבְּרִית הָאָמוּר לְמַעְלָה (דניאל יא:כב), הוּא הוֹרְקָנוֹס שֶׁיִּתְחַבֵּר לְעֻזָּרְתּוֹ כְּדֵי שֶׁיַּעֲזֹר גַּם הוּא עַל אַרְסְתּוֹבְּלוֹס אָחִיו הַמּוֹלֵךְ בִּירוּשָׁלַיִם:

לְבָבָם לְמָרַע. עַל בְּנֵי עַמְּךָ לְהָרַע לִיהוּדָה:

וְעַל שֻׁלְחָן אֶחָד. עַל מַלְכוּת אַרְסְתּוֹבְּלוֹס יִתְלַחֲשׁוּ כְּזָבִים:

וְלֹא תִצְלָח. שֶׁיִּתְמַסְּרוּ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁחָתָה בְּאוֹתָן הַיָּמִים:

כִּי עוֹד קֵץ לַמּוֹעֵד. הַחוּרְבָּן לִמְלֹאוֹת שְׁבוּעִים שִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם הָאֲמוּרִים בְּסֵפֶר זֶה (דניאל ט:כה-כו), וְאוֹתוֹ הַמּוֹעֵד בִּימֵי אַגְרִיפַּס בֶּן אַגְרִיפַּס מִזֶּרַע הוֹרְדוֹס:

פסוק כח

וְיָשָׁב. מֶלֶךְ הָרוֹמִי לְאַרְצוֹ מֵעַל מֶלֶךְ הַנֶּגֶב **בִּרְכוּשׁ גָּדוֹל**:

וּלְבָבוֹ עַל בְּרִית קֹדֶשׁ. לְהָפֵר בְּרִיתוֹ מֵעַל יִשְׂרָאֵל:

וְעָשָׂה. כְּלוֹמַר: וְהִצְלִיחַ, וְשָׁב לְאַרְצוֹ:

פסוק כט

לַמּוֹעֵד. לְאַחַר זְמַן:

וְלֹא תִהְיֶה. הַבִּיאָה הַזֹּאת מֻצְלַחַת **כָּרִאשׁוֹנָה** הָאֲמוּרָה לְמַעְלָה "וְעָמַד מִנֵּצֶר שָׁרְשָׁיו וְגוֹ'" (דניאל יא:ז), שֶׁהִצְלִיחַ מֶלֶךְ הַצָּפוֹן עַל מֶלֶךְ הַנֶּגֶב, **וְכָאַחֲרוֹנָה** פַּעַם שְׁנִיָּה זוֹ שֶׁאָמַרְנוּ **וְשָׁב לְאַרְצוֹ בִּרְכוּשׁ גָּדוֹל**:

פסוק ל

וּבָאוּ בוֹ. לְהִלָּחֵם בּוֹ:

צִיִּים. סִיעוֹת:

כִּתִּים. רוֹמִים, גְּדוּדִים מִמַּלְכוּת רוֹמִי שֶׁיִּמָּרְדוּ בּוֹ:

וְנִכְאָה. וְנִשְׁבָּר קְצָת:

וְשָׁב וְזָעַם עַל בְּרִית קֹדֶשׁ. וְשָׁב לְאַרְצוֹ לְהָפֵר בְּרִית שֶׁכָּרַת עִם יִשְׂרָאֵל:

וְשָׁב וְיָבִן עַל עוֹזְבֵי בְּרִית קֹדֶשׁ. וְיִתֵּן לֵב וְיִתְבּוֹנֵן שֶׁעָזְבוּ יִשְׂרָאֵל בְּרִית קֹדֶשׁ, וְתִרְבֶּה שִׂנְאַת חִנָּם וּמַחֲלֹקֶת בְּבֵית שֵׁנִי, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּסֵפֶר יוֹסִיפוֹן, וְיִשְׁפְּכוּ דָּם נָקִי, וְעַל זֹאת יִבְטַח וְיֵדַע שֶׁיַּצְלִיחַ, וְיָפֵר אֶת בְּרִיתוֹ מֵעִמָּם וְיִתְגָּרֶה בָּם:

פסוק לא

וּזְרֹעִים מִמֶּנּוּ יַעֲמֹדוּ. יִשְׁלַח שָׂרָיו וְגִבּוֹרָיו לִירוּשָׁלַיִם:

וְחִלְּלוּ הַמִּקְדָּשׁ הַמָּעוֹז. מָעוֹן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ:

פסוק לב

וּמַרְשִׁיעֵי בְּרִית יַחֲנִיף. פְּרִיצֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁיִּתְחַבְּרוּ עִמּוֹ וְיַרְשִׁיעוּ בְּרִיתָם עִם חַבְרֵיהֶם וְיִהְיוּ מַמְרִים, **יַחֲנִיף** בַּחֲלַקְלַקּוֹת:

יוֹדְעֵי אֱלֹהָיו. וּכְשֶׁרֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁיַּחֲזִיקוּ בְּיִרְאַת אֱלֹהֵיהֶם, כְּלוֹמַר: יֹאחֲזוּ בָהּ וְלֹא יַעַזְבוּהָ:

וְעָשׂוּ. אֶת תּוֹרָתָם:

פסוק לג

וּמַשְׂכִּילֵי עָם. חֲכָמִים שֶׁבָּהֶם, כְּגוֹן שֶׁל בֵּית רַבִּי וְחַכְמֵי הַדּוֹרוֹת:

יָבִינוּ לָרַבִּים. יְדָרְשׁוּ לְעַם הָאָרֶץ אֶת הַתּוֹרָה וְיַאַמְצוּ יְדֵיהֶם לְהַחֲזִיק בָּהּ:

וְנִכְשְׁלוּ. בְּגָלוּתָם **בְּחֶרֶב וּבְלֶהָבָה וְגוֹ'**:

פסוק לד

יֵעָזְרוּ. עֵזֶר מְעַט עַל יְדֵי שׁוֹחַד וּמָמוֹן שֶׁיְּעַבְּדוּ אֶת אוֹיְבֵיהֶם יְסַיֵּעַ אוֹתָם בָּהֶם:

פסוק לה
יִכָּשְׁלוּ לִצְרוֹף בָּהֶם. יִכָּשְׁלוּ בְּחֶשְׁבּוֹן הַקִּצִּים, שֶׁיִּתְּנוּ לֵב לְצָרְפָן וּלְלַבְּנָם לָדַעַת אוֹתָם, וְיִטְעוּ בָּהֶם:

פסוק לו
וְעָשָׂה כִרְצוֹנוֹ הַמֶּלֶךְ. מַלְכוּת רוֹמִי:
וְהִצְלִיחַ עַד כָּלָה זַעַם. עַד שׁוּב אַף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִיִּשְׂרָאֵל:
כִּי נֶחֱרָצָה נֶעֱשָׂתָה. כְּשֶׁתִּכְלֶה גְּזֵרָתוֹ. **כִּי** כְּמוֹ כַּאֲשֶׁר:

פסוק לז
וְעַל אֱלֹהֵי אֲבוֹתָיו לֹא יָבִין. לֹא יִתֵּן לֵב לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל אֲבוֹתָיו:
חֶמְדַּת נָשִׁים. כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל הַיָּפָה בַּנָּשִׁים:

פסוק לח
וֵאלֶאֱלוֹהַּ מָעֻזִּים. לֵאלֹהֵי הַכְּרוּבִים אֲשֶׁר יִכְרְתוּ עִמּוֹ בְּרִית:
עַל כֵּנוֹ יְכַבֵּד. כִּי יַחֲנִיף אֶת הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת לִהְיוֹתָם כְּבוּשִׁים לוֹ:

פסוק לט
וְעָשָׂה. בְּנֵינִים:
לְמִבְצְרֵי מָעֻזִּים עִם אֱלוֹהַּ נֵכָר. כְּלוֹמַר: לִכְבוֹד אֱלֹהֵי נֵכָר. אֲשֶׁר הִכִּיר:
יַרְבֶּה כָבוֹד. אֶת הַשָּׂרִים אֲשֶׁר יִרְאֶה בַּלֵּב לְהַכִּיר פְּנֵיהֶם וּלְהַחֲנִיף יַרְבֶּה לָהֶם כָּבוֹד:
וַאֲדָמָה יְחַלֵּק. לָהֶם:
בְּמָחִיר. בְּדָמִים קַלִּים:

פסוק מ
וּבְעֵת קֵץ. כְּשֶׁתִּקָּרֵב גְּאֻלָּתֵינוּ:
וְיִשְׁתַּעֵר עָלָיו מֶלֶךְ הַצָּפוֹן. עַל מֶלֶךְ הַנֶּגֶב:

פרק יב

פסוק א
וּבָעֵת הַהִיא יַעֲמֹד מִיכָאֵל. יִשְׁתַּתֵּק כְּאֹלֶם, שֶׁיִּרְאֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דָּן בְּעַצְמוֹ וְאוֹמֵר: הֵיאַךְ אֶאֱבֵד אֻמָּה גְּדוֹלָה כָּזוֹ בִּשְׁבִיל יִשְׂרָאֵל:
וְהָיְתָה עֵת צָרָה. בְּפַמַלְיָא שֶׁל מַעְלָה, וְקַטֵּיגוֹרְיָא בְּתַלְמִידֵי חֲכָמִים: בָּזוּזֵי וּבָזוּזֵי דְּבָזוּזֵי, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ בַּהַגָּדָה בְּפֶרֶק אַחֲרוֹן שֶׁל כְּתֻבּוֹת (כתובות קיב:):

יְמַלֵּט עַמְּךָ. תֹּאבַד מַלְכוּת אֲרָם, וְיִמָּלְטוּ יִשְׂרָאֵל:

כָּל הַנִּמְצָא כָּתוּב בַּסֵּפֶר. הֲרֵי זֶה מִקְרָא קָצָר: כָּל הַנִּמְצָא כָּתוּב בַּסֵּפֶר זֶה, עַל יְדֵי הַחֲלוֹמוֹת הַכְּתוּבִים בּוֹ, "עַד דִּקְטִילַת חֵיוְתָא וִיקַבְּלוּן מַלְכוּתָא קַדִּישֵׁי עֶלְיוֹנִין" (דניאל ז:יא,יח), הַכֹּל יִתְקַיֵּם:

פסוק ב

וְרַבִּים מִיְּשֵׁנֵי אַדְמַת עָפָר יָקִיצוּ. יִחְיוּ הַמֵּתִים:

פסוק ג

וְהַמַּשְׂכִּילִים. שֶׁעָסְקוּ בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְווֹת **יַזְהִירוּ כְּזֹהַר הָרָקִיעַ**:

פסוק ז

וּכְכַלּוֹת נַפֵּץ יַד עַם קֹדֶשׁ. כְּשֶׁתִּכְלֶה כֹּחַ יִשְׂרָאֵל, כִּי "אָזְלַת יָד וְאֶפֶס עָצוּר וְעָזוּב" (דברים לב:לו):

פסוק ח

וְלֹא אָבִין. לֹא יָדַעְתִּי מַהוּ **מוֹעֵד מוֹעֲדִים וָחֻצִי**:

מָה אַחֲרִית אֵלֶּה. סוֹף הַחֶשְׁבּוֹנוֹת הַלָּלוּ:

פסוק ט

עַד עֵת קֵץ. עַד אֲשֶׁר תִּקְרַב הַגְּאֻלָּה:

פסוק י

יִתְבָּרְרוּ וְיִתְלַבְּנוּ. הַחֶשְׁבּוֹנוֹת הָאֵלֶּה:

וְיִצָּרְפוּ. בָּהֶם רַבִּים לַהֲבִינָם:

וְהִרְשִׁיעוּ רְשָׁעִים. אֶת הַחֶשְׁבּוֹנוֹת, לְחַשְּׁבָם שֶׁלֹּא כַּמִּשְׁפָּט, וּכְשֶׁיִּכְלוּ יֹאמְרוּ: אֵין עוֹד גְּאֻלָּה:

וְלֹא יָבִינוּ. אוֹתָם כָּל רְשָׁעִים:

וְהַמַּשְׂכִּילִים יָבִינוּ. אוֹתָהּ בְּבֹא עֵת קֵץ:

פסוק יא

וּמֵעֵת הוּסַר הַתָּמִיד. כְּדֵי לָתֵת שִׁקּוּץ מְשׁוֹמֵם תַּחְתָּיו. יָמִים אֶלֶף וּמָאתַיִם וְתִשְׁעִים שָׁנָה הֵן מִיּוֹם הוּסַר הַתָּמִיד עַד שֶׁיָּשׁוּב בִּימֵי מְשִׁיחֵנוּ. וְחֶשְׁבּוֹן זֶה מְכֻוָּן עִם חֶשְׁבּוֹן "עֶרֶב בֹּקֶר אַלְפַּיִם וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת" (דניאל ח:יד) מִיּוֹם גְּלוּתָם לְמִצָּרִים עַד גְּאֻלָּה אַחֲרוֹנָה: גָּלוּת מִצָּרִים מָאתַיִם וְעֶשֶׂר, מִיּוֹם צֵאתָם עַד בְּנְיַן בַּיִת רִאשׁוֹן אַרְבַּע מֵאוֹת וּשְׁמוֹנִים, יְמֵי הַבְּנְיָן אַרְבַּע מֵאוֹת וְעֶשֶׂר, גָּלוּת בָּבֶל שִׁבְעִים שָׁנָה, יְמֵי בַיִת שֵׁנִי אַרְבַּע מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים, הֲרֵי אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וְתִשְׁעִים, וְהַתָּמִיד הוּסַר לִפְנֵי הַחֻרְבָּן שֵׁשׁ שָׁנִים הֲרֵי מִיּוֹם גָּלוּתָם לְמִצָּרִים עַד הוּסַר

הַתָּמִיד אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וּשְׁמוֹנִים וְאַרְבַּע, הוֹסִיף עֲלֵיהֶם אֶלֶף מָאתַיִם וְתִשְׁעִים הֲרֵי אַלְפַּיִם וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת וְשִׁבְעִים וְאַרְבַּע כְּמִנְיַן עֶרֶב בֹּקֶר בְּגִימַטְרִיָּא, אַלְפַּיִם וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת:

פסוק יב

אַשְׁרֵי הַמְחַכֶּה וְגוֹ'. אַרְבָּעִים וְחֲמֵשׁ שָׁנִים נוֹסָפִים עַל חֶשְׁבּוֹן הָעֶלְיוֹן, שֶׁעָתִיד מָשִׁיחֵנוּ לְהִתְכַּסּוֹת אַחַר שֶׁנִּגְלָה, וְיָשׁוּב וְיִתְגַּלֶּה. וְכֵן מָצִינוּ בְּמִדְרַשׁ רוּת, וְכֵן יֹסֵד רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַקַּלִּיר (בְּסִלּוּק יוֹצֵר פָּרָשַׁת הַחֹדֶשׁ): וְיִתְכַּסֶּה מֵהֶם שְׁבוּעִים שִׁשָּׁה:

פסוק יג

לֵךְ לַקֵּץ. תִּפָּטֵר לְבֵית עוֹלָמְךָ:

לְגוֹרָלְךָ. לְקַבֵּל חֶלְקְךָ עִם הַצַּדִּיקִים:

לְקֵץ הַיָּמִין. כְּמוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים. וְאֵין לְפָרֵשׁ הַיָּמִין לְשׁוֹן יָד הַיְמָנִית, שֶׁהֲרֵי הוּא מָנוּי בַּמַּסֹּרֶת הַגְּדוֹלָה בְּשִׁיטַת תֵּיבוֹת הַמְיֻחָדִין בְּנוּ"ן זְקוּפָה בְּסוֹף תֵּיבָה הַמְשַׁמֶּשֶׁת בְּמָקוֹם מֵ"ם וְלֵית דְּכָוֻתֵיהוֹן, כְּגוֹן "וְעָלֶיהָ יִכְרְעוּן אָחֳרִין" (איוב לא:י), "יָקוּם וְלֹא יַאֲמִין בְּחַיִּין" (איוב כד:כב), "קַח לְךָ חִטִּין" (יחזקאל ד:ט), "יֶחֱרָדוּן אִיִּין" (יחזקאל כו:יח), "לִמְחוֹת מְלָכִין" (משלי לא:ג), **לְקֵץ הַיָּמִין** (כאן), (וְעַיֵּן רש"י פְּסָחִים נו. דִּבּוּר הַמַּתְחִיל לְקֵץ הַיָּמִין וְעַיֵּן רש"י סַנְהֶדְרִין צב. דִּבּוּר הַמַּתְחִיל לֵךְ לְקֵץ וְכוּ' וּקְצָת צָרִיךְ עִיּוּן):